

Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier
Linköpings universitet
Campus Norrköping

Att dra sitt strå till stacken

En studie om arbetsmarknadens inverkan på
individen

*Morgan Karlsson – Carl Leo – Carlaxel Andersson –
Anna Svensson – Sara Olsson*

En antologi från Samhälls- och kulturanalys år 2006
ISRN: LIU-ISV/SKA-B--06/04—SE

Linköpings universitet

Institution, Avdelning

Department, Division
Institutionen för samhälls- och
välfärdsstudier
Samhälls- och kulturanalys

Datum

Date

Språk

Language

Svenska/Swedish

Engelska/English

Rapporttyp

Report category

AB-uppsats

C-uppsats

D-uppsats

Examensarbete

Licentiatavhandling

Övrig rapport

ISRN

LIU-ISV/SKA-B--06/04—SE

ISSN**ISBN****Handledare:****URL för elektronisk version**

<http://www.ep.liu.se>

Titel

Att dra sitt strå till stacken – En studie om arbetsmarknadens inverkan på individen

Sammanfattning

Antologins titel *Dra sitt strå till stacken* symboliserar samhällets krav på individen att man ska arbeta och kunna försörja sig. Arbetslivet och frånvaron av arbete är en stor del av en individs identitetsskapande. Samtidigt pågår stora förändringar på arbetsmarknaden och individen måste vara anpassningsbar, till att vara i en ny situation och omdefiniera sin egen identitet. Den första delen i antologin handlar om hur den flexibla arbetsmarknaden har för inverkan på en individs identitet och livsvillkor. Studien visar att informanterna lever i olika stor grad i denna verklighet och har en inverkan på dess identitetsskapande. Nästa bidrag belyser hur det sociala samspelet ser ut mellan olika etniska grupper på arbetsmarknaden. Tredje delen handlar om arbetslöshetens konsekvenser för identiteten och dess upplevelser av arbetslöshet. Studien visar på att upplevelserna är varierande och kan både vara positiva och negativa.

I bidraget kring utmattning framkommer vikten av att se till samhället och inte enbart den medicinska vetenskapen. Studien visar på att tillit, normer och värderingar har betydelse kring en individs identitet och livsvillkor.

Den sista delen behandlar vad utbildning och arbete har för betydelse för unga mäns identitetsskapande och vad som kan påverka dem i deras val.

Nyckelord

Identitet, Livsvillkor, Arbete, Flexibilitet, Mångkultur, Arbetslöshet, Utbränd, Tillit, Normer, Värderingar, Ungdomar, Minoritetsgrupper, Majoritetsgrupper, Utanförskap, Förväntningar, Stigmatisering, Annorlundahet, Ambivalens, Förändring, Arbetsmarknad,

Att dra sitt strå till stacken

En studie om arbetsmarknadens inverkan på individen

*Morgan Karlsson – Carl Leo – Carlaxel Andersson -
Anna Svensson – Sara Olsson*

Handledare: Anna Liisa Närvänen

En antologi från Samhälls- och kulturanalys år 2006

Antologin finns också tillgänglig på www.ep.liu.se

Linköpings universitet

Institutionen för samhälls-
och välfärdstudier

Förord

Vi vill rikta ett stort tack till våra informanter, utan dem hade vi inte kunnat genomföra studien. Vi vill även tacka alla som har hjälpt oss att få kontakter på fältet. Vår handledare Anna-Liisa Närvänen har varit en stor tillgång. Hennes engagemang i oss, de tips och förslag hon givit oss har varit en bra vägledning. Ett hjärtligt tack Anna-Liisa!

Innehåll

ARBETSMARKNADENS INVERKAN PÅ INDIVIDEN..... 1

INLEDNING	1
ARBETETS VÄRDE UR ETT HISTORISKT PERSPEKTIV	1
SYFTE	2
ANTOLOGINS DISPOSITION.....	2
METODOLOGISKA FÖRHÅLLANDEN	3
KVALITATIV METOD OCH HERMENEUTISK FORSKNING	3
OBSERVATION OCH INTERVJU.....	4
observation	4
intervjuer	5
ANVÄNDANDET AV GRUNDAD TEORI	6
ETISKA PRINCIPER	6
Etiska reflektioner	7
TEORETISKA REFERENSRAMAR.....	8
ARBETE OCH SAMHÄLLE I FÖRÄNDRING	8
IDENTITETSSKAPANDE.....	9
SOCIALA KATEGORISERINGAR	12

INDIVIDEN I DEN FÖRÄNDERLIGA ARBETSMARKNADEN 13

INLEDNING	13
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	13
METOD	13
OBSERVATION	13
INTERVJU	14
INFORMANTPRESENTATION	15
HUR JAG ANALYSERADE MATERIALET	15
ETISKA STÄLLNINGSTAGANDEN	16
TIDIGARE FORSKNING	17
TEORETISK REFERENSRAM	17
BEGREPPET FLEXIBILITET	19
RESULTAT	20
DEN FÖRÄNDERLIGA ARBETSMARKNADEN.....	20
SYMPTOMET STRESS.....	22
NÄTVERKSAMHÄLLET	23

KONTROLL	24
INDIVIDENS AMBIVALENS INFÖR DEN FÖRÄNDERLIGA ARBETSMARKNADEN	24
AVSLUTANDE DISKUSSION	25

DEN MULTIKULTURELLA ARBETSPLATSEN 29

INLEDNING	29
SYFTE/FRÅGESTÄLLNING	29
METOD	29
OBSERVATION	31
INTERVJU	31
PRESENTATION AV INFORMANTER	32
TIDIGARE FORSKNING	33
TEORETISK REFERENS RAM	33
RESULTAT	35
ARBETSKLIMATET I SVERIGE.....	35
ATT JOBBA ÖVER GRÄNSERNA.....	36
RAPPORT FRÅN DEN ANDRA SIDAN	39
FRAMTIDA FÖRVÄNTNINGAR.....	42
DISKUSSION.....	44

ARBETSLÖSHETENS UTANFÖRSKAP 46

INLEDNING	46
SYFTE	46
AVGRÄNSNINGAR.....	46
TIDIGARE FORSKNING	47
METOD	49
GRUNDAD TEORI, EN KVALITATIV FORSKNINGSMETOD	49
INTERVJUER	49
OBSERVATION	50
ETISKA REFLEKTIONER.....	50
INFORMANTERNA	51
TEORI	51
JENKINS OCH SOCIAL IDENTITET	51
ERVING GOFFMAN OCH STIGMATISERING.....	52
RESULTAT	52
ARBETSLÖSHETENS NEGATIVA KONSEKVENSER	52
Stigmatisering.....	54

Fördomar om arbetslösa	55
Stress och hälsorelaterade problem hos de arbetslösa.....	56
ARBETSLÖSHET ÄR INTE FARLIGT.....	56
SYSTEMKRITIK	58
SLUTDISKUSSION.....	59
ARBETE SOM NORM	59
VARIERANDE UPPLEVELSER	59
ARBETSLÖSHET OCH SOCIAL IDENTITET	61

UTMATTNINGSFENOMEN **62**

INLEDNING	62
SYFTE	62
BAKGRUND.....	62
METOD	63
METODREFLEKTIONER	64
ETIK	65
informant presentation.....	65
Etiska reflektioner	66
FORSKNING OCH TEORIER	66
OLIKA SYNSÄTT KRING SJUKDOM OCH HÄLSA	66
TIDIGARE FORSKNING OCH TEORETISKA REFERENSRAMAR	68
RESULTAT	71
ANALYS AV PERSPEKTIVET IDENTITET	71
utbrändhet.....	71
Tillit.....	72
Normer och värderingar	73
Förändring	73
ANALYS AV PERSPEKTIVET VÅRDEN	74
Kontroll	74
Tillit.....	75
Ståndtagande	75
RESULTAT DISKUSSION.....	76
SAMMANFATTANDE DISKUSSION	79

UNGA MÄNS IDENTITESSKAPANDE..... **81**

INLEDNING	81
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING.....	81

METOD	81
ETISKA STÄLLNINGSTAGANDEN	82
PRESENTATION AV INFORMANTERNA	83
TIDIGARE FORSKNING	83
TEORIER	84
RESULTAT	85
INTRESSEN OCH UTBILDNING.....	85
VIKTEN AV UTBILDNING	86
VARFÖR EN HÖGRE UTBILDNING	87
KOPPLING MELLAN UTBILDNING OCH ARBETE.....	88
VIKTIGT MED ETT ARBETE	88
ARBETE OCH FÖRÄLDRAR.....	89
ANDRAS SYN PÅ DERAS VAL.....	90
KVINNOR OCH MÄN PÅ ARBETSMARKNADEN.....	91
ARBETETS INVERKAN	92
DISKUSSION	92
<u>SAMMANFATTANDE SLUTDISKUSSION</u>	95
<u>LITTERATURLISTA</u>	96
LITTERATUR	96
ARTIKLAR	97
INTERNET	97
FÖRELÄSNINGAR	98
I FÖRFATTARNAS ÄGO	98

Arbetsmarknadens inverkan på individen

Inledning

Arbetslivet är en relativt stor del av vår vardag som gör att den får en stor betydelse för individen. *Dra sitt strå till stacken* symboliserar samhällets krav på individen att man ska arbeta och kunna försörja sig. Arbetslivet och frånvaron av arbete är ett viktigt avsnitt i en individs identitetsskapande. Parallellt pågår stora förändringar på arbetsmarknaden och individen måste vara anpassningsbar, till att hamna i en ny situation och omdefiniera sin egen identitet. Antologin handlar om fem perspektiv och problemområden i och kring individens arbete eller frånvaro av arbete påverkar identitet och livsvillkor utifrån arbetsmarknaden.

Arbetets värde ur ett historiskt perspektiv

Arbete är det centrala begreppet i vår antologi för att förstå dess värde och arbetets skiftande betydelse är det viktigt att se ur ett historiskt perspektiv. Nedan kommer en historisk skildring av arbetets värde ur ett historiskt perspektiv.

För att förstå arbetets värde/arbetsbegreppet ur ett historiskt perspektiv så är det naturligt att studera hur de gamla grekiska filosoferna analyserat arbetsbegreppet, då deras idéer har influerat det europeiska tänkandet fram till 1600 talet. Den mest framträdande av dessa var Aristoteles, han hävdade att man måste se hur fritid förhåller sig till arbete för att kunna avgöra den sistnämndes egenskaper. Skillnaden var enligt honom att arbetet alltid var målstyrd och hade ett syfte, att producera varor så man kunde överleva. Det var under fritiden människan kunde förverkliga sig själv, under arbetet var det bara ett strävande efter att få mer fritid. Under fritiden är människan fri och kan handla och tänka fritt. De människor som måste arbeta har då inte samma möjligheter att utveckla sig i de mänskliga egenskaperna, utan deras handlande och beteende begränsas av pressen att arbeta. I och med att en lönarbetare står i relation till sin arbetsgivare ska han/hon heller inte ha samma politiska rättigheter som en som har chansen att disponera tid valfritt. Denna negativism som råder kring synen på arbete kan förklaras genom att antikens Grekland var ett slavsamhälle där slaverna utförde det grövre kroppsarbetet. Arbetet blev då förknippat med ett påtvingat val.¹

Med kristendomens framväxt fick vi ett dubbelsidigt perspektiv på hur man såg på arbete. I första moseboken ser vi en negativ syn på arbete när Gud driver ut Adam ur paradiset. *"Med vedermöda skall du nära dig av den i alla dina livsdagar; törne och tistel skall den bära åt dig, men markens örter skola vara din föda. I ditt anletes svett skall du äta ditt bröd."*² Arbetet ses här som ett syndastraff i och med att de blev utdrivna från en arbetsfri tillvaro i paradiset. I de första kristna församlingarna fanns det en positiv syn på arbete, de ansåg sig leva i den yttersta tidsålder mellan syndafallet och Jesus återkomst. Genom deras hårda arbete skulle de bli befriade från sina vedermödor när guds

¹ Björna Ambjörnsson, *Vår bild av verkligheten. Idéhistoriska teman.*, (Stockholm, 1986), Kap. Arbetets janusansikte, s. 7-13

² Bibeln 1; Mos 3:17-19

rike skulle falla in. Den protestantiska arbetsetiken fullgjorde de krav som kapitalismens uppkomst krävde. Att arbeta är ett gudomligt mål, att inte arbeta är en synd. Den kan personifieras genom den litterära figuren Robinson Crusoe, den strävsamma arbetaren som får den obebodda ön att blomstra.³

Sven Eric Liedman diskuterar arbetets värde i dagens samhälle i sin bok *Att se sig själv i andra, Om solidaritet*.⁴ Han hävdar att arbetet har individualiserats. I motsats till industrialismen då hade arbetet en annan betydelse för människor, exempelvis fick man ett namn genom jobbet såsom *grosshandlare Karlsson*. Samtidigt hade man en tydligare yrkesidentitet eftersom en person brukade stanna på samma jobb hela livet ut. En arbetare som sitter ensam vid sin dataskärm kommer inte in i samma gemenskap som de som står vid löpande bandet. De tekniska landvinningar som har gjort har medfört att vi har blivit mer individuella. Den traditionella yrkesarbetaren kunde förut känna en trygghet i sin arbetargemenskap. Liedman menar att den nutida identiteten kan uppfattas som ytligare. Förut kunde man känna igen en industriarbetare på kläder eller beteende. Gränserna är idag mer flytande.

Syfte

Flexibilitet, etniska minoriteter, arbetslöshet, utmattning, unga mäns identitetsskapande är alla olika segment av den svenska arbetsmarknaden. Områdena är relativt moderna företeelser och som ger en bild av livsvillkor kring den nya arbetsmarknaden som växer fram.

Vad betyder, hur fungerar, vilka problem och hur känner/upplever våra informanter i och kring unga män, etniska minoriteter, flexibilitet och arbetslöshet samt utmattning. Studie lägger fokus utifrån individnivå och undersöka vad det ger för följder på en individs identitet och livsvillkor. Gemensamt handlar bidragen om vad dagens arbetsmarknad kräver av en person.

Antologins Disposition

I detta inledande kapitel ger vi en sammanfattning över antologins utformning.

Boken börjar med en redogörelse för vår metod *Grundad teori* och de etiska principerna i och med en kvalitativ studie. Därefter diskuterar vi gemensamma förutsättningar i metod och etik samt därefter en teoretisk referensram i och kring identiteter och arbete.

Närmast i ordningen följer våra olika studier. I kapitel två kommer Morgan Karlsson att diskutera kring det flexibla arbetet. Vilken betydelse har den nya flexibla arbetsmarknaden på människans identitet och livsvillkor? Hur känner individen inför att inte veta var de ska arbeta eller ifall de ska arbeta inom den närmsta framtiden, att ständigt behöva byta arbeten, arbetskamrater och arbetsuppgifter? Följande kapitel kommer Carl Leo att beröra etniska minoriteter position på arbetsmarknaden. Vilka problem man kan tänka ställas inför under socialiseringen av det nya jobbet och hur detta påverkar identiteten. I kapitel fyra undersöker

³ Ambjörnsson, (Stockholm, 1986), s. 14-19

⁴ Sven-Erik Liedman, *Att se sig själv i andra - Om solidaritet*, (Stockholm, 2000)

Carlaxel Andersson vilket inflytande lång arbetslöshet har på identiteten. Främst undersöks hur arbetslösa personer upplever sin arbetslöshet och hur detta påverkat dem. På detta följer ett kapitel av Anna Svensson som handlar om utmattning. Vad händer, vilka för och nackdelar uppstår kring en persons identitet när en roll krackelerar, måste omdefinieras? I kapitel sex kommer Sara Olsson att behandla om utbildningsnivån och arbetet har någon betydelse för unga mäns identitetsskapande.

Sista kapitlet i den här antologin binder samman de olika individuella delarna i en sammanfattande diskussion.

Metodologiska förhållanden

Under denna rubrik kommer vi att presentera vårt metodologiska förhållningssätt och utgångspunkter.

Kvalitativ metod och hermeneutisk forskning

Inom den humanistiska samhällsforskningen använder man sig av antingen kvalitativ eller kvantitativ metod. I vår antologi har vi uteslutande samlat in kvalitativt material och analyserat det med en kvalitativ metod, grundad teori (GT), en förklaring vad den metoden är och hur vi har tillämpat den kommer vi att redovisa senare i texten.

I den forskning som vi redogör för i vår antologi, kan vi sätta likhetstecken med ett hermeneutiskt tolkningssätt. Istället för att kartlägga processer i samhället, vill vi försöka beskriva den verklighet som människor upplever och känner. Hermeneutik utformades från början för att man skulle ha ett redskap att tolka och förstå teologiska texter. Idén som ligger till grund för hermeneutik är att den analyserande forskaren ska försöka få fram textens mening utifrån upphovsmannens perspektiv. Att analysera en text med hermeneutik innebär att man lägger fokus på dess historiska och sociala kontexter.⁵

Det har publicerats många texter om kvalitativ forskning men trots det är man inte överens om vad kvalitativ forskning är. Ofta så diskuterar man kvalitativ forskning utifrån kvantitativ forskning, problemet med det är att kvalitativ forskning beskrivs/förklaras utifrån vad kvantitativ forskning inte är. Vissa författare tycker att kvalitativa studier ska bedömas och värderas utifrån helt andra kriterier än de som kvantitativa forskare använder sig av. Kvalitativ forskning brukar stå för ett synsätt där teori och kategorisering härrör från insamling och analysen av data. En anledning till att man inte har definierat vad kvalitativ forskning är beror på skillnaden mellan teori och praktik är så mycket större än för kvantitativ forskning. Många kvalitativa forskare ger uttryck för en vilja att uppfatta den sociala verkligheten som de som är med i undersökningen. Ofta förhåller de sig också ogillande till vetenskapliga metoder som innebär att man i förväg skapar en bild av verkligheten. Det vill säga forskning där man i förväg har utformat specifika redskap. De möts dock av kritik från kvantitativa forskare som anser att analysen blir för

⁵ Alan Bryman, *samhällsvetenskapliga metoder*, (Malmö, 2002), s.370

subjektiv och osystematisk. Oenigheten speglar de olika uppfattningar om vad som utgör giltig kunskap baserade på olika teorier.⁶

Observation och intervju

Observation

Inom kvalitativ forskning och i etnografiska studier studeras vardagliga företeelser vilka till synes opproblematiska. Syftet att studera är att synliggöra dessa och belysa dess problematik.⁷ Då är det vanligt att man använder någon form av intervjuer och/eller observation. Vi har i vår antologi använt både intervju och observation vid insamlandet av material.

För att bekanta oss med våra forskningsfält och få en första bild av den verklighet vi ska studera har vi använt oss av deltagande observationer. Hur stor del av våra observationer som ligger till grund för våra resultat är varierande mellan våra fem bidrag.

Observation som vetenskaplig metod har främst utvecklats inom antropologin och kvalitativ sociologi.⁸ Observation är helt enkelt något vi ständigt gör. Vi iakttar vår omgivning och memorerar skeenden och handlingsmönster. Med hjälp av våra fem sinnen insuper vi stämningar och tolkar det som äger rum runt om kring oss. I forskningssammanhang talar man om olika observationssätt, från dold till öppen som icke eller deltagande observatör. Dold observation kan beskrivas som att man iakttar omgivningen utan dess vetskap. Deltagande observation är att forskare är med som deltagare i ett fält med andra människor.⁹ Den observation som vi använt till antologin har varit dold.

Givetvis ställs stora krav på en forskare som använder sig av observation som metod. Observatören blir den som fastställer de skeenden som noteras och det blir en i hög grad subjektiv verklighet som registreras. Det finns olika sätt att föra fältanteckningar. Dels kan de föras ner för hand i realtid under observationen, dock inskränker detta på observatörens själva deltagande. Eller så kan skeenden memoreras och föras ner senare när tillfälle ges. Detta ger andra problem för observatören som får svårt att komma ihåg alla skeenden och gör en subjektiv bedömning i sitt ihågkommande av skeenden. Sedan måste observatören rekonstruera de händelser en extra gång vid nedtecknandet. Samma problematik uppstår för observatören som intervjuaren som direkt antecknar en intervju. Forskaren blir låst i den kompetens som innehades vis observationstillfället. Trots dessa problem är en människa bäst på att läsa av omgivningens stämningar. Observationer är ofta tidskrävande och pågår i flera veckor. Inom ramen för denna antologi har det inte funnits möjlighet att fördjupa sig i observationer. Vi har använt observationer till att bli bekanta med forskningsfältet.

⁶ Bryman, (Malmö, 2002), kapitel 12 *kvalitativ forskning*

⁷ Johan Asplund, *Det sociala livets elementära former*, (Göteborg, 1997), s. 127

⁸ Lars Kaijser och Magnus Öhlander, (red), *Etnologiskt fältarbete*, (Lund, 1999), s.73

⁹ Bryman, (Malmö, 2002), kapitel 13 *Etnografi och deltagande observation*

Intervjuer

Från början kunde intervjuerna främst betraktas som utfrågningar av människor och den information som lämnades ut betraktades i stor utsträckning som fakta. Intervjun är sannolikt den mest använda metoden för att samla in kvalitativt material.¹⁰ Enkelt uttryckt är en intervju ett samtal som görs i ett specifikt syfte. Intervjuaren vill få del av den andra människans kunskaper, åsikter och upplevelser om något. Det mest specifika i en intervju är informantens tolkning kring det ämne som ligger till grund för frågorna. Intervjun som redskap ger förutom bra möjligheter att få utmärkta förstahandsutsagor från informanten men även möjlighet att gå djupare och längre i informationssamlandet än andra metoder som exempelvis observationer och enkäter. Det är möjligt att ställa följdfrågor och be om förtydliganden under själva intervjuens gång. Denna tvåvägskommunikation som sker på både ett verbalt och ett kroppsspråkligt plan har på senare tid problematiserats och uppmärksamats av forskare. Det sociala samspelet mellan två individer får konsekvenser för den information som lämnas ut. Därför är det viktigt för en forskare att reflektera över hur frågor formuleras och hur dennes eget agerande kan och har inverkat på informantens svar. På liknande sätt är val av plats för intervjun och informantens förhållande till ämne måste problematiseras.¹¹

En forskningsintervju behöver oftast förberedas på olika sätt. Ska frågorna formuleras helt och hållet på förhand eller får forskaren avvika från den på förhand uppställda agendan? Vi har valt att använda oss av så kallade *semistrukturerade* intervjuer. Det är intervjuer som förbereds till viss del med färdiga frågor men som främst fyller syftet att ge intervjuaren vägledning i samtalet. Detta kallas för en intervjuguide. Nya frågor får formuleras vid behov och intervjun blir mer som ett samtal än ren utfrågning.¹² Förutom semistrukturerade intervjuer finns det helt ostrukturerade och helt strukturerade intervjuer. En styrka med den semistrukturerade intervjun är att det ger flexibilitet i sitt sökande efter information. Samtalet kan styras in på områden som på förhand inte kunnat förutspås, samtidigt som forskaren på förhand haft möjlighet att planera frågor om lämpliga saker.

För att en intervju ska bli giltig som forskningsmaterial måste den föras ner på något sätt så forskaren kan gå tillbaka och kontrollera sina data. En intervju kan tecknas ner av forskaren under intervjuens gång. Det kan dock medföra problem i samspelet och uppfattningen mellan parterna. Bäst är att spela in intervjun på ljudupptagningsutrustning eller eventuellt video också. Då kan forskaren fokusera mer på själva samtalet under intervjun och gå tillbaka till sitt material i efterhand. Det ger den inspelade intervju högre värde som källmaterial. En intervju som skrivs ner direkt kommer för alltid vara ”frusen” i den kompetensnivå forskaren hade just då.

En inspelad intervju bör transkriberas så fort som tillfälle ges efteråt. Hur autentisk transkriberingen ska göras kan variera beroende på vilket sätt materialet ska användas. Vid exempelvis samtalsanalys lämnas näst intill inget av det sociala samspelet utanför utan varje detalj

¹⁰ Bryman, (Malmö, 2002), s. 299

¹¹ Kaijser och Öhlander, (Lund, 1999), s. 55 ff

¹² Bryman, (Malmö, 2002), s. 301

måste registreras. Tonfall, mimik, betoningar gester och tvekanden registreras obevekligt. Hela intervjuförloppet blir då möjligt att läsa sig till för någon som inte var där.¹³ Om materialets innehåll är viktigare än hur det sägs kan transkriberingen göras mindre komplicerat. Vi har transkriberat våra intervjuer och försökt fånga den samtalsstil informanterna haft genom att inte ändra på formuleringar och ordval. Dock så kan vissa citat behöva justeras för läsarens förståelse samt till hänsyn gentemot informantens framställande i resultatframställningen.

Användandet av Grundad teori

Samtliga gruppmedlemmar har utfört dolda observationer och ett flertal intervjuer. Dessa intervjuer och observationer har vi sedan kodat och analyserat enligt grundad teori. Grundad teori (GT) är en metod speciellt framtagen för att analysera och studera ett kvalitativt material systematiskt. Det är en metod som genererar en teori på en empirisk grund som fastställs i och med att forskaren flera gånger prövar sina resultat under arbetets gång. I GT analyseras och kodas kvalitativa data för att kunna utläsa eventuella genomgående drag. Kodningen kan ses som ett instrument för att sortera ut eller namnge den insamlade empirin, så att den kan bli till mönster eller kategorier.

Kodning utgör en av de viktigaste processerna i grundad teori och innebär en genomgång av utskrifter och/eller fältanteckningar och att man sätter namn eller etiketter på delar som verkar kunna vara av teoretisk vikt eller av praktisk betydelse för de personer som studeras.¹⁴

Detta ger forskaren relativt lösa tyglar att tolka sitt material men samtidigt ger själva kodningsprocessen som är lite speciell en bra stadga åt forskaren.

Vi har sökt finna dessa drag genom att under arbetets gång ställt oss frågor till vårt material såsom; Vad är det för fenomen, vad finns det för skillnader och likheter och vilka är de grundläggande egenskaperna i empirin. För att finna svar på dessa frågeställningar har vi arbetat med att försöka beskriva under vilka omständigheter företeelsen gäller, vilka relationer fenomenen har till vem eller vad, vad det kan få för konsekvenser samt vilka strategier som framkommer i fenomenen.¹⁵

Vi har under arbetets gång låtit teorier och idéer växa fram ur de fenomen vi funnit. GT har hjälpt oss att kunna få en inblick av komplicerade processer i och kring arbetsmarknaden och har inte använts i syfte att generera en ny teori med hjälp av analysverktyget GT.¹⁶

Etiska principer

Forskning är till för att fördjupa och utveckla tillgänglig kunskap och förbättra dess metoder. För att kunna göra dessa djupdykningar bland samhällets individer och organisationer utan att kränka eller skada någon varken fysiskt eller psykiskt, måste samhällets medlemmar vara berättigade till

¹³ Kaijser och Öhlander, (Lund, 1999), s. 66 ff

¹⁴ Bryman, (2002, Malmö), s. 377

¹⁵ Gunilla Guvå & Ingrid Hylander, *Grundad teori – ett teorigenererande forskningsperspektiv*, (Stockholm, 2003), s. 80 ff

¹⁶ Ibid. s. 5

ett skydd vilket benämns *individskyddet* av vetenskapsrådet. Detta skydd delas upp i fyra delar, informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet, där varje del berör etiska principer som forskaren bör förhålla sig till.¹⁷

De etiska principer som Vetenskapsrådet utformat har legat till grund i vår studie. Vi har haft som avsikt att följa de fyra kraven. Innan vi genomförde våra intervjuer informerade vi våra informanter om vad studien och intervjun skulle handla om, att materialet enbart skulle användas i forskningssyfte och att inga obehöriga skulle få ta del av materialet. De blev även informerade om deras rätt att själv bestämma över sin medverkan i studien eller rätten att dra sig ur.¹⁸

Etiska reflektioner

Etnologen Oscar Pripp skriver om etiska principer i boken *Etnologiskt fältarbete*, där han bland annat tar upp informationskravet som något som gäller då man påbörjar en studie, vilken inverkar på de andra etiska principerna t ex att man själv inte kan välja sin medverkan om man inte vet om att en studie bedrivs.¹⁹ Alla bidrag i antologin började med en observation för att skapa förankring i fältet, inspiration och idéer om frågeställningar. I detta startskede följde vi inte de etiska principerna men reflekterade kring dem, om observationerna på något sätt skulle inverka på individens integritet. I boken *Etik och praktik i forskarens vardag* diskuterar författarna om hur forskaren ska förhålla sig etiskt under observationer i det offentliga rummet.

Forskaren har ganska vida ramar när det gäller rätten att göra observationer i det offentliga rummet [...] Människor som uppehåller sig i det offentliga rummet måste veta att de kan iaktas, och man måste utgå från att de förhåller sig därefter.²⁰

Under arbetets gång har vi kontinuerligt reflekterat över de etiska aspekterna, dess inverkan och påverkan av både våra informanter och själva studien. Vi anser att efter de inledande förstudierna har vi förhållit oss bra till de etiska grundprinciperna. Vi har i likhet med författarna till boken *Ethnography* utgått från hur man själv förhåller sig till andra, vad man berättar eller inte berättar och varför man väljer det ena eller det andra. Vi tycker att vi inte medvetet försökt att utsätta någon av våra informanter för fysisk eller psykisk skada, vilket är forskarens plikt att sträva efter, eftersom vi inte låtit andra ta del av våra intervjuer eller transkriptioner.²¹ Vi har avidentifierat våra informanter så långt som möjligt i våra enskilda analyser och givit alla fiktiva namn. Studien är utförd med specifika grupper inom arbetsmarknaden och viktigt är att påpeka att syfte med studien inte har varit att försöka peka ut någon eller någon grupp i samhället. Snarare att få en individs eller en grups bild av faktorer som inverkar i samspelet mellan individen och arbetsmarknaden.

¹⁷ Vetenskapsrådet, (<http://www.vr.se/publikationer/sida.jsp?resourceId=12>), s.5, 2006-04-20

¹⁸ Bryman, (Malmö 2001) s. 440 ff.

¹⁹ Kaiser och Ölander, (Lund, 1999) s. 52

²⁰ Alver Bente Gullveig, Øyen Ørjar, *Etik och praktik i forskarens vardag* (Lund 1998), s. 121

²¹ Marty Hammersley & Paul Atkinson, *Ethnography*, (London, 2003), s. 282 ff.

Teoretiska referensramar

Antologins olika bidrag kan vid en första anblick se olikartade ut. De behandlar en rad olika ämnen såsom utmattningssyndrom, flexibilitet, etnicitetens betydelser på arbetsplatser, unga människors yrkesval och arbetslöshet. En gemensam nämnare är att alla bidrag behandlar arbetsliv på ett eller annat sätt. Den andra gemensamma nämnaren är att alla också belyser arbetets betydelser för sociala identiteter och/eller för livsvillkor. Vi även delvis liknande gemensamma teoretiska utgångspunkter som vi presenterar i det här avsnittet. Nedan kommer en teoretisk referensram som vår antologi utgår från. Vi kommer att presentera flera teoretiska resonemang utifrån arbete, identitet och livsvillkor som är grundläggande begrepp i vår antologi. Vi tror att en identitet är alltid en tolkning antingen utifrån individen själv eller från omvärlden. En individs tolkning baseras på erfarenheter av sig själv och av omvärlden samt hur omvärlden förmedlar tillbaka en bild av individen. Vi tror att begreppet livsvillkor är nära sammankopplat med identitetsbegreppet, hur omvärlden uppfattar en individs livsvillkor och hur vi uppfattar våra egna livsvillkor. Vi kommer därför inte ha några teorier som rör specifikt livsvillkorsbegreppet.

Arbete och samhälle i förändring

En utgångspunkt i studien handlar om samhälle och arbetsliv i förändring. Vi är övertygade om att det pågår stora förändringsprocesser som, enligt till exempel Bauman, kännetecknar dagens samhälle och arbetsliv. Förändringsprocesserna har betydelse i relation till möjligheter på en arbetsmarknad, arbete, dess mening och organisering och konsekvenser av till exempel arbetslöshet.

Sociologen Zygmunt Bauman beskriver i boken *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen* om övergången från ett samhälle styrt av arbetsetiken till ett samhälle styrt av konsumtionsetik. I modernitetens gryning hoppades man kunna locka de fattiga till fast och regelbundet arbete i fabriker. Med detta tilltag ville man utrota fattigdomen och säkra den sociala freden – allt på en gång. Arbetsetikens skulle slå två flugor i en smäll, dels lösa den groende industrins arbetskraftsproblem och dels undanröja fattigdomen.²² I praktiken tjänade den moderna arbetsmoralen till att fostra och disciplinera människor. Man ville föra in ett budskap att arbete var bra och avsaknaden av arbete var dåligt.

Det moderna samhället har sedan utvecklats från att vara ett samhälle av producenter till att bli ett samhälle av konsumenter. Arbetsetiken har ersatts av konsumtionsetiken. Det är nu ett samhälle som lever i nuet och vill inte se till framtiden. Individen konsumerar sin väg till lycka och status. Identitetskretsandet bygger på att du lyckas köpa dig rätt prylar som visar vilken sorts människa du är. Exempelvis köper du dyra kostymer från Armani så visar du på att du är rik och att du behärskar att konsumera rätt sorts varor.

Dagens konsumtionssamhälle har enligt Bauman gett upphov till den nya underklassen, en ny sorts fattigdom. De som faller inom denna kategori är de som misslyckas med att konsumera.

²² Zygmunt Bauman, *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*, (Göteborg, 1998), s. 22

Ungdomar, alkoholister och ensamstående mammor är sådana grupper som benämns som den nya underklassen. Det de har gemensamt är att de betraktas som onyttiga, de ger inget värde i samhället. I industrialismens era hade de sin plats i den stora produktionsarmén som behövdes för massproduktionen, men i och med avindustrialiseringen har de inte längre någon plats i dagens samhälle.²³

Sociologen Richard Sennet har i sin bok *När karaktären krackelerar* behandlat ämnet människan i den nya ekonomin. Bakgrunden för denna bok står den nya flexibla kapitalismen, där projekt anställningar och vikariat blir allt vanligare, en marknad där personaluthyrningsföretag har fått en enorm genomslagkraft. Gamla stela organisatoriska strukturer angrips och ersätts av flexibla institutioner där arbetstagaren förväntas ständigt vara öppen för förändringar och ständigt ta risker. Sennet konstaterar att människan inte får en linjär väg i den flexibla kapitalismens tidevarv utan ett liv av lösryckta osammanhängande arbetsuppgifter. Människan som växer fram är en person som inte längre vinner självaktning, trygghet och identitet ur sitt arbete, utan ständigt känner en press på sig att prestera. Kontinuiteten i arbetet ersätts av att ständigt prestera på nytt, att börja om från början. Den nya flexibla kapitalismen sägs ge människor möjligheten att själva utforma sina liv, men Sennet säger att det nya systemet medför nya styrmekanismer som är svåra att se i en svårtolkad maktstruktur. Flexibiliteten undergräver individens karaktär. Denna ursprungliga karaktär som har byggts upp genom långa förhållanden mot ett långsiktigt mål får svårt att överleva i den flexibla arbetsmarknaden.²⁴

Hur kan man avgöra vad som är av bestående värde hos en själv i ett samhälle utan tålmod, ett samhälle helt inriktad på det omedelbara nuet? Hur kan långsiktiga mål uppnås i en ekonomi där man månar om kortsiktiga värden? Hur kan ömsesidigt lojalitet och ömsesidigt engagemang vidmakthållas i organisationer som ständigt splittras eller ideligen omstruktureras? Detta är de frågor rörande individuella egenskaper och värderingar som ställs av den flexibla kapitalismen.²⁵

Richard Sennet visar här ovan genom de frågor han ställer sig att individen inte har blivit friare i den fria kapitalistiska marknaden utan är fastkedjad i en flexibel ekonomi som kräver kortsiktiga värden.

Våra olika bidrag i denna antologi lever i olika grad i de förutsättningar som Sennet beskriver ovan, men det går inte att helt att lyfta in hans resonemang till våra studier då han utgår från den amerikanska arbetsmarknaden som inte helt kan föras över till det svenska systemet.

Identitetsskapande

Det finns en överensstämmelse mellan många teorier om det senmoderna eller postmoderna samhället att arbetsmarknad och arbetslivet är i en pågående förändringsprocess. Även sociala identiteter ses på ett likartat sätt och det har skett en förändring i teorier som betraktat sociala identiteter och socialisationsprocesser som relativt stabila som till exempel Berger & Luckmanns

²³ Bauman, (Göteborg, 1998)

²⁴ Richard Sennet, *När karaktären krackelerar – människan i den nya ekonomin*, (Stockholm, 1999)

²⁵Ibid. s. 19

socialisationsteori till att betona det föränderliga som Richard Jenkins resonemang om sociala identiteter.

Berger och Luckmanns definition av socialisation är: ”/.../ *det grundliga och konsekventa införandet av en individ i ett samhälles objektiva värld eller sektor av den.*”²⁶ Detta är en normativ teori där barnet blir internaliserad i en redan färdig objektiva normsystem. Berger och Luckmann gör en uppdelning i socialisationsprocessen: Primär respektive sekundär socialisation. Den förra socialisationen är den process som individen genomgår i barndomen, det är då han blir en del av samhället. Sekundär socialisation är då den redan socialiserade förs in i de processer som finns i det omgivande samhället. Som t ex barnet som ska börja i skolan.

Berger och Luckmann hävdar att det är i den primära socialisationen som den viktigaste delen av socialisationen äger rum. Det är då de signifikanta andra som övervakar barnets socialisation, de är vanligtvis barnets föräldrar. Det är deras definitioner av världen som förs över till det lilla barnet.²⁷ Om ett barn föds in i en underklassfamilj så får de inte per automatik ett underklass perspektiv utan de signifikanta andras tolkning av deras plats i den sociala strukturen.

I den tidiga barndomen skapas det normala och självklara vardagslivet byggt på förvärvat kunskap, eller benämnt typifieringar som förmedlas via föräldrarnas värld. Typifieringar är de redan förutbestämda definitioner av saker och ting som är tillgängliga i en specifik grupp. Den signifikanta andre förmedlar den objektiva världen som är ett samspel av och med en naturlig miljö och i en specifik kulturell och social ordning.²⁸ Vidmakthållandet av verkligheten av individen sköts av de signifikanta andra, genom deras bemötande och respons mot individens handlande får individen bekräftat ifall han eller hon är en given succé eller ett fiasko. De mindre signifikanta andra består av en slags kör som arbetar dialektiskt med de signifikanta andra.²⁹ ”*Den primära socialisationen slutar när begreppet den generaliserande andre (och allt annat som hör samman med det) har etablerats i individens medvetande*”.³⁰ Begreppet den generaliserande andre betyder att den socialiserande inte bara identifierar sig med ett fåtal signifikanta andra utan med ett samhälle.

Den sekundära socialisationen är en internalisering av undervärldar, ett förvärvande av rollspecifik kunskap. Som t ex när en individ börjar på ett nytt arbete. Personen blir då internerad i den institutionens tolkningar och handlingar av den sociala världen.³¹

Det fundamentala i Berger & Luckmanns teori är att den objektiva världen som man föds in och som man inte kan välja att ingå i eller inte blir den referensram runt ens identitets skapande. Man får de signifikanta andras perspektiv vilket blir som ett filter mellan den objektiva världen och barnet. Berger & Luckmann hävdar att språkets tolkningar i den primära socialisationen får med

²⁶ Peter L. Berger & Thomas Luckmann, Kunskapsociologi - Hur individen uppfattar och formar sin vardag, 2:a upplagan. (Stockholm, 1998) s. 154

²⁷ Ibid. s. 154 ff

²⁸ Ibid. s. 64-71

²⁹ Ibid. s. 176

³⁰ Ibid. s. 159 Berger och Luckmann

³¹ Ibid. s. 162 ff

sig ett viktigt kognitivt förförståelse in i den sekundära socialisationen. Familjens rollspecifika språk förser fortlöpande den ordning inom vilken de har en mening och innebörd.³² Alltså blir det lättare för en individ som är socialiserad in i en viss specifik grupp att smälta in i den omgivningen, när individens referensram överensstämmer med den nya sociala gruppens. Enligt Berger & Luckmann försiggår ett passivt intagande i den värld man lever i.

Deras resonemang kring socialisation bygger på ett passivt intagande, detta kan ifrågasättas då vi tror att en individ även söker sin identitet. Med andra ord ett interpretativt perspektiv där individen söker aktivt en identitetsroll.

Sociologen Richard Jenkins förklarar vad som urskiljer det mest basala i en social identitet, på vilket det sätt individer och kollektiv är urskilda och relationen mellan andra individer och/eller kollektiv ser ut. Det handlar om igenkännande av likheter och olikheter. Det är en dynamisk process som pågår hela tiden mellan alla parter. På detta sätt formas den sociala identiteten i ett samspel mellan individen och omgivningen. Jenkins skriver också att identitet är ofta något som finns hos betraktarens ögon och inte våra egna. Hur vi uppfattas av andra formar till stor del den uppfattning vi har om oss själva. I vardags situationer blir vår identitet och position ständigt testad, ifrågasatt och befäst. Det är samspelet som är nyckeln. Jenkins skriver även om kollektiva identiteter och hur människor föds in i dem blir förskansade i dessa med diverse ritualer. Exempel på kollektiva identiteter är kvinnor och män, judar och kristna, svarta och vita. Vi lär oss att bli ett med vår tillhörighet och känna ingen den kollektiva gruppens likheter samt urskilja olikheter gentemot andra grupper.³³

Jenkins även talar om att vår ”sociala karta” inte längre passar in i dagens sociala landskap och därmed blir identitet inte lika tydlig för oss. Individualiteten (självständigheten) skapas i processen från primär till sekundär socialisation i den pågående sociala interaktionen, där individen definierar och omdefinierar sig själv och andra genom livet. Med detta kan man säga att skapandet av identiteten, pågår kontinuerligt utifrån de internaliserade attityderna från signifikanta andra. Vår självuppfattning handlar om en växelverkan av vad andra tänker om oss, vad vi själva tänker, samt hur vi tror andra betraktar oss.³⁴

Det intressanta i Jenkins teori med tanke på vår antologi är växelverkan mellan individen betraktelse över sig själv och omgivningens som skapar en individs social identitet. Våra olika delar bidrag betonar förändringar från en position till en annan, exempelvis från att ha ett arbete till att bli arbetslös. Individen måste omdefiniera sig själv utifrån omgivningens reaktioner på honom.

³² Berger & Luckmann, (Stockholm, 1998), s. 33 ff

³³ Richard Jenkins, *Social Identity*, (London, 1996), s. 54

³⁴ Ibid, s. 19 ff

Sociala kategoriseringar

Sociala identiteter kan bekräftas i positiv mening men identiteter kan också tillskrivas och ifrågasättas. Att tillskriva sociala identiteter som uppfattas och betraktas som negativa i ett samhälle och av en individ kan få stora konsekvenser för en individ.

Den dramaturgiska fadern Erving Goffmans³⁵ teori om social utstötning av människor är en process där det omgivande samhället vänder sig bort från dem som kraftigt avviker från normen. Ett *stigma* är samma sak som en egenskap som blir djupt misskrediterande för individen. Det drag som utgör stigmat sätter sin prägel så starkt på personen att de börjar tro att de själva är upphovet till stigmat. Goffman menar att stigmatisering uppstår när en person uppfattas som stötande eller störande eller kanske rent av hotande av omgivningen. Ofta är detta förknippat med ett eller flera normbrott av varierande slag. Ett stigma är således inte permanent utan kontextbundet. Det är de som stigmatiserar som avgör vilka egenskaper som är misskrediterbara. Exempelvis kan en högskoleutbildning vara en negativ merit på en arbetsplats där samtliga andra saknar högre utbildning och personen vill då hålla den informationen hemlig. Men på en annan arbetsplats i en annan situation kan en person som saknar högskoleutbildning när alla andra har det uppfattas sin avsaknad som misskrediterbar. Det är alltså sammanhanget och omgivningen som avgör vad som är stigmatiserande och inte egenskapen i sig.

Sociala grupper skapar avvikelser genom att ställa upp regler som kan brytas. De som sedan stämplats som avvikande blir då en slags väktare som upprätthåller normsystemen. Detta är även ett utövande av makt, eftersom vissa får möjligheten att stämpla andra som sjuka och friska, normala och avvikande eller förnuftiga och vansinniga. Samhället strävar också hela tiden efter att alla ska vara det ena av dessa alternativ. Sjuka botas på sjukhus eller institutioner, brottslingar rehabiliteras av kriminalvården och allmänt avvikande personer uppmanas att falla in i ledet och bli *normala*.

Flera av våra bidrag betonar att den sociala grupp som de undersöker misskrediteras av till exempel deras etniska tillhörighet eller sociala ställning.

³⁵ Erving Goffman, *Stigma – den avvikandes roll och identitet*, 2:a upplagan, (Stockholm, 2001)

Individen i den föränderliga arbetsmarknaden

Författad av Morgan Karlsson

Inledning

Den fortgående globaliseringen och liberaliseringen av ekonomin har ställt krav mot den traditionella arbetsmarknaden till en förändring. Individen i den flexibla arbetsmarknaden får krav från arbetsmarknaden att vara anpassningsbar. Det är individen i relation till den flexibla arbetsmarknaden som är i fokus i den här studien. Sociologen Lynne Gouliquer skriver i sin artikel: *Pandora's Box: The Paradox of Flexibility in Today's Workplace* att de senaste tio åren har kapitalet och arbetskraften varit sammankopplade med en mer instabil marknad på grund av en större global konkurrens, utveckling inom teknologin och en förändring i den ekonomiska utvecklingen. Konsekvenserna av detta blir en alltmer flexibel arbetsmarknad som måste anpassas efter den globala marknadens krav, individen får krav från arbetsmarknaden att anpassa sig, att vara flexibel.³⁶

Syfte och frågeställningar

Syftet med mitt projektarbete är att studera vad den flexibla arbetsmarknaden kan betyda för en individs identitet och livsvillkor. Vad betyder det för en individ att arbeta inom en flexibel arbetsmarknad? Hur konstruerar den flexibla arbetsmarknaden en individs identitet? Hur känner individen inför att inte veta var de ska arbeta eller ifall de ska arbeta inom den närmsta framtiden, att ständigt behöva byta arbeten, arbetskamrater och arbetsuppgifter?

Metod

I den humanistiska samhällsforskningen använder man sig av kvalitativ eller kvantitativ metod för att studera det fenomen som ens studie handlar om. Jag har i min studie enbart använt mig av kvalitativ metod. Denna metod kan förklaras kortfattat genom att en kvalitativ forskare studerar enskilda personers verklighet i motsats till en kvantitativ metod som vill ha ett brett urval som de kan generalisera till en hel population.³⁷ Nedan kommer en redogörelse och reflektion av den metodologiska processen i studien.

Observation

Det första och det viktigaste steget i en forskningsstudie är att få tillträde till en social miljö som är relevant för studiens syfte. Ett första steg för att få kunskap om ett forskningsfält kan vara att genomföra en observation för att förankra sig i det fält som man ämnar undersöka. I studiens

³⁶ Gouliquer Lynne, Pandora's Box: The Paradox of Flexibility in Today's Workplace, Current Sociology Vol. 48 No. 1 sid. 36ff

³⁷ Föreläsning med Sofia Lövgren, *Kvalitativ metod I* (Linköpings Universitet, Campus Norrköping, 2004)

inledningsskede hade jag som mål att ta kontakt med ett bemanningsföretag, eftersom jag bedömde att de anställda där arbetade i en flexibel arbetsmarknad. De företag jag kontaktade visade dock inget intresse att ge tillgång till miljön. När min förhoppning om att observera bemanningsföretag inte införlivades fick jag ändra mina planer. Jag valde då istället att observera offentliga arbetsplatser som jag kunde lätt få inträde till med fokus på att observera de anställdas arbetsklimat.

Etnologen Magnus Öhlander säger sig i boken *Etnologiskt fältarbete* att observera är en kroppslig upplevelse då man interagerar med den omgivning som studeras och använder kroppens alla sinnen.³⁸ Med detta i åtanke gav jag mig ut för att observera några offentliga arbetsplatser, en bra plats för det var ett centrum i en medelstor svensk stad. Observationerna genomfördes vid två olika tillfällen, och tog ungefär två timmar vid varje tillfälle. Observationerna kan både betraktas både som en dold observation respektive deltagande observation. De arbetsplatser jag observerade och de människor som befann sig där visste inte att jag observerade dem. Jag var för dem som vilken person som helst som rörde sig i området, med andra ord en dold observatör. Ur ett annat perspektiv kan man hävda att jag var en deltagande observatör då jag deltog i det sociala sammanhang som denna stads centrum utgjorde.³⁹ Men oavsett vad man sätter för epitet på min observation så var det en låg grad av deltagande då jag inte samtalade eller integrerade med de jag studerade.

Observation utfördes således inte på samma fysiska plats som mitt forskningsfält skulle bestå av. Utan syftet med observation var inte främst datainsamling utan för att få inspiration och idéer till frågeställningar till de kommande intervjuerna. Stress och föränderlighet var två av de begrepp som växte fram under observationen och blev ett fundament för de kommande intervjuerna.

Intervju

Jag har intervjuat fem informanter i denna studie, alla intervjuerna har varit mellan 15-20 minuter. Intervjuerna har spelats in med Minidisc för att senare kunna transkriberas. ”Att transkribera intervjuer är en process som innebär att översätta och gestalta talat språk”⁴⁰ Vid transkriptionen har jag försökt att återge vad som sades ordagrant, men en del etisk redigering har förekommit för att inte kränka informanterna.

I mitt urval av informanter har jag tillämpat ett bekvämlighetsurval⁴¹, alltså har jag inte haft någon tanke bakom till exempel vilket kön, ålder och etnicitet mina informanter har. Mina informanter består av de personer jag fått tag i, och de har tillkommit genom kontakter. Att jag inte har tillämpat ett mer styrt urval av mina informanter beror på att jag anser att i en sådan liten kvalitativ undersökning kan man inte få en tillfredsställande varierbarhet. Mina informanters

³⁸ Kaiser & Öhlander (red), (Lund 1999), s. 77-78

³⁹ Ibid. s. 74

⁴⁰ Ewa Fägerborg, *Etnologiskt fältarbete*, Lars Kaiser & Magnus Öhlander (red), (Lund, 1999), s. 69

⁴¹ Bryman, (Malmö, 2001) s. 213

berättelser utgör istället en bild av deras verklighet, inte en analys av större och generella strukturer.

Det kan vara en nackdel att jag har en tidigare relation med mina informanter, förutsagda saker kan gå förlorad under intervjun. Den fördel som jag sett är att informanten har känt sig lugn och avslappnad vid intervjun, vilket beror nog till stor del på att vi har känt varandra sen tidigare. Alla intervjuer jag genomfört har skett hemma hos informanten. Miljön har under alla intervjuer varit lugn och avslappnad. För att få informanterna att slappna av inför intervjuerna har vi suttit och småpratad, detta för att få informanterna att känna sig bekväma i situationen som sådan.

Intervjuerna jag genomfört har varit det som Alan Bryman kallar semistrukturerade, en intervjuguide som är uppbyggd kring olika teman. Denna teknik är flexibel då den inte har en speciell ordning på frågorna utan den lämnar en stor frihet åt informanten att förstå och svara på frågorna. Informanten är mer delaktig och bestämmer skeendet i denne intervjuform än vad som är möjligt i en strukturerad intervju som har en given ordning⁴²

Informantpresentation

Mina informanter har det gemensamma att de alla verkar inom olika delar av den flexibla arbetsmarknaden.

Martin 23 år arbetar som frilansare och erbjuder information till företag och privatpersoner om Sportsbetting.

Daniel 23 år arbetar på ett dagis men har förhoppningar att börja studera i framtiden.

Stefan 26 år har en tillfällig anställning som skiftarbetare på en industri. Han har de senaste åren bytt arbete ett flertal gånger.

Anna 26 år arbetar natt på ett äldreboende.

Jerry 26 år arbetar på ett statligt företag. Han har jobbat där sedan han slutade skolan men har som mål att sluta inom en snar framtid.

Hur jag analyserade materialet

Jag har i min studie använt mig av forskningsansatsen Grundad teori. Syftet med denna ansats är att skapa nya teorier och grunda dem utifrån empirin⁴³, med andra ord så grundar sig min studie på mina intervjuer och observationer. Detta kräver en objektiv syn på sitt material. Jag har ibland upplevt att det har varit svårt att bortse från sin förförståelse av ämnet. Studien blir redan i valet av ett fält en subjektiv handling från min sida och grundar sig på min förförståelse av ämnet. Metoden har sitt fundament i symboliska interaktionismen som betonar att individen tolkar sina erfarenheter beroende på vilken situation de befinner sig i.⁴⁴ Det är då viktigt att jag som bedriver denna studie rannsakar mig själv vilken påverkan jag har på min empiri, jag är en av aktörerna inte en passiv åskådare.

⁴² Bryman, (Malmö, 2001), s. 300 ff

⁴³ Guvå & Hyllander, (Stockholm 2003) s. 10

⁴⁴ Ibid. S. 11

Grundad teori är inte enbart ett sätt att kategorisera material, utan det har visat sig under arbetets gång att det har varit ett utmärkt verktyg för att förstå den verklighet som mitt fält har utgjort. En viktig aspekt har varit att ställa frågor till materialet för att få svar hur den verklighet som beskrivs är situationsbundet. Metoden förutsätter att man arbetar cirkulärt med såväl urval av data och analys och bearbetning av data. Inom denna metod är syftet att forskaren ska avsluta sin studie när teoretisk mättnad åstadkommit. Jag har svårt att svara på om jag uppnått teoretisk mättnad då denna studie har varit begränsad i både tid och omfattning av studien, men det är möjligt att ett större material skulle ha omfattat flera mönster och variation än det jag fått fram.

Resultat med denna studie har inte genererat i en ny teori som Grundad teori förespråkar, utan har varit analysverktyg för att beskriva och förstå den verklighet som jag undersöker.

Etiska ställningstaganden

Med åtanke av nazisternas experiment med levande människor i koncentrationslägren inte så långt tillbaka i tiden är det viktigt att belysa forskarens etiska roll och hur forskaren ska förhålla sig till sitt forskningsobjekt.⁴⁵ Jag har i min studie använt mig av *Vetenskapsrådets individskydd*⁴⁶ som består av fyra delar, detta för att i största mån värna om mina informanternas integritet. Mina informanter fick innan intervjuerna information om vad studien och intervjun skulle handla om och att materialet enbart skulle användas i forskningssyfte. Jag påpekade innan och efter intervjuerna att de hade rätten att dra sig ur studien ifall de inte ville medverka. En viktig del i individskyddskravet är att avidentifiera informanterna och platser för att ingen ska kunna peka ut dem. Jag har således gett mina informanter och platser som berörs under intervjuerna fiktiva namn. Dessa krav har jag ansett vara av största vikt att införliva då jag känner mina informanter sen tidigare och det kan kanske vara svårt för mina tilltänkta informanter att neka till en intervju. Jag anser att min studie inte är av sådan karaktär att mina informanter kan komma till skada, men det är viktigt att tillämpa och reflekterat över ett etiskt förhållningssätt för att minimera risken för att någon av mina informanter ska känna sig illa behandlade.

Då min observation kan betraktas som en dold observation ger den en del etiska problem. Alan Bryman skriver i boken *samhällsvetenskapliga metoder* att en dold observation bryter mot två fundamentala etiska regler, deltagaren kan inte ge sitt samtycke till att medverka och att man kränker en persons rätt till privatliv.⁴⁷ Men jag tycker att de personer som befann sig i min observation inte har kommit till skada, på grund av att jag inte observerade enskilda personers handlingar i en sluten miljö utan en offentlig miljö som alla har tillgång till. I den miljö jag observerade kan man inte heller vara en öppen observatör på grund av svårigheten att få sitt samtycke av alla människor som rör sig i området.

⁴⁵ Gullveig & Øyen, (Lund, 1998), s.12

⁴⁶ Vetenskapsrådet, (<http://www.vr.se/publikationer/sida.jsp?resourceId=12>, 2006-04-15)

⁴⁷ Bryman, (Malmö, 2001) s. 281

Tidigare forskning

Forskning av den flexibla arbetsmarknaden har på senare år varit omfattande då det är ett aktuellt och debatterat ämne. Under denna rubrik ska jag presentera två rapporter som har kommit på senare år som undersöker flexibilitet på svenska arbetsplatser.

En studie jag har blivit influerad av under mitt arbete är Marika Hanssons studie *Det flexibla arbetets villkor*.⁴⁸ Hansson tar sin utgångspunkt i förändringsprocessen från ett arbete där strukturerna var fastställda till ett arbete som innebär flexibilitet och eget ansvar. I studien undersöks distansarbetares och frilansares organisering av arbetet och följer av detta genom intervjuer och enkäter. Slutsatsen i studien visar att det är upp till individen att avgöra hur arbetets organisering ska se ut, det är arbetsuppgiftens ramar som bestämmer arbetets upplägg, inte en traditionell tidsstruktur. Detta kräver av individen en handlingsförmåga att pussla ihop fritid och arbete då tidsstrukturerna har försvunnit. Studien visar att även om flexibiliteten gör att individen får mer fritid så är det arbetet som inkräktar mer på fritiden än tvärtom

Anne Grönlunds doktorsavhandling *Flexibilitetens gränser*⁴⁹ handlar om hur strävan efter flexibilitet ser ut på tre branscher på den svenska arbetsmarknaden. Flexibiliteten som undersöks tar både ett organisatoriskt och ett individuellt perspektiv på arbetsplatserna, ett omfattande enkätmaterial har varit fundamentet för undersökningen. Grönlunds analys visar att den organisatoriska flexibiliteten skapas på många sätt, den viktigaste är den numerära flexibiliteten som bara inte används för att uppnå flexibilitet utan för att fylla kompetens och frånvaro luckor. Att med hjälp av den befintliga arbetsstyrkan skapa flexibilitet genom övertid och arbetsrotation är också ett viktigt instrument för att skapa flexibilitet i organisationen. Den individuella aspekten av studien visar att funktionell – och tidsflexibilitet på företagen skapar ett större inflytande för de anställda och kan i viss mån göra det lättare att förena fritidsintressen och umgänge utanför arbetet. Resultaten är dock inte entydiga utan visar också att frihet inom arbetet kan bli en risk för hälsa och välbefinnande när till exempel arbetstiderna blir allt längre eller utförs på obekväma tider, vilket kan skapa konflikt mellan arbete, familj och fritid.

Teoretisk referensram

Nedan ska jag presentera den teoretiska referensram som jag bedömt som värdefull för förståelsen av mitt ämne och slutdiskussionen kring mitt resultat. Identitet och livsvillkor som är två fundamentala begrepp i denna antologi kommer inte att förklaras begreppsmässigt under denna rubrik då de redan är diskuterade i antologins inledande del. Det bör också noteras att detta avsnitt inte är en grund för mitt resultat, utan är en hjälp för att förstå problematiken i ämnet.

Många teoretiker hävdar att vi idag har lämnat modernitet som kännetecknades av det klassiska industrisamhället med den logiska naturvetenskapliga ordningen som lag. De två ost/senmoderna

⁴⁸ Arbetslivsinstitutet, (http://ebib.arbetslivsinstitutet.se/aio/2004/aio2004_08.pdf, 2005-11-23)

⁴⁹ Anne Grönlund, *Flexibilitetens gränser*, (Umeå, 2004)

teoretikers idéer jag ska presentera är sociologerna Zigmunt Bauman och Ulrich Beck. Den sistnämnda hävdar att vi lever idag i ett samhälle som måste förstås i relation till modernitet, en reflexivmodernitet. Bauman hävdar i opposition till det att vi har gått in i en ny epok, en postmodernitet.⁵⁰

Bauman beskriver i sin bok *Arbete, konsumtion och nyfattigdom*⁵¹ om förändringsprocesserna från ett samhälle styrt av arbetsetik till ett med konsumtionsetetik, från ett samhälle av producenter till ett samhälle med konsumenter. I industrialismens spår följde den arbetsetik som utgick från två punkter. För det första så måste människan arbeta för att få sina behov tillfredsställda, de måste utföra något som anses värdefullt och värt att betala för. De måste producera för att få något tillbaka. För det andra så betraktades det moraliskt fel att vila och vara tillfredsställd med det man har. Med andra ord är arbete ett värde i sig, ett normalitetstillstånd, att inte arbeta är onormalt. I motsats till det moderna samhällets arbetsetik hävdar Bauman att dagens samhälle är ett konsumtionssamhälle. Dagens individer konsumerar sin identitet, inte som i det moderna samhället där arbetet gav människan hennes identitet. Alla samhällen har i någon form varit ett konsumtionssamhälle, människan måste konsumera för att överleva. Skillnaden i dagens samhälle är att vi inte konsumerar för att vi behöver det utan för att visa upp vilken typ av människa vi är. Vårt konsumtionsmönster bestämmer identiteten, ifall individen konsumerar en viss typ av mat så är det inte för att överleva, utan jakten på en viss identitet. Den sociala identiteten blir då ombytlig och flexibel. I industrisamhället fanns kollektiva identiteter som skapades genom de stora institutionerna, men i dagens samhälle saknas dessa institutioner som kan socialisera människan in i en kollektiv identitet genom disciplin och social ordning. Bauman säger att individen i dagens flexibla arbetsmarknad saknar förmågan att identifiera sig med sitt arbete. ”För alla människor utom några få utvalda är det på dagens flexibla arbetsmarknad förenat med oerhörda risker att se sitt arbete som ett kall; det är ett recept på psykologisk och känslomässig katastrof”⁵² Människans villkor för människan i det postmoderna samhället kan ses i Baumans metafor turisten. Turisten är alltid på väg någonstans, det viktiga är inte att komma fram utan att vara på väg. Han hör inte hemma någonstans, utan måste vara beredd att ge sig iväg när nya mål sätts.⁵³

I motsats till Baumans postmoderna samhälle hävdar den tyska sociologen Ulrich Beck i boken *Risksamhället – mot en ny modernitet*⁵⁴ att vi inte helt har lämnat moderniteten utan lever i ett senmodernt samhälle. Becks samhälle är ett reflexivt risksamhälle, där uppkomsten av nya risker och medvetenheten av dessa präglar människan. Moderniteten har fört med sig problem som människan vet grunderna till, vilket gör att individen tvingas att reflektera över konsekvenserna över sina beslut. Människan är inte längre slav under naturens ordning utan hänvisad till sina egna beslut. Det reflexiva risksamhället ökar i samma takt som människan blir mer individualiserad.

⁵⁰ Föreläsning med Anna-Liisa Närvinen, *Arbete, klass och konsumtion* (Linköping Universitet, Campus Norrköping, 2006-01-24)

⁵¹ Bauman, (Göteborg, 1998)

⁵² Ibid. S.56

⁵³ Zigmunt Bauman, *Vi vantrivs i det postmoderna*, (Göteborg, 1999) s. 124 ff

⁵⁴ Ulrich Beck, *Risksamhället- på väg mot en ny modernitet*, (Göteborg, 2000)

Den flexibla arbetsmarknaden vinner på, och vill ha människor som frikopplas från sina sociala band, en detraditionalisering där familj och vänner inte har samma betydelse. Denna individualisering är en produkt och befrämjas av arbetsmarknaden.⁵⁵

Sociologen Richard Sennet beskriver i boken *När karaktären krackelerar* hur den nya flexibla kapitalismen bryter ned alla stabiliserade inslag i vardagen för individen som lever i en flexibel arbetsmarknad där arbetstagare förväntas vara öppna för förändringar. Sennet använder karaktärsbegreppet för att förstå den flexibla kapitalismens effekter på individen. Karaktärsbegreppet har sitt fundament i långsiktighet mellan sociala överenskommelser, vilket uttrycks i lojalitet och ömsesidighet. Sennet menar att det i dagens samhälle är stabilitet något onormalt och det leder till att karaktären utarmas. ”Kortsiktighetsprincipen rubbar långsiktigt agerande, luckrar upp ömsesidigt förtroende och engagemang och frikopplar viljan från handlandet”⁵⁶

Begreppet Flexibilitet

Ordet flexibilitet har sitt ursprung i 1400 talets engelska ord för hur ett träd i vindens kraft både kan ge efter och kunna återställas i sin ursprungliga form.⁵⁷ Detta begrepp är det centrala begreppet för min föreliggande analys, jag ska nedan diskutera begreppet och precisera hur jag tänker använda det.

Flexibilitet har de senaste decennierna blivit ett laddat begrepp i den offentliga debatten och har givits olika innebörder beroende vilket politiskt syfte debattören har. För att individen ska kunna befrias ur samhällets kollektivsamhälle menar vissa framtidstänkare att det krävs en flexibilisering av arbetsmarknaden för att återskapa I – ländernas konkurrenskraft. I motsats till det används begreppet flexibilitet för att beskriva den hotfulla utvecklingen mot att de anställdas skyddsnet håller på att luckras upp.⁵⁸

Den flexibla arbetsmarknadens organisatoriska orsaker ser Richard Sennet tre faktorer på, och som är fundamentet i dess maktstruktur. En diskontinuerlig förändring av institutioner, den är nödvändig anser den moderna företagsamheten för att möta marknadens krav. Den andra faktorn är en flexibel specialiserad produktion, ett företag ska kunna erbjuda ett varierat utbud allt snabbare.⁵⁹ Till sist konstaterar Sennet att en maktkoncentration har skett utan en centralisering av makten. Detta ses i att en individ på ett företag får motsägelsefullt mer kontroll över sina egna arbetsuppgifter men har större krav på att mål ska nås. Organisatoriskt märks det genom att en institution är uppdelad som ett nätverk där varje enhet har en frihet i hur de ska utföra uppgiften bara målet uppnås.⁶⁰

⁵⁵ Föreläsning med Anna-Liisa Närvinen, *Arbete, klass och konsumtion* (Linköping Universitet, Campus Norrköping, 2006-01-24)

⁵⁶ Sennet, (Stockholm, 1999), s. 44

⁵⁷ Ibid. s. 67

⁵⁸ Grönlund, (Umeå, 2004), s. 13

⁵⁹ Sennet, (Stockholm, 1999), s. 68 ff

⁶⁰ Ibid., s. 79 ff

Sociologen Bengt Furåker har i boken *arbetsliv och samhällsförändringar* presenterat olika sortersflexibilitet på den svenska arbetsmarknaden utan hänsyn till den politiska polemiken. Furåker har urskiljt fyra huvudkategorier av flexibilitet. Första kategorin numerär flexibilitet handlar om att arbetsgivaren varierar antalet anställda beroende på fluktuationer i verksamheten. Arbetstidsflexibilitet är den andra kategorin, den är ett alternativ till numerär flexibilitet men flexibiliteten avser antalet timmar istället. Vid en efterfrågesvacka kan företaget föra in en kortare arbetstid som alternativ för att säga upp personal. Den tredje kategorin funktionsflexibilitet avser individers förmåga att byta arbetsuppgifter, till exempel att anställda flyttas mellan avdelningar på ett företag och får då andra arbetsuppgifter, detta för att bibehålla verksamheten vid förändringar. Slutligen har vi löneflexibilitet som innebär att de anställda och främst deras fackförbund får vara beredda att deras löner justeras beroende på den aktuella marknaden.⁶¹

För att avgränsa mig och ringa in det fält jag ämnar undersöka så har jag tagit till mig Marika Hansson definition av flexibelt arbete, som hon använder i sin avhandling: *det flexibla arbetets villkor – om självförvaltandets kompetens*. Hon definierar flexibla arbeten som: ”arbeten som till väsentlig del saknar traditionell tidsmässig, rumslig och uppgiftsmässig reglering av en individs handlande”.⁶² Denna traditionella ordning betecknas som industrialismens styrning av hur lönearbetet organisering av när, hur och var arbetet skulle utformas.⁶³

Resultat

Den föränderliga arbetsmarknaden

Mina informanter har den gemensamma nämnaren att de alla arbetar inom en arbetsmarknad som är föränderlig, en arbetsmarknad som kräver att de ska vara flexibla. Informanterna verkar i olika stor grad inom en arbetsmarknad som visar upp tre olika flexibilitetsformer; tids -, rums - och uppgiftsflexibilitet. Utöver de tre flexibilitetsformerna visar de upp en osäkerhet av att inte veta hur deras framtid kommer att se ut.

Intervjuare: Kan du beskriva en vanlig dag på jobbet? Martin 23 år: Ja eftersom ja jobbar som frilansare (paus) så får ja på stort sätt väldigt flexibla arbetstider jag går väl upp nån gång vid tio elva sätter på datorn kollar genom utbudet har kontakt med dem jag arbetar förser vad som finns att göra för dagen oftast är det dag för dag inte (paus) väldigt sällan är det längre uppdrag som håller på en längre tid så det är väldigt mycket dag till dag.

Martins arbete kräver av honom att han har flexibla arbetstider på grund av att frekvensen av uppdrag inte är hela tiden densamma. Denna tidsliga flexibilitet blir då inte för Martin ett medvetet val utan ett resultat av arbetets karaktär. Mina andra informanter har även de olika arbetstider varje dag, de byter ständigt tider från dag till dag men inte i lika hög grad som Martin. Skillnaden ligger i att Martin är egenföretagare och kan då sätta sina egna arbetstider i motsats till

⁶¹ Bengt Furåker, *Arbetsliv och samhällsförändringar* (Lund 2005) Fjaestad & Wolvén (red.) s. 117 ff

⁶² Arbetslivsinstitutet, (http://ebib.arbetslivsinstitutet.se/aio/2004/aio2004_08.pdf, 2005-11-23)

⁶³ Ibid. (2005-11-23)

mina andra informanter som får arbetstider utsatta av sin arbetsgivare men med möjlighet att påverka dem. Mina informanter tycker genomgående att det är bra att ha varierad arbetstid och att de själva får ha synpunkter på sin egen arbetstid.

Intervjuare: Tycker du det är bra att kunna påverka sin egen arbetstid? Daniel 23: asså nu har jag valt lite arbetstider och sådär det är ju lite man har ju öppning av stängning av dagiset och jag tycker det är skönast när jag kan påverka mina arbetstider det är bra som jag jobbar nu inte exakt samma tider varje dag det har ju sina för och nackdelar att man slutar ett istället för fyra så det är bra att kunna påverka sin egen arbetstid.

Arbetstiden har visat sig i analysen vara väldigt viktigt för att kunna avgränsa vad som är arbete och vad som är fritid. Det har visat sig att de som har lägst kontroll av sin egen arbetstid har lättare att skilja mellan arbetsfären och fritidssfären. Jerry är den av mina informanter som har lägst egen kontroll av sina arbetstider och tycker att han kan lämna sitt arbete helt när han kommer hem utan att ha tankarna på sitt arbete. Vilket kan ställas i motsats mot Martin som har högst kontroll av sin arbetstid av mina informanter som tycker att han har svårt att se skillnaden mellan arbete och fritid. Detta tolkar jag beror på att han saknar fasta arbetstider.

Den rumsliga flexibiliteten ger sig till känna genom intervjuerna att en arbetsplats/lokalitet inte alltid är basen för ett arbete under en längre period. Informanterna måste medvetet och omedvetet vara beredda på att byta arbete och att byta bransch beroende av en ostabil arbetsmarknad och ostabila anställningar. Detta kan exemplifieras genom min informant Stefan 26 år som är tillfälligt anställd på en större industri och har bytt arbete flera gånger under sin arbetsföra ålder:

Intervjuare: Vad har du arbetat med tidigare? Stefan: Första arbetet jag hade var som bilreconder där arbetade jag ett halvår ja fixade ordning bilar innan de skulle säljas sen så arbetade jag 3 år som slaktare eller närmare bestämt som tarmrensare det var inte så bra mitt nuvarande jobb är på industrin det har känts som en trappstege där man aldrig blir nöjd utan alltid vill komma högre upp.

Den uppgiftsmässiga flexibiliteten visar en föränderlighet i arbetsuppgifterna, det vill säga inte bara en uppgift utan mina informanter växlar ständigt mellan olika arbetsuppgifter. Informanterna har då således inte endast en monoton arbetsuppgift. Uppgiftsflexibilitet avser också att informanterna har fria tyglar att själva få utforma uppgiften hur de vill.

Förutom de tre ovan nämnda föränderligheterna i arbetsmarknaden visar informanterna upp en bild av arbetsmarknaden som osäker där ett arbete inte kan tas för givet. Informanterna ser inte sitt arbete som en livslång sammanslutning utan tar en dag i taget. Under intervjun med Anna 26 som arbetar natt på ett äldreboende så kommenterade hon framtiden inom vården och de ständiga omorganisationerna i den branschen i negativa termer. Hon tycker att de omorganisationerna som pågår gör att de anställda sjukskriver sig och de pratar sinsemellan om att ingen går säker på att få behålla sitt arbete i framtiden.

Denna syn på att inte se sig själv och sitt arbete i ett långt perspektiv beror främst på att flera av mina informanter har osäkra anställningsförhållanden eller att deras arbetsplats omorganiseras

ofta och det skapar en osäkerhet hos mina informanter i deras framtid på sitt arbete. Analysen visar även upp en bild av att de inte vill ha ett och samma arbete under en längre period utan vill variera sig.

Fenomenet som beskrivs är en arbetsmarknad som i informanternas liv är föränderlig. De känner sig inte alltid trygga i denna arbetsmarknad utan känner en ständig press på att ha samma egenskaper som den arbetsmarknad som de befinner sig i. Med andra ord så utvecklar mina informanter sådana egenskaper som arbetsmarknaden kräver av dem. Informanterna känner sig inte bundna till en arbetsgivare utan tar en dag i taget. Att leva i nuet är en strategi som krävs för mina informanter i en arbetsmarknad som inte har någon kontinuitet, eftersom de vet inte hur framtiden kommer att se ut när den föränderliga arbetsmarknaden dikterar nya krav på dem. Denna strategi beskrivs av Jerry 26 år som jobbar på ett statligt företag, som har under de senaste åren drabbats av omorganisationer:

Jerry 26 år: Personligen bryr jag mig inte om ifall jag hinner med jag ska göra nu när de har lagt på så mycket arbetsuppgifter förut hann vi med nu ska vi hinna med mycket mer på papperet men de som bestämmer vet inte hur det är i verkligheten det får gå som det går det känns som det kvittar

I och med att de anställda på Jerrys arbete har fått förändrade föreskrifter i hur mycket de ska hinna med under en dag så har Jerry tappat motivationen för att göra ett bra arbete, hans arbetsvardag har blivit helt omkullkastad. Strategin för Jerry blir då att ta en dag i taget, att inte bry sig om framtiden.

Symptomet stress

Stress är ett fenomen som har visat sig vara ett symptom som den föränderliga arbetsmarknaden för med sig. Detta fenomen visar sig på två sätt. För det första så finns det en tidspress på arbetet, tempot beskrivs tidvis som högt, men är inte densamma under en arbetsdag. De känner ibland att de måste göra mera uppgifter men har mindre tid att utföra de uppgifterna. Informanterna känner sig stressade att inte hinna med. För det andra så tar även en del med arbetet hem, inte i en fysisk mening utan i tankarna på vad som hänt under arbetsdagen och vad som väntar nästa arbetsdag. Fritid och arbete går således in i varandra, det är lätt att individen tar med sig det stressiga arbetet inom hem. Analysen är dock inte enhetlig i denna fråga utan visar en varierbarhet mellan informanterna.

Intervjuare: tycker du det är svårt att skilja mellan arbete och fritid Daniel 23 år: ehh nej även om man ibland tar med sig jobbet hem då man kan vara irriterad det kan ta lång tid ibland(paus) Intervjuare: Hur tänker du då? Daniel: 23 år: Det kan vara föräldrar som man går och irriterar sig på eller arbetskamraterna eftersom man är yngst och så och att man jobbar med bara tanter (pust) så det bli viss irritation dom kör på sitt sätt då får man ta med sig det hem tyvärr

Att de har det tidvis stressigt på sitt arbete medför att det får konsekvenser när de inte arbetar. Det är inte två världar som helt kan skiljas åt utan påvisar en stor samexistens.

Nätverksamhället

Den föränderliga arbetsmarknaden som mina informanter befinner sig i olika stor grad i, kräver vissa egenskaper hos dem för att lyckas på arbetsmarknaden. Analysen visar att en viktig egenskap i den föränderliga arbetsmarknaden är att kunna samarbeta och kunna kompromissa med sin omgivning, med andra ord att använda sitt sociala nätverk och sin sociala kompetens.

När det inte finns några klara arbetsbeskrivningar hur en uppgift ska utföras och att mina informanter inte är styrda uppifrån hur de ska arbeta måste de ta egna beslut antingen själva eller tillsammans med sina arbetskamrater. Detta kräver flexibilitet och samarbete med kollegor. Detta arbetssätt kan beskrivas som ett diskuterande utförande tillsammans med arbetskamrater. Informanterna lever i olika grad i det resonemang som förts ovan. Daniel 23 år beskriver samarbetet mellan sina arbetskamrater att han måste samarbeta och vara flexibel tillsammans med sina arbetskamrater för att deras dagliga arbetsuppgifter ska bli ordentligt utförda. För att Daniel 23 år ska lyckas på sitt arbete måste han alltså använda sin omgivning för att på bästa sätt utföra de uppgifter han har. Martin 23 har i förhållande till mina andra informanter en annorlunda arbetssituation då han är egen företagare och får således en annan relation till sin omgivning. Han beskriver sin användning av sitt sociala nätverk så här:

Intervjuare: Vem är det som styr hur en uppgift ska utföras i ditt arbete? Martin 23: Det är ju oftast kunden som lägger fram ett färdigt arbete som han lägger fram och sen visst (paus) vet han att jag är väldigt bra på en viss grej då kan det vara så att jag själv får ha fria tyglar och att jag får vara med (paus) det är alltid så att man diskuterar jag har aldrig varit med att nån har sagt till mig så och så sen syns vi om en vecka det är så att man diskuterar och ger feedback till varandra fram och tillbaka man är alltid med och utformar arbetet på ett sätt eller annat.

Martin 23 har en nära relation med sina kunder i sitt arbete och har byggt upp ett stort socialt nätverk som krävs för att lyckas i hans bransch.

Analysen ovan beskriver vikten av att ha ett rikt socialt nätverk för att lyckas på arbetsmarknaden. Detta ser man också på deras svar på frågan hur de fått sina arbeten. Alla mina informanter har uteslutande fått tag i sina arbeten genom kontakter. Stefan 26 kommenterar detta: *”Mina jobb har jag enbart fått genom kontakter när jag sökt genom ansökningar har jag inte fått något svar jag har känt någon kompis som har rekommenderat mig så ja har fått jobb den vägen”*

En annan faktor som har visat sig i denna kategori är att individen måste ha vissa sociala egenskaper för att kunna lyckas utnyttja sitt sociala nätverk. Vid diskussionen under intervjuerna vilka egenskaper som var viktiga på deras arbete betonade merparten av informanterna att det var en persons sociala kompetens som var den viktigaste egenskapen. Daniel 26 som var en av dem som svarade att den viktigaste egenskapen var social kompetens. Han kom med en mer definierad förklaring till vad social kompetens innebar på hans arbetsplats: *”Social kompetens är att kunna samarbeta vara trevlig (paus) bete sig schysst”*

Kontroll

Min informant Martin som är frilansare kan man se som sinnesbilden för en person som har i stort sett full kontroll över vilka tider, vilka uppgifter och vem han ska arbeta för. Han beskriver sitt arbete så här:

Jag får chansen att göra det jag tycker om det är inte många som har den turen det är det viktigaste plus att jag får chansen att välja mina uppdrag. Det är väldigt mycket fritt det är ju jag som bestämmer om jag vill ta det här uppdraget eller inte så det är väldigt mycket upp till mig och jag får bestämma allt. Martin 23 år

Detta citat demonstrerar Martins arbete som väldigt fritt från kontroll och påverkan utifrån. Martin påtalar att han har kontroll över sina arbetstider och vilka arbetsuppgifter han ska ta. Martin är den av mina informanter som har högst kontroll av sitt arbete i motsats till mina andra informanter som har lägre egen kontroll av sitt arbete då deras arbetsgivare dikterar i större grad villkoren. Trots att det skiljer mellan informanterna i fråga av egenkontroll av sitt eget arbete så har de alla en frihet i när det gäller arbetstider, arbete på samma ställe eller utföra samma arbetsuppgift. Men det finns alltid en kontrollpåverkan utifrån. Man styr över sitt eget arbete men ändå inte. Individerna är hela tiden i en situation att hon/han styrs efter någon annans förväntningar. Beslutsutrymmet för individen är stort vad det gäller hur de ska utföra en uppgift, de har inga direkta arbetsinstruktioner, men de har alltid krav från sin omgivning att prestera, de har mål som ska nås. Martin beskriver detta fenomen så här:

Martin 23 år: Det finns inte mycket utrymme för att vara självisk och så är det ju jag jobbar för andra ja visst är jag egen du är din egen chef på ett sätt men ändå jobbar du åt någon annan och du måste ju vara tillfreds det finns du får ju inte ställa enorma krav överallt för det är ju andra som du jobbar för fast du på ett sätt är egen företagare.

I och med att arbetsmarknaden är så flexibel och föränderlig så finns det alltid arbetskraft att tillgå och ifall man inte uppnår vad sin arbetsgivare/kund vill ha så kan man bli utbytt. Den föränderliga arbetsmarknaden skapar inte en absolut frihet hos individen, utan individen är alltid tvingad att stå till svars inför någon i sitt arbete.

Individens ambivalens inför den föränderliga arbetsmarknaden

Analysen antyder en baksida hos den flexibla arbetsmarknaden. Trots friheten i att välja själv visar informanterna upp en bild av att de känner sig låsta i sin egen frihet. En sorts ambivalens när det gäller flexibilitet är att individen vill å ena sidan känna sig fri att välja arbete, arbetstider och arbetsuppgifter men vill å andra sidan ha vissa fasta rutiner. Informanterna vill ha en någorlunda planerad framtid, det ger dem en känsla av trygghet och stabilitet. Tveksamheten inför den föränderliga arbetsmarknaden visar mina informanter tecken på under intervjuernas gång trots att de påtalar att de tycker att det är bra med att de själva får välja t ex arbetstider. Martin 23 som är den av mina informanter som har den mest positiva inställningen till ett föränderligt arbete

åskådliggör vid ett par tillfällen upp en bild under intervjun att han vill ha en mer planerad framtid:

Intervjuare: Hur ser ditt idealarbete ut inför framtiden Martin 23: Ett idealjobb är ju att ha en fast kundkrets så att man har (paus) man kanske inte bygger upp en viss rutin men i alla fall så att man vet vad man har istället för att gå dag till dag det är väl det de flesta som håller på med frilans och erbjuder sina tjänster och som är egen företagare det är väl så de flesta vill ha det är väl ingen som är intresserad att inte göra någonting på flera veckor man vill ju givetvis ha fritid och så men man vill ju ha någorlunda planerat vad man ska göra det skulle va det bästa om man hade en fast kundkrets så att man hade sitt på det torra.

Anna 26 som arbetar natt på ett äldreboende trivs med att jobba på nätterna med ett rullande schema men förklarar att hon inte tror att hon kan orka med att arbeta på detta sätt i framtiden då hon känner det är alltför fysiskt påfrestande. Ett klivet intryck av att vilja fortsätta arbeta som hon gör med de följder som arbetet skapar gör att hon tvekar.

Denna ambivalens inför arbetsmarknaden och sin roll inom den gör att informanterna visar upp en bild av tveksamhet inför kravet att vara alltför föränderlig och flexibel. De har en stor frihet inom sitt arbetsområde och att kunna byta arbete, men denna frihet innebär att de får knappt någon stabilitet eller trygghet i sin tillvaro. De lösa anställningsformer som flera av mina informanter har skapar en otrygghet inför framtiden. Jerry 26 påtalar flera gånger under intervjun att han är nervös inför framtiden ifall han ska få behålla sitt arbete. Detta innebär att han inte kan känna stabilitet och trygghet då han inte vet ifall han får fortsatt anställning.

Även om vissa delar i analysen har visat upp en positiv syn på den föränderliga arbetsmarknaden och att individen har stor valfrihet på arbetsmarknaden så visar analysen att rutiner och en planerad framtid ger en känsla av förutsägbarhet i tillvaron som tilltalar informanterna.

Avslutande diskussion

Jag ska här föra några sammanfattande resonemang utifrån mitt resultat och knyta an det till antologins och min egen studies teoretiska referensram.

Min analys har demonstrerat att mina informanter arbetar i olika stor grad i en arbetsmarknad som är flexibel. Den minsta gemensamma nämnaren för dem är att de alla arbetar i arbetsmarknad som är till sin karaktär mer eller mindre flexibel. Denna arbetsmarknad kräver i sin tur av mina informanter att de ska vara flexibla, de kan inte hitta en linjär väg mot den kommande tiden utan måste vara öppna för förändringar i framtiden.

Sociologen Richard Jenkins resonerar kring hur växelspelet mellan individen och omgivningen skapar en individs sociala identitet. En process som pågår mellan de olika parterna hela tiden.⁶⁴ Hur blir det när en individ tvingas byta omgivning på grund av en föränderlig arbetsmarknad? En individs arbete är en stor del av en persons liv, en som arbetar heltid tillbringar en tredjedel av sitt dygn på arbetet. Omgivningen på en arbetsplats är således en vital del av en persons liv. En

⁶⁴ Jenkins, (London, 1996), s. 54

individ som lever ett kringflackande liv med nya arbetsplatser, arbetsuppgifter och arbetskamrater får inte en varaktig omgivning som individen kan bygga sin identitet kring. Individen i den föränderliga arbetsmarknaden ofta tvingas byta omgivning och får en ny betraktelse som skapar den sociala identiteten. Min informant Stefan kan relateras till detta resonemang, han har fått byta arbeten ett flertal gånger under en kort tidsperiod. Med detta vill jag inte säga att mina informanter skapar en helt ny identitet beroende på att den arbetsmarknad som de befinner sig ändrar förutsättningar, utan att de måste hela tiden omdefiniera sin egen och sin omgivnings situation och hur de ska förhålla sig till den. Ny omgivning, nya ansikten och nya arbetsuppgifter gör att de får svårt att skapa en identitet kring arbetet, individen lever då i en föränderlig tillvaro där stabila inslag kan komma att brytas. Detta i motsats till industrialismen era då ens identitet var uppbyggt kring ens arbete. En person fick per automatik en yrkesidentitet då arbetet och dess förutsättningar var ett stabilt inslag i livet.

Sociologen Richard Sennet argumenterar att karaktären utarmas i den flexibla kapitalismen, att en individ inte får någon kontinuitet i den flexibla arbetsmarknaden. Individerna i Sennets analys har förlorat sitt engagemang till arbete och andra, på grund av att de inte har några varaktiga förhållanden.⁶⁵ Min analys har visat vid flera tillfällen att engagemang för sitt arbete inte alltid har funnit och en förklaring till det har varit att mina informanter inte har sett något mervärde att engagera sig i sitt arbete då de förutsätter att det kommer förändras. Detta blir även för individen en strategi för att kunna överleva i den flexibla arbetsmarknaden, att fästa sig vid ett arbete och dess människor gör att individen får svårt att förändra sig när arbetsmarknaden sätter nya krav. Att leva i nuet blir då en strategi för att anpassa sig efter den föränderliga arbetsmarknaden, individen övertar samma egenskaper som arbetsmarknaden har. Min informant Jerry beskriver den strategin genom att han saknar motivation att engagera sig i arbetet när hans arbetsgivare omorganiserar arbetets förutsättningar.

Jag vill inte gå lika långt som Sennet i min analys och säga att mina informanternas karaktär har utarmats på grund av den flexibla arbetsmarknaden. Analysen har visat att informanterna i vissa fall får det lättare att pussla ihop privatliv och fritid då de kan i större uträkning bestämma sin egen arbetstid. Detta resonemang är inte vattentätt då jag har gjort tolkningen att de som har lägst grad av bestämmanderätt över sin egen arbetstid har lättast att skilja mellan arbete och fritid. Samma tolkning gör Marika Hansson i sin studie *det flexibla arbetets villkor* att även om flexibiliteten gör att individen får mer fritid så är det arbetet som inkräktar mer på fritiden än tvärtom.⁶⁶

Ett symptom av den föränderliga arbetsmarknaden är stress, arbetet är tidvis stressigt, mina informanter känner ibland att de måste ta det stressiga arbetet hem, inte i en fysisk mening, utan att de under sin arbetsfria tid har arbetet i tankarna. Anne Grönlunds Studie *Flexibilitetens gränser* visar att det flexibla arbetet kan skapa konflikt mellan arbete och fritid.⁶⁷ Samma resultat ser jag i min analys där arbete och fritid är relaterade till varandra.

⁶⁵ Sennet, (Stockholm, 1999), s. 18 ff

⁶⁶ Arbetslivsinstitutet, (http://ebib.arbetslivsinstitutet.se/aio/2004/aio2004_08.pdf, 2005-11-23)

⁶⁷ Grönlund (Umeå, 2004)

Teoretiker som Bauman och Sennet porträtterar den flexibla arbetsmarknaden som mörk, en realitet som gör människan karaktärssvag och resulterar i en ständig jakt på nya identiteter. Min analys målar även den fram en relativ negativ bild av den flexibla arbetsmarknaden, men mina informanter har även en positiv syn den föränderliga arbetsmarknaden. De uppskattar att de har en stor frihet att utforma arbetet mer självständigt. Jag tror att en flexibel arbetsmarknad inte bara är ett inslag som är negativ för individen utan kan även bidra till att utveckla individerna. Speciellt för ungdomar som inte har stor arbetserfarenhet kan den flexibla arbetsmarknaden vara en bra plattform för att kunna utveckla sig på arbetet. Informanterna i denna studie infaller i den ålderskategorin som kan definieras som ungdomar, det kan vara därför analysen har visat att mina informanter tycker att det genomgående är bra att kunna växla exempelvis arbetsuppgifter och arbetstider, att kunna variera sig.

Ett intressant inslag i min analys är den ambivalens individerna känner inför den föränderliga arbetsmarknaden. Informanterna vill känna sig fria att välja hur deras arbete ska se ut, hur det ska organiseras. Men de vill ha en planerad framtid, en stabilitet och trygghet där de kan känna sig lugna inför framtiden. Jag tror att det hör samman med individuell - respektive företagsflexibilitet. När individen själv får bestämma förutsättningarna för arbetets struktur hur de ska utforma arbetet är det ett positivt inslag. När företag måste tillämpa en flexibilitet som till exempel numerärflexibilitet för att möta marknadens krav, så skapar det en osäkerhet hos individen. Människan kan då inte vara trygg på sin arbetsplats för de vet att premisserna kan förändras, individen vill ha en planerad framtid, det inger en känsla av trygghet och stabilitet. De vet riskerna med den flexibla arbetsmarknaden, det är det Beck kallar en reflexiv modernitet, där uppkomsten av nya risker och medvetenheten av dessa präglar människan.⁶⁸

Resonemanget ovan kan relateras till mitt resultat som pekar att kontrollpåverkan utifrån är stor på mina informanter trots att de har stor frihet att utforma en uppgift hur de vill. Det finns både en diskrepans mellan företaget/institutionen definition och tillämpning av flexibilitet å ena sidan och vad individen vill åstadkomma med flexibilitet å andra sidan. Sennet påstår att institutionerna har maktcentraliserat och är uppbyggda som ett nätverk där varje enhet har frihet inom sitt område men med att ansvar att centraliserade mål ska följas.⁶⁹ Sennets bild av hur arbetsplatser är uppbyggda urskiljs i min analys, individen har stor frihet att utforma arbetsuppgiften men de har mål som ska nås. De är alltid tvingade att stå till svars för någon, vare sig det är en kund eller en arbetsgivare. Ifall inte dessa mål uppnås finns alltid arbetskraft att tillgå, en individ är alltid utbytbar. Detta inger en falsk frihet där människan får svårt att definiera vad som krävs av henne när det inte finns några tydliga arbetsinstruktioner, utan bara ett övergripande mål.

Antologins titel *dra sitt strå till stacken* är sinnebild för den samhälliga normen att en individ ska arbete, arbetslivet är således en stor del av en individs identitetsskapande. När arbetsmarknaden sätter nya krav så ändras förutsättningar för individen, men normen om att arbeta kvarstår. Detta leder till brott i individens identitetsskapande, och individen får ständigt omdefiniera sin situation

⁶⁸ Beck, (Göteborg, 2000)

⁶⁹ Sennet, (Stockholm, 1999), s. 79 ff

i samma takt som arbetsmarknaden förändras. Människan får inte en linjär väg i sitt arbetsliv utan likt Baumans metafor turisten den postmoderna människan⁷⁰, hör inte individen hemma på någon arbetsplats utan är alltid på väg någonstans. Det viktigaste för turisten på arbetsmarknaden är inte att nå ett linjärt mål utan att vara på väg. Turisten känner sig inte hemma någonstans utan måste vara beredd att flytta på sig när den flexibla arbetsmarknaden dikterar nya krav.

⁷⁰ Bauman, (Göteborg, 1999), s. 124 ff

Den multikulturella arbetsplatsen

Författad av Carl Leo

Inledning

Den svenska arbetsmarknaden står inför stora förändringar inom de närmaste åren. Statistiska centralbyrån har gjort prognoser över hur den svenska arbetskraftens sammansättningar kommer att förändras fram till år 2020.⁷¹ Enligt prognoserna kommer den arbetsföra delen av befolkningen att börja minska redan år 2008. Detta mot bakgrund av att 1940-talsgenerationen börjar lämna arbetslivet. Sverige har samtidigt en av världens äldsta befolkningar. År 2015 kommer mer än var femte person att vara sextiofem eller äldre vilket sannolikt kommer att öka vårdbehovet i en redan nu underbemannad arbetskategori. Kort sagt kommer allt för få inom arbetskraften att försörja allt för många pensionärer. Att det kommer att behövas arbetskratsinvandring är dom flesta utredarna överens om.⁷²

Män med svenskt etniskt ursprung utgör cirka hälften av den arbetande populationen i dagens läge och anses som norm på den svenska arbetsmarknaden. Näringsdepartementet har gjort undersökningar som visar på att personer med utländsk bakgrund och kvinnor kommer att utgöra drygt sextio procent av arbetskraften inom de närmaste tio åren.⁷³ Konsekvenserna av detta blir en till viss del omskapad arbetsmarknad där individen kommer att få höjda krav på sig att lära sig hantera och förstå andra kulturer och seder.

Syfte/frågeställning

Syftet med mitt projekt är att studera den multikulturella arbetsplatsen betydelse för en individs identitet och livsvillkor. Hur fungerar samarbetet, kommunikationen och trivseln i integrerade arbetslag där människor med olika bakgrund möts? Vilka problem som individen kan tänkas ställas inför under socialiseringen till det nya arbetet? Det är mina informanternas upplevelser av mångkultur och integration i arbetslivet som ligger till grund för min studie. Syftet med studien är inte att ge en generell bild av hur det ser ut på arbetsplatserna utan den bygger på ett fåtal personers upplevelser.

Metod

Jag har som underlag för min studie valt att använda mig av två stycken deltagande observationer och sex på minidisk inspelade intervjuer, vilket jag kommer att redogöra för mera utförligt senare under arbetet. För att analysera mina insamlade data har jag sedermera använt mig av grundad teori. Grundad teori är en metod speciellt framtagen för att analysera och studera ett kvalitativt material systematiskt. Syftet med analysverktyget grundad teori är att tyda gemensamma drag och

⁷¹ Statistiska centralbyrån, (<http://www.scb.se/statistik/AM/UF0516/2000I02/AM78ST0201.pdf>, 2006-04-22), s. 68 ff

⁷² Mats Hellander, (http://www.ostsam.se/html/data/files/188_Vargen%20kommer!.pdf, 2006-04-28)

⁷³ Näringsdepartementet, (<http://www.regeringen.se/content/1/c6/05/28/62/c0ecb152.pdf>, 2006-04-22)

särskiljande information. Metoden är utmärkt när det kommer till att studera fenomen av olika slag samt bearbeta kvalitativa textmaterial såsom intervjuer, biografier eller fältobservationer.⁷⁴

För att i största mån värna om mina informanternas integritet har jag valt att använda mig av de fyra etiska grundprinciper som Vetenskapsrådet har satt upp för forskare.⁷⁵ Detta innebär att jag innan intervjuerna upplyste mina informanter om vilka rättigheter de hade, att de var anonyma och att de när som helst de ville kunde avbryta sin medverkan i min studie. Jag har även valt att använda mig av fiktiva namn på platser och personer i mitt arbete för att mina informanter ska känna sig trygga och inte bli igenkända. Namnen på informanterna har jag slumpmässigt valt ut, de har ingen anknytning till informanten i fråga förutom att jag har försökt att få ett passande namn till den etniska tillhörigheten.

Jag valde att utföra mina observationer på två öppna och offentliga arbetsplatser i en sydsvensk stads centrum som deltagande observatör eller dold observatör beroende på hur man tolkar begreppen och utförandet. Att utföra en dold observation ger en del etiska problem. I boken *samhällsvetenskapliga metoder* skriver Alan Bryman att en dold observation bryter mot två fundamentala etiska regler, deltagaren kan inte ge sitt samtycke till att medverka och att man kränker en persons rätt till privatliv.⁷⁶ Då många individer rör sig på arbetsplats som jag observerade kunde jag dock omöjligtvis informera alla berörda om deras medverkan i observationen. De norska sociologerna Bente Gullveig Alver och Ørjar Øyen menar i sin bok etik och praktik i forskarens vardag att ”Forskaren har ganska vida ramar när det gäller rätten att göra observationer i det offentliga rummet [...] Människor som uppehåller sig i det offentliga rummet måste veta att de kan iakttas, och man måste utgå från att de förhåller sig därefter”⁷⁷ Jag anser vidare inte att några personer som deltog i min observation har kommit till skada då syftet inte var att observera enskilda individers beteende utan det sociala samspelet.

Att utföra en studie om etniska minoriteter på arbetsplatsen skulle om man utförde det korrekt, kräva betydande mer tids och materiella resurser, än de som fanns möjliga. För att avgränsa studien har jag därför valt att använda mig av en etnisk minoritetsgrupp, i detta fall eritreaner. Anledningen till att jag just har valt eritreaner är dels på grund av att deras hudfärg skiljer sig från majoritetsbefolkningens vilket i vissa fall kan vara stigmatiserande/stereotypifierande och dels att de kommer från ett land som inte är lika industriellt utvecklat som Sverige. Jag har i min studie även valt att lägga fokus på den manliga delen av den arbetsföra befolkningen. Detta dels beroende på att jag inte fick tag i några kvinnliga informanter och att anser att projektet skulle få för stort omfång om jag skulle beskriva de eritreanska kvinnornas situation på samma sätt som männens. Jag har även valt att lägga fokus på okvalificerade jobb såsom arbete inom äldreboende, fabriksjobb, städjobb och så vidare. Anledningen till att jag har gjort så är för att jag tror att de

⁷⁴ Guvå & Hyllander, (Stockholm, 2003) s. 14

⁷⁵ Vetenskapsrådet, (http://195.17.252.28/vrshop_pdf/etikreglerhs.pdf, 2006-04-22)

⁷⁶ Bryman, (Malmö, 2001), s. 281

⁷⁷ Gullveig & Øyen, (Lund, 1998), s. 121

flesta som kommer som flyktingar från Eritrea får just sådana jobb, vilket rapporter från exempelvis LO visar på.⁷⁸

Observation

Jag har i mitt arbete utfört två deltagande observationer. Dessa observationer har jag genomfört på två olika arbetsplatser som ligger belägna i en mellanstor stad i Sydsverige. Jag informerade inte de anställda på arbetsplatsen eller de människor som befann sig på området att jag genomförde en observation. För dem som befann sig på arbetsplatsen var jag vem som helst som rörde sig på området. Detta medför att observationen till viss del kan betraktas som dold samtidigt som jag deltog i och iakttog det vardagliga samspelet mellan de anställda och deras kunder vilket medför att observationen kan ses som deltagande. Det jag observerade i huvudsak var samspelet mellan de anställda och samspelet mellan kunderna och de anställda på arbetsplatserna. Den sammanlagda tiden för observationerna var fyra timmar. Observationerna var avsedda som en första anblick av mitt fält som jag kunde använda mig av för att bygga vidare intervjuerna på. Så här skriver Etologen Magnus Öhlander om deltagande observation ”Metoden innebär således att forskaren vistas och deltar i de sociala sammanhang som studeras – han eller hon samtalar, umgås, kanske arbetar tillsammans med människor och gör liknande erfarenheter som de gör – och för kontinuerliga anteckningar om platsen och vad som där sägs och görs”.⁷⁹

Intervju

Jag utförde till den här studien sex semistrukturerade intervjuer med personer av svenskt och eritreanskt ursprung. Med semistrukturerade intervjuer menar jag intervjuer som inte blint följer på förväg skrivna frågor. Jag utgick från problemområdet mångkultur på arbetsplatsen med ett par teman som jag ville diskutera och lät informanterna styra samtalen i önskad riktning. Så här säger Alan Bryman om semistrukturerade intervjuer

Det handlar i regel om en situation där intervjuaren har en uppsättning frågor som generellt kan beskrivas som ett frågeschema, men där frågornas följd varierar. Frågorna brukar också vara mer allmänt formulerade än vad som är fallet vid strukturerade intervjuer.⁸⁰

För att få tag på mina informanter har jag använt mig av bekvämlighets och snöbolls urval.⁸¹

Någonting som jag höll i åtanke när jag sökte efter mina informanter var att jag ville täcka flera generationer av den arbetsföra populationen. Jag intervjuade således tre personer med svenskt etniskt ursprung som alla är bekanta med mig sedan förut och tre personer med eritreanskt etniskt ursprung som jag fick tag på via en så kallad grindvakt på eritreanska föreningen som ligger belägen i en mellanstor stad i Sydsverige. Mina informanter med svenskt ursprung intervjuade jag

⁷⁸ Landsorganisationen i Sverige, ([http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/F9CB19CC918C26C7C1257155002E2B41/\\$file/Lon%20efter%20fodelseland.pdf](http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/F9CB19CC918C26C7C1257155002E2B41/$file/Lon%20efter%20fodelseland.pdf), 2006-04-24)

⁷⁹ Kaijser & Ölander, (Lund, 1999), s. 74

⁸⁰ Bryman, (Malmö, 2001), s. 127

⁸¹ Ibid. s. 114-115

hemma hos mig. Något som bör nämnas är att jag är bekant med dessa informanter sedan en tid tillbaka och således har dom varit hemma hos mig förut och kände sig trygga i denna miljö. Mina informanter med eritreansk ursprung intervjuade jag på den eritreanska föreningen. Intervjuerna tog mellan femton och tjugo minuter att göra. Intervjuerna spelade jag in på minidisk för att senare transkribera dem. I transkriberingen har jag skrivit ordagrant vad som sades för att senare analysera materialet djupare. Jag har från materialet tagit ut och använt mig av flera citat för att för att belysa åsikter och mönster som jag anser som relevant för mitt projekt. Jag har anpassat intervjuerna på vad föregående informant lämnat för uppgifter det. Således är grundad teori väldigt effektiv när ett fenomen ska studeras från väldigt öppna utgångspunkter, det informanterna berättar styr åt vilket håll forskningen går.⁸²

Presentation av informanter

Jag kommer att först presentera mina tre svenska informanter först och sedan mina tre eritreanska. Mina informanter med svensk etnicitet är uppväxta och har föräldrar som är uppväxta i Sverige och ser sig således som svenskar. Mina informanter av eritreansk etnicitet är alla svenska medborgare. Alla tre är dock uppväxta i Eritrea och har föräldrar som är uppväxta i Eritrea, dom ser inte sig själva som svenskar utan upplever sig själva som halvsvenskar det vill säga inte fullt ut accepterade svenskar. Alla tre pratar dom flytande svenska även fast den äldsta av informanterna Karim bryter kraftigt.

Min yngsta informant **Ulf Bergström** är runt 30 år och jobbar på en plaståtervinningsfabrik i Mellansverige. Där jobbar han skiftgång på ett jobb som han beskriver med orden slitsamt och stressigt. *Ulf* har jobbat på fabriken sedan fem år tillbaka och han beskriver arbetsplatsen som mångkulturell. *Ulf* huvudsakliga sysslor består utav att klyva plast i en maskin som han kallar för en skruvpressmaskin. *Ulf* jobbar där i samverkan med två andra arbetskamrater som båda är av chilenskt ursprung.

Min andra informant har jag valt att kalla för **Örjan Seger**. *Örjan* är runt 40 år och jobbar skiftgång på en pappersfabrik i en mindre bruksort i Mellansverige. *Örjans* jobb består utav att övervaka en process av massakokning och han beskriver sin arbetsplats som överlag lugn. *Örjan* jobbar där i samspel med sex andra personer som alla är av svenskt etniskt ursprung. Majoriteten av de anställda på fabriken där han jobbar har svenskt eller finskt etniskt ursprung. *Örjan* har jobbat på sin arbetsplats sedan 15 år tillbaka.

Min tredje informant har jag valt att kalla för **Bengt Widholm**. *Bengt* är runt 50 år och han jobbar skiftgång på samma fabrik som *Örjan Seger*. *Bengts* jobb består av att ta emot prover som han analyserar och skickar vidare till papperstillverkningsprocessen. *Bengt* beskriver sin arbetsplats som lugn och harmonisk utan stress. *Bengt* jobbar i interaktion med en annan person som är av svenskt etniskt ursprung. *Bengt* har jobbat på samma arbetsplats sedan 30 år tillbaka.

Min första informant av eritreanskt ursprung har jag valt att kalla **Samuel Etafia**. *Samuel* och hans familj kom som flyktingar till Sverige 1981 när *Samuel* var två år gammal. *Samuel* är idag runt

⁸² Guvå & Hyllander, (Stockholm, 2003) s. 67

25 år och jobbar på ett ålderdomshem i Mellansverige. *Samuel* jobbar skiftjobb och har som arbetsuppgifter att se till och ta hand om äldre personer som han själv beskriver det. *Samuel* upplever jobbet till viss del stressigt. På *Samuels* arbetsplats är det blandat med nationaliteter, han uppskattar det till ungefär hälften av svenskt ursprung och hälften av utländskt ursprung. *Samuel* har jobbat på ålderdomshemmet sedan år 2003.

Min andra informant av eritreanskt ursprung har jag valt att kalla **David Etafia**. *David* är bror till *Samuel Etafia* och jobbar på samma ålderdomshem. *David* är runt 30 årsåldern och har samma sysslor som sin bror på jobbet. *David* upplever precis som sin bror arbetsplatsen som till viss del stressig. *David* har jobbat på ålderdomshemmet sedan 2001.

Min tredje informant med eritreanskt ursprung har jag valt att kalla **Karim Obodo**. Karim och hans fru kom som flyktingar till Sverige 1986. Karim är i 50 årsålder och jobbar idag som taxichaufför i en sydsvensk stad. Karim jobbar skift och upplever sitt jobb som överlag lugnt men stressigt vid vissa tidpunkter.

Tidigare forskning

Cristina Josefsson och Ulla Kindenberg har tidigare forskat om integration på arbetsmarknaden i en studie som heter *vi vill delta i samhällsbygget*.⁸³ Studien belyser immigrerade kvinnor och deras situation på den svenska arbetsmarknaden. Studien belyser vilken roll som etnicitet, kön och klass har spelat under socialiseringen till det nya arbetet och varför dessa kvinnor i högre grad än svenska kvinnor är sjukskrivna.

Två andra studier som jag har blivit influerad av i mitt projekt är de både sociologerna Hubert Blalock⁸⁴ och Peter Blaus⁸⁵ om minoritetsgrupper kontra majoritetsgrupper. Blalock och Blau har undersökt relationer mellan olika grupperingar på arbetsplatser. Hubert Blalock menar i sin studie *Towards a theory of minority-group relations* att ju större som en minoritetsgrupp blir desto mera tillsluten och hotat kommer majoritetsgruppen att känna sig och desto mer ogästvänlighet kommer man bli gentemot minoritetsgruppen. Peter Blau däremot menar i sin artikel *inequality and heterogeneity* att ju större en minoritetsgrupp blir desto mera olika blir medlemmarnas identiteter och desto svårare blir det för majoritetsgruppen att stereotypisera och ha fördomar mot minoritetsgruppen.

Teoretisk referensram

Jag har som teoretiska referensram till detta arbete valt att använda mig av teorier från sociologerna Erving Goffman, Richard Jenkins och Anthony Giddens.

⁸³ Cristina Josefsson, Ulla Kindenberg, *Vi vill delta I samhällsbygget*, http://ebib.arbetslivsinstitutet.se/ovrigt/2005/ovr2005_17.pdf, 2006-04-23)

⁸⁴ Blalock Hubert, *Towards a theory of minority-group relations*, (New York 2004) s. 17

⁸⁵ Magnus Bygren, *Being Different in the Workplace: Job Mobility into Other Workplaces and Shifts into Unemployment*, (Stockholm, 2004), s. 2

Stigmatisering är enligt Erving Goffmans⁸⁶ teori är en process där det omgivande samhället vänder sig bort från den som kraftigt avviker från normen, vilket för individen i fråga blir djupt misskrediterande. Den påverkan som stigmat har på individen medför att han/hon kan tro sig själv vara upphovet till stigmat. Stigma uppstår när en individ uppfattas som normbrytande på en eller flera punkter och hotar den kollektiva enhetens identitet. Ett stigma är inte permanent utan kontextbundet det vill säga förändras över tid och rum. Det är de som stigmatiserar som avgör vilka egenskaper som är misskrediterbara. Exempelvis kan det uppfattas som positivt att vara kriminell inom vissa kretsar medan det är djupt misskrediterande i dom flesta andra. Det är sammanhanget och omgivningen som avgör vad som är stigmatiserande och inte.

Jag kommer även att använda mig av Anthony Giddens teorier om etnisk identitet. Giddens menar att etnicitet är kulturella normer och värden som ger en identifikation till en etnisk grupp samt känslan av tillhörighet till varandra som skiljer sig från andra grupper. En etnisk grupp är människor av samma ursprung och historia som innehar kulturella likheter såsom språk och religion.⁸⁷ Vidare menar Giddens att minoriteter i samhället är grupper som är socialt missgynnade. Med socialt missgynnade menar han att gruppen i fråga är systematiskt missgynnade från majoritetsgruppen, vilket i mitt arbete innebär av svenskarna. Minoritetsgrupper utvecklar ofta en solidaritetskänsla till varandra, en känsla av att man hör ihop med varandra beroende på den diskriminering som man utsätts för av majoritetsgruppen. Diskrimineringen i fråga leder till och förstärker de gemensamma intressen som gruppen innehar och formar gruppmedlemmarnas lojalitet gentemot varandra. Minoritetsgrupper upplever sig oftast som annorlunda gentemot majoritetsgrupper vilket ofta leder till avskiljning från varandra.⁸⁸

Richard Jenkins⁸⁹ förklarar sociala identiteter på vilket sätt individer och kollektiv är urskilda från varandra. Det handlar om identifieringen och särskiljandet av likheter och olikheter mellan de sociala identiteterna. Jenkins ser det som en process där den sociala identiteten formas i ett samspel mellan individen och kollektivet. Identitet är ofta något som finns hos betraktarens ögon och inte våra egna. Hur vi uppfattas av andra formar till stor del den uppfattning vi har om oss själva. Vidare anser Jenkins att sociala identiteter är en ständigt pågående dynamisk process det vill säga att vara tysk 1995 är inte samma sak som att vara tysk 2009. Vi lär oss att bli ett med vår tillhörighet och känna igen den kollektiva gruppens likheter samt urskilja olikheter gentemot andra grupper.

⁸⁶ Goffman, (Stockholm, 2001)

⁸⁷ Anthony Giddens, *Sociology*, (Lund, 1998), s. 631

⁸⁸ Ibid. s. 249

⁸⁹ Jenkins, (London, 1996) s. 221

Resultat

Arbetsklimatet i Sverige

Jag kommer under den här rubriken att presentera mina informanternas åsikter om arbetsklimatet. Jag har delat upp det så att jag presenterar mina svenska informanternas åsikter först och sedan mina eritreanska informanternas åsikter därefter. För att få en bra helhetsbild av mina informanternas åsikter valde jag att inleda samtalen med deras åsikter om rådande arbetsklimatet. Det som jag ville ha reda på är hur arbetsklimatet fungerar på deras jobb och deras allmänna uppfattning om arbetsklimatet i Sverige. Jag får en tudelning till att börja med där mina två informanter från pappersbruket Örjan och Bengt upplever deras arbetsplats som lugna och harmoniska. Ulf däremot upplever sin arbetsplats som något stressig och till viss del psykiskt påfrestande i och med att företaget den senaste tiden har gått dåligt.

Carl: Uhm jag tänkte på eh brukar det variera med ökande stress eller? Är det ibland att ni har låg stress eller ah hur är stresshalten och så? Ulf: ja vi har ju lite press på oss i och med det går väl lite knackigt för företaget [Carl: Okej] det är lite psykiskt stress oh dom försöker pressa oss men man försöker att jobba bra så man kan göra de man ska men ändå drägligt tempo.

Alla tre informanter anser att Sverige överlag är ett bra land att arbeta i med tolerant stämning och relativt lite stress. Något som man nämner är att svenskarna överlag är ganska så dåliga på att ta kontakt med nytt folk. Man anser också att arbetsklimatet som råder på fabrikerna verkar vara för pressande för den kvinnliga delen av befolkningen, detta då om man ser i relation till att den kvinnliga delen av de anställda på fabrikerna sjukskriver sig i högre grad än den manliga delen av anställda. Något som både Örjan och Bengt nämner är att de i dagens läge är för svårt och byråkratiskt att göra sig av med obekväma arbetskraft så som udda och slöa typer.

Jag ställer samma fråga till mina eritreanska informanter det vill säga vad dom anser om arbetsklimatet i Sverige. Även här får jag ett tvådelat svar, där Samuel och David som jobbar på ålderdomshem upplever deras arbetsplats som underbemannad och till viss del stressig samtidigt som Karim upplever sin arbetsplats som övervägande lugn och harmonisk bortsett från vissa tidpunkter såsom storhelger.

Carl: Är det mycket stress och så Karim: Nej det är inte så mycket stress. Eh mestadels står vi stilla med bilarna och väntar på kunder [Carl: Hmm]. Den mesta stressen brukar komma speciellt när uteställena i staden och de stänger då kan det vara mycket körningar, det ska gå fort och så. Folk är irriterade och ibland hittar man inte.

Alla tre anser de att Sverige överlag är ett bra land att arbeta i. Något som skiljer mina informanter från minoritetsgruppen från majoritetsgruppen är att alla tre nämner att de tycker att det var svårt att komma in i arbetet till en början vilket kan härledas till majoritetsgruppens reflektioner om att svenskarna inte är så duktiga på att ta kontakt med nytt folk. Karim nämner också att det ibland kommer in stressade och fulla kunder som kallar honom för otrevliga saker. Något som är genomgående för alla mina sex informanter är att dom tror att det råder ett mildare och mindre stressat arbetsklimat i Sverige än i de flesta andra länder.

Att jobba över gränserna.

Jag fortsätter i intervjuerna med Ulf, Bengt och Örjan att beröra frågan hur det skulle fungera att arbeta ihop med personer av Eritreanskt bakgrund. Någonting som jag direkt får klart för mig är att informanterna inte kan uttala sig specifikt om den etniska gruppen Eritreaner. Anledningen till detta är enligt informanterna brist på kunskap om den berörda nationaliteten. Man anser vidare att det inte skulle spela någon nämnbar roll för utgången av resultatet i fråga om vilken region från Afrika den berörde individen kom ifrån. För att göra det lättare för sig själva väljer därför informanterna att uttala sig om personer av afrikanskt ursprung som helhet. Med afrikanskt ursprung menar sedermera mina informanter personer som har svart hudfärg och lever omkring Central- och Sydafrika. Ulf försöker dock i viss mån att uttala sig om den etniska gruppen eritreaner men under intervjuens gång blandar han begreppen afrikaner och eritreaner friskt. På frågan om hur mina informanter tror att en person med eritreanskt ursprung skulle bli bemött på deras respektive arbetsplatser svarar alla att de troligtvis skulle bli väl bemötta. Man anser att etniciteten inte har någon betydelse, alla informanterna pekar på arbetskamrater av utländsk bakgrund som det har fungerat bra att jobba ihop med sedan förut. Ulf och Bengt visar dock på en viss tvetydighet i svaren då man senare under intervjun visar sig skeptiskt till tanken att jobba ihop med personer av eritreansk bakgrund. Alla understryker dock att man behandlar de nyanlända på samma sätt som man blir behandlad själv. Bengt uttrycker sig så här på frågan

Carl: [paus] Öhm men säg nu att det kommer in en afrikan till erat jobb hur tror du att det skulle se ut? Tror du att han skulle komma in i gänget om man säger hur skulle det fungera för honom? Bengt: Jao de skulle han nog göra [Carl: det är lugnt] [skratt] eh de nu vet jag ju inte vad dom andra tycker då, jag skulle inte bry mig om det kom in en kille med turban på sig eller vad det nu kan vara [Carl: nae] om han ville ha det på sig så får han ha det [Carl: okej] det viktiga är att han gör som han blir tillsagd.

På frågan om mina informanter kan tänka sig att jobba ihop med personer av eritreanskt ursprung får jag en splittrad bild. Örjan och Bengt är övervägande negativt inställda till att arbeta med dessa personer medan Ulf är neutralt inställd till det. Någonting som är genomgående för både Örjan och Bengts svar är att man ser det som problematiskt då det kommer flera personer med samma etniska ursprung. Det man fruktar är att en allt för stark minoritetsgrupp av eritreaner skulle skapa schism och gruppindelningar på arbetsplatsen. Så här svarar Bengt på frågan

Carl: [paus] ehh om det kom en första till andra generations invandrare från nått afrikanskt land till er arbetsplats skulle du kunna tänka dig att jobba ihop med en sådan person? Bengt: [lång paus] jag har inte tänkt den tanken så jag vet inte hur jag ska svara Carl: Okej har det någon betydelse ifall man kommer från något afrikanskt land Bengt: [lång paus] ah ifall det skulle komma ett helt gäng så ehh [Carl: Jao] det skulle nog bli rätt så komplicerat och jobbigt.

Någonting som också är utmärkande från båda Bengts och Örjans svar på frågan om de kan tänka sig att jobba ihop med personer av eritreanskt ursprung är att de ser det som krångligt och jobbigt att behöva lära upp dessa personer som enligt de är extra krävande. Med extra krävande

menar de att det skulle krävas att de lade ner mer än vanligt med tid och kraft för att göra sig förstådda i och med språkliga och kulturella skillnader. Mina informanter pekar alla på betydande skillnader mellan kulturer, språk och normer mellan de själva och minoritetsgruppen som kan leda till kulturkrockar och oenighet. Så här uttrycker sig Örjan om saken

Carl: Ehh skulle du skulle kunna tänka dig att jobba ihop med personer av eritreanskt ursprung? Örjan: [lång paus] Ehh Nae helst inte, jag jobbar hellre ihop med svenska arbetskamrater och situationen är som sådan att jag tycker att ungdomar från Sverige ska få jobb först. Om jag visste att en hel klunga skulle komma därifrån så skulle jag bli lite motståndare till det [Carl: okej] hmm så är det. Dessutom skulle det innebära en massa extra arbete för mig att behöva lära upp dom här personerna då också [Carl: okej] Carl: [paus] Ehh jag tänkte på när du säger en massa extra arbete, ehh vad tänker du på då? Örjan: Hmm Jag tänker på att dom troligtvis inte pratar så bra svenska och att jag inte pratar så bra så bra på deras språk [Carl: heh]. Dessutom gör dom säkert saker annorlunda från vad vi är vana vid, nae jag tror det bara blir massa krångel bara.

Ulf har en något annorlunda syn på att jobba ihop med personer med eritreanskt ursprung. Han menar på att etniciteten inte längre spelar någon roll på grund av att hans arbetsplats redan är mångkulturell. Så här svarar han på frågan.

Carl: ehm hur tror du det skulle vara och fungera att jobba där om man kom från ett afrikanskt land om man är 1 eller 2a generations invandrare? Ulf: de skulle nog gå rätt bra, faktiskt i och med vi har ju väldigt stor invandringskultur just där jag jobbar. Ehm när chilenerna kom hit i Veteberg så var det många av dom som jobbade just här [Carl: uhm] så det har alltid varit invandrare runt omkring, finner också och jugoslaver och det har ju vart ifrån arbetskraftsinvandringen på 70 talet då. Carl: så det skulle inte ha någon betydelse från vilket land man kommer ifrån om man kommer från Afrika eller Jugoslavien eller det skulle fungera lika bra? Ulf: eh jao de beror väl lite på hur dan dom är själva som personer [Carl: hmm] [host] är dom trevliga och vänliga så är alla andra det. Det är liksom jaha tja har du börjat här nu [mumel] de var ju trevligt. Carl: skulle du själv kunna tänka dig att jobba ihop med en person från Eritrea? Ulf: Skulle tänka mig jao de skulle jag kunna [Carl: okej] det spelar ingen roll vart dom kommer ifrån så länge som det funkar att jobba ihop med dom.

Ulf som ser sin arbetsplats som mångkulturell. Han beskriver de scenarion som Örjan och Bengt fruktar med gängbildningar och kulturkrockar. Enligt Ulf har det blivit så på hans arbetsplats. Ulf beskriver det som små kolonier av etniciteter som håller ihop och är på varsina kanter. Chilenerna som är i majoritet på hans jobb håller sig på sina kanter och pratar med varandra och svenskarna, exjugoslaverna är på sina och så vidare. Under intervjun berättar Ulf även om kulturkrockar och osämja mellan olika kulturer som till viss mån också visar sig med jämna mellanrum. Han menar exempelvis på att chilenerna är betydligt mer otåliga och hetsiga än hans svenska arbetskollegor. Enligt Ulf är det många av hans svenska arbetskamrater som därför undviker att jobba på de skift där det arbetar många chilener.

Carl: Ser du några nackdelar med så många kulturer på jobbet? Ulf: Nja de kan ju krocka lite om man ska diskutera [Carl: okej] vi har jugoslaver och när dom pratar lugnt så är det att kniven hänger i luften och dom gapar och skriker men det är normalt är de, eh så har vi italiensk arbetschef och han jag vet inte riktigt hur man ska ta honom de är det går inte att säga

emot en han är italiensk så det krockar lite där med svensk kultur [Carl: lite krockar] a just arbetsmässigt dom är vana att arbeta och sköta saker på ett sätt vi har lite lugnare eh dom som ska vara lite mera hetsiga. Det har väl varit lite mera med våra chilinare alltså [Carl: ah ehm] har det. Det är att ge och ta lite.

Någonting som är genomgående för alla tre av mina informanter är att de ser språket som en vital del för att komma in i arbetet. Enligt alla tre informanterna spelar det ingen roll om man pratar slarvigt eller bryter kraftigt på något annat språk bara man är begriplig. Och just språket tror man att personer som flyttar från Eritrea till Sverige kommer att få problem med. Bengt menar på att det traditionellt sätt har varit svårt för invandrade personer från afrikanska länder att lära sig svenska språket. Alla tre informanterna pekar på ett problem som kan komma att bli en realitet i och med att det kommer flera personer från samma region, det vill säga att de kommer att prata på sitt språk sinsemellan. Ulf och Bengt pekar på de finländare som finns på pappersbruket och menar på att många av de inte har lärt sig svenska ännu utan pratar på finska inbördes. Ulf är också skeptisk till tanken att det skulle komma flera invandrare till hans jobb från samma region. Han pekar på chilenskolonier och exjugoslaviskolonier som finns på hans jobb och att många av de inte pratar begriplig svenska utan pratar på deras hemspråk sinsemellan. Så här uttrycker sig Ulf under intervjun

Carl: uhm på era arbetes eller fikapausar vilka är det som umgås då umgås man liksom chilinare för sig och svenskar för sig eller hur brukar det se ut? Ulf: jao där har man ju just lite med just språket att göra men i vanliga fall så är vi bara tre på mitt skift [Carl: hmm] just på den avdelningen då. Är det bara vi tre då sitter vi tillsammans och pratar med varandra och åhh utbyter lite åsikter. Men ah men är det bara få svenskar eller chilinare på skiftet då sitter man ju gemensamt men däremot om det är då mer chilinare så där lite dagtid med skiftavlämningar då blir det mera dom pratar lite mer för sig och vi pratar lite mer för oss. Och sedan utbyter man lite ord tillsammans under skiftet, men det är ju språket [Carl: hmm] chilinaren som jag jobbar ihop med han har väldigt svårt för svenskan så han är jätteglad om man kan prata spanska istället [Carl: okej heh]

Under intervjuns gång berättar Bengt och Örjan också att de tror att det skulle vara svårt för personer med utländskt ursprung att komma in på deras arbetsplats på grund av att de i sådant fall skulle ta jobben från de svenska ungdomarna som går arbetslösa. Man menar på att det skulle anses som stötande mot de arbetslösa i majoritetsbefolkningen att anställa personer av utländsk härkomst. I ett sådant läge tror de båda att de anställda på pappersfabriken skulle förarga sig på dem som anställer personal och i viss mån även de nyanställda. När jag påpekar att rapporten *vargen kommer*⁹⁰ och liknande undersökningar från statistiska centralbyrån visar på att det kommer bli arbetstagarbrist i Sverige inom de närmsta åren blir de båda två skeptiska. De båda anser att undersökningarna är missvisande och starkt överdrivna. Båda anser de det dock som positivt om det skulle komma personer med eritreanskt ursprung och arbeta i Sverige om vi får arbetstagarbrist. Så här uttrycker sig Örjan

⁹⁰ Mats Hellander, (http://www.ostsam.se/html/data/files/188_Vargen%20kommer!.pdf, 2006-04-28)

Carl: Som nu då inom de närmast åren då så kommer 40-talist generationen gå i pension. Det kanske du har hört talats om [Örjan: jao] öhm då räknar man ju med att man inte kommer fylla upp alla platser som dom kommer att skapa då ehh det kommer att bli nödvändigt med arbetskraftsinvandring man har liksom gjort undersökningar som visar på det umm vad tror du det har för betydelse för företaget i sig att det kommer komma in fler invandrare i sig från olika länder Örjan: Öhm dom har forskat i det där att det kommer att bli dåligt med arbetskraft [Carl: Aoo det kommer inte fylla upp luckorna så vi kommer att få importera arbetskraft] okej [inom de närmsta åren till och med] ja har vi dåligt med arbetskraft så ska det ju komma in folk och jobba. Men som dagens läge är så tycker jag att det inte är så dåligt med arbetskraft och jag tror inte det kommer att bli det heller [Carl: okej]

Örjan ser ingenting positivt med ökad mångfald på jobbet. På frågan om han tror att personer med eritreanskt ursprung skulle kunna tillföra företaget någonting väljer han att säga att han inte tror det, Bengt däremot ser vissa fördelar med ökad mångfald. Någonting som han ser som positivt är om det kan komma in lite nytt folk och bryta mot de gamla normer och värderingar som finns på pappersfabriken. Enligt Bengt skulle detta leda till en mera avspänd och öppen stämning bland de anställda. Produktionsmässigt ser han det dock som negativt med invandrad personal från Eritrea i och med problem med språk och kulturella skillnader. Ulf ser vissa fördelar med att det skulle komma in personer med afrikanskt ursprung. Så här svarar han på frågan

Carl: tror du det skulle ha någon inverkan på arbetsuppgifterna och stämningen om man kom från ett afrikanskt land? Tror du det skulle vara liksom positivt för ditt företag om dom anställde personer med eritreanskt ursprung? Ulf: det är mycket möjligt att dom gör samma sak som oss fast lite annorlunda men de gör ju alla och dom kanske har en jättebra ide hur man ska göra och då tar man liksom efter [Carl: hmm] och likadant om dom har en jättetokig ide då kanske man försöker att få dom att göra lite annorlunda

Alla tre är överens om att deras arbetskamrater i överlag är negativt inställd till tanken att anställa personer av eritreanskt ursprung. Ulf påpekar exempelvis att det redan nu förekommer att svenskarna undviker att exempelvis jobba i chilensarkiften som han kallar det. Ulf påpekar även att det finns stora skillnader kulturellt mellan oss och personer med afrikanskt ursprung. Han anser att dessa skillnader kan komma att leda till problem. Han anser vidare att vi vet väldigt lite om dom och vice versa. Någonting som man också gemensamt anser är att de invandrarna som kommer från Eritrea till Sverige och som inte kan anpassa sig till jobben bör återvända hem.

Rapport från den andra sidan

Precis som med mina informanter från majoritetsgruppen ber jag mina informanter från minoritetsgruppen att berätta för mig hur de uppfattar det som att jobba med personer av svenskt etniskt ursprung. Här får jag också ett ambivalent svar på frågan. Samuel och David är övervägande positivt inställda till att jobba ihop med svenskar. David anser dock att man måste göra en bedömning av att jobba med svenskar i dagens läge och för femton år sedan. Karim har en annan syn på att jobba ihop med svenskar. Först påpekar han att han jobbar mestadels ensam, det vill säga när han kör taxi. Karim anser att många av de svenska arbetskamrater han har jobbat

ihop med är tillbakadragna och till viss del svåra att lära känna som han beskriver det. Karim menar också precis som David att man måste skilja på att jobba ihop med svenskar i dagens läge och för femton år sedan. Så här svarar han på frågan om hur det fungerar att jobba ihop med personer av svenskt ursprung

Carl: Öhm ja tänkte på kan du berätta eeh hur du tycker att det fungerar att jobba ihop med personer av svenskt ursprung då? Karim: [paus] Ehh ja de beror på hur du menar? Det är en viss skillnad att jobba ihop med svenskar idag och från det att jag kom hit Carl: Hmm ehh du kan kanske kan berätta vad du tycker generellt sätt båda i dagens läge och när du kom hit då. Karim: Ahh generellt sätt har det fungerat bra, Jag pratar inte så mycket med mina kollegor nu då eftersom jag arbetar nätter [Carl: hmm]. Hmm det man kanske tänker på är att det ibland kan vara svårt att komma in i gemenskapen med svenskarna som ny [Carl: hmm]. När jag kom hit som flykting på åttitalet då kände jag mej verkligen inte hemma det har ju blivit bättre med tiden om jag säger så.

Båda David och Karim anser att Sverige har genomgått stora förändringar sedan en femtonårsperiod tid tillbaka och att det har varit till det bättre. Till viss del beror det dock på att de över tiden har bytt jobb och arbetskollegor från arbetsplatser som de ansåg sig till viss del klent bemötta på. Så här svarar David på frågan om hur det fungerar att jobba ihop med personer av svenskt ursprung

Carl: Ehm hur tycker du att det fungerar att jobba ihop med personer med svenskt ursprung? David: (paus) ah de fungerar bra eller det beror på vad du menar. För mig har det ju fungerat bra förutom när jag jobbade på obs i Veteberg [Carl: jao] och de var ju för tio år sedan. Men du menar hur det fungerar att jobba ihop med svenskar idag? Carl: Öhm eh nae jag tänkte mera på hur det har sett ut under den tid som du har arbetat. David: Nej jag kan inte påstå att det har fungerat sämre att jobba ihop med svenskar än dom utlänningar som jag har jobbat ihop med [Carl: hmm].

Jag fortsätter intervjuerna med en följdfråga till David och Karim om vad som har förändrats till det bättre när det gäller att jobba ihop med svenskarna under de senaste femton åren. Både Karim och David anser att svenskarna överlag har blivit mindre fördomsfulla över tiden. De både pekar på att vi i dagens läge lever i ett multietniskt samhälle där det inte längre är lika ovanligt med arbetskamrater från andra kulturer som när de påbörjade sin arbetskarriärer. Detta ska då ha bidragit till att de schabloniserande bilderna som finns om personer med eritreanskt ursprung i viss mån har minskat. Så här beskriver David sin situation när han inledde arbetskarriären

Carl: Ehm du pratade förut eh om att det inte hade fungerat så bra för dej att jobba ihop med svenskarna på obs eller vad va det du sa? [David: ah just de] Ehm vad var det som inte fungerade då om man säger? David: Det där va ju precis när jag hade gått färdigt från Vetebergsgymnasiet här i stan då ohh fick jobb på obs [Carl: hmm]. Ehm jag jobbade där mellan 93 och 95. [Paus] Nae men jag kände en viss motvilja då bland de andra anställda ehm till att jag började där till att börja med [Carl: okej]. Hmm men det fungerade inget vidare under tiden sen, dom var väl inte speciellt förtjusta i mej och jag var inte speciellt förtjust i dom. Carl: ehm man vad var det som inte fungerade liksom? David: Jag kan faktiskt inte komma ihåg någonting speciellt sådär [Carl: okej]. Oftast handlade det nog bara om småsaker som att vi hade olika uppfattningar om saker och ting sådär.

Jag frågar mina informanter om de tycker att det har varit svårt att komma in i de rutinerna och normer som råder på deras arbetsplatser. Karim berättar att han fick hjälp av sina eritreanska landsmän när han kom till Sverige och med deras hjälp socialiserades in till de normer och oskrivna regler som fanns på arbetsplatserna. Samuel och David har båda gått på svenska skolor sedan dom var små och har således socialiserats in i det svenska samhället redan innan deras arbetskarriärer började. De säger sig aldrig ha upplevt några problem med att komma in i de rutiner och normer som finns på deras arbetsplatser heller. Så här svarar Samuel på frågan

Carl: Hmm tror du det är svårt att komma in i de rutiner och normer som finns på arbetsplatserna när man kommer som ny ifrån något annat land? Samuel: [Paus] Ehh ja det beror på alltså, om du kommer in på mitt jobb då till exempel då kommer det nog fungera rätt så bra. Det finns rätt så många kulturer här redan [Carl: hmm]. Ah eller okej jag ska inte säga att det kommer bli jättelätt va men det beror på hur du själv är, är du öppen och så då ska det nog inte vara några bekymmer. [Paus] Men det är klart kommer du till en fabrik med bara svenskar eller en affär där bara svenskar arbetar då kan det nog bli värre. Det tror jag nog absolut [Carl: okej]. Det är inte lätt att komma in va, men det är samma sak för dej om du kommer som svensk till säg en pizzeria med bara invandrare på. Du får det inte lätt då heller det tar ett tag innan du kommer in i det och lär känna dom kanske aldrig vad vet jag.

Ett begrepp som jag stöter på flitigt under intervjuerna är annorlundahet. Ingen av de tre informanterna känner sig som svenskar även om de är svenska medborgare. Samuel som är den yngste av informanterna säger sig aldrig ha känt sig utanför eller illa behandlad på grund av att han är från ett annat land. David känner till viss del att han behandlats annorlunda på grund av sitt etniska ursprung på några av de jobb som han har haft tidigare men anser att det har blivit bättre nu på hans nya jobb. Karim känner precis på samma sätt som David att han har och till viss del fortfarande blir behandlad annorlunda på sin arbetsplats på grund av sitt ursprung. Denna annorlundahet bekräftas enligt mina informanter genom exempelvis diskreta anmärkningar av deras etniska ursprung och blickar. Så här svarar Karim på frågan

Carl: Öhm om man tänker ehm känner du liksom att du har blivit annorlunda behandlad på din arbetsplats på grund av ditt ursprung? Karim: ehm jo de har ja gjort, de är ju som svårast och man känner sig mest annorlunda när man börjar på ett nytt jobb [Carl: okej]. [Paus] Men oftast och det som brukar vara de mest synliga är om det kliver på personer som är påverkade av alkohol, ehm då kan man få höra både de ena och de andra.

Jag berättar för mina informanter om att det på mina tidigare intervjuer framkommit farhågor om att ökad mångfald skulle leda till grupperingar och osämja. David och Samuel berättar att det finns många nationaliteter på deras arbetsplats. Ändå ser de deras arbetsplats som en kulturell smältdegel där alla håller ihop. Karim berättar att hans arbetsplats precis som David och Samuels är multietnisk. På ett snarlikt sätt som Ulf beskriver Karim sin arbetsplats som uppdelat mellan olika nationaliteter där man pratar på sina respektive modersmål sinsemellan. Karim känner sig själv som obunden till dessa grupperingar och rör sig enligt hans egen uppfattning fritt mellan arbetskamraterna. Så här svarar han på frågan

Carl: uhm hur ser det ut på era raster och så, brukar invandrarna umgås för sig själva och svenskarna för sig själva och så vidare eller hur brukar det se ut ungefär? Karim: ehh ah de är ju olika beroende på vilka personer som jobbar och så, men oftast ser det ut så [Carl: hmm]. På dagtid så brukar oftast bosnierna exempelvis hålla ihop för sig och svenskarna för sig och sedan äter dom lunch tillsammans och så. [Paus] Det har kommit mycket folk från Jugoslavien dom senaste tio åren. Många kan språket dåligt och det blir att dom tyr sig till varandra [Carl: hmm]. Sen nu på kvällarna och nätter och så brukar det bli mera att alla umgås med alla.

Mina informanter från minoritetsgruppen är övervägande mer positiva till ökad invandring än de från majoritetsgruppen. De pekar på bättre och mer öppet klimat på arbetsplatserna. Någonting som man påpekar är att det är lättare för andra invandrare att komma in i gemenskapen ifall det finns många kulturer på arbetsplatsen. Man pekar på att mångfalden har ökat de senaste femton åren och att detta har varit positivt. Enligt mina informanter blir det en mera lättsam stämning.

Carl: Okej ehm inom de närmsta åren då så räknar man med att många kommer att gå i pension ehm alltså att man kommer att behöva att ehm man tror att man kommer att behöva införa arbetskraftsinvandring. Ehm kommer det ha någon betydelse för ditt företag eller för svenska företag i stort tror du? Tror du det kommer att bli bättre eller sämre? David: Jag tror absolut att det kommer att vara bra om det är så, ju mera invandrare det kommer in desto bättre kommer det att bli alltså Carl: Alltså bättre för företaget David: Jag tror det blir bättre både och företag och personal, Jag känner i alla fall så jag trivs jättebra med många kulturer runt omkring mig. För företaget i stort kommer det nog inte att ha någon betydelse, kanske i början att det kommer bli lite de kan bli lite konflikter kanske, jag vet inte. De kan kanske mm jag tror att mer invandrare kan bli bra

Precis som mina svenska informanter ser mina eritreanska informanter språket som en vital del för att lyckas med integrationen. Alla pratar dom själva bra svenska.

Carl: Hmm tror du det skulle vara svårt för dina landsmän från Eritrea att komma in på ditt jobb och så eller hur tror du att det skulle fungera? Samuel: Ehh ah just på mitt jobb blir det nog inga problem [Carl: hmm], så länge som dom bara lär sig språket ska de nog inte vara några problem.

Jag får en splittrad bild på frågan om vad deras arbetskamrater skulle tycka om ökad mångfald på arbetsplatsen. Karim tror att många av hans kollegor skulle uppleva det som negativ medan Samuel och David tror att den övervägande delen av personalen är positivt inställd till det. Någonting som skiljer den här gruppen ansevärt från majoritetsgruppen är en mer positiv inställning till mångfald.

Framtida förväntningar

Jag avslutar mina intervjuer med att fråga om framtiden och vilka förväntningar mina informanter har på framtiden. Jag kommer här också att presentera de både grupperna var och en för sig. Jag har i denna del valt att dela in framtida förväntningar inom mångfald och arbetsklimat var och en för sig. Det är en mörk bild som jag får uppmålad framför mig när jag frågar mina informanter från majoritetsgruppen om deras framtida förväntningar på arbetsplatsen. Arbetsklimatet

kommer enligt alla tre att bli tuffare. Dels förväntar man sig mera stress och dels förväntar man sig mindre personal och som en följd av detta tror man att konkurrensen kommer att öka mellan personalen. Ulf påpekar att produktionen redan nu ligger så högt som det bara går men menar att på att personalen kommer att krympa i storlek. Så här uttrycker han sig

Carl: ehm vad tror du om framtiden då, går personalen en bättre eller en sämre miljö tillmötes med stress och så vidare Ulf: det blir mer och mer, eller de blir sämre mer och mer krav vi ska liksom göra mer med dom förutsättningar vi har vi ligger nästan redan på max [Carl: ao] Carl: tror du det kommer att bli ökad konkurrens mellan de anställda om man tänker mellan 5- 10 år framåt i tiden Ulf: det är redan hög konkurrens i och med att vi har skiftbonus [Carl: hmm] har vi och på våran avdelning kör vi då skiftvis fast vi är beroende av varandra [Carl: hmm] ok det är inte bra men det är [Carl: så du tror det kommer att bli ökad konkurrens då] Jao de är vi som försöker att lugna ner det lite då men sen är det ju ledningen som tycker att det är jätte bra att man konkurrerar med varandra [Carl: hmm] för dom tror att alla är tävlingsinriktade så har dom andra gjort tio ton så ska vi göra elva ton och lite så [Carl: hmm] sen är det de att ledningen har lugnat sig lite med konkurrensen för om vi håller oss lugna så håller sig ledningen lugn.

Den stundande mångfalden inom arbetslivet ser mina informanter tvådelat på, men är mestadels negativt inställd till den. Någoting som Bengt och Örjan ser som särskilt allvarligt är att majoritetsgruppen kommer att bli åsidosatta i och med att flera minoritetsgrupper växer och blir starkare. Ulf ser dock på den annalkande mångfalden med ro. Han menar att ökad mångfald på hans arbetsplats bara skulle innebära en förskjutning av makten. Med förskjutning av makten menar han att den grupp som är i majoritet och i detta fall chilensarna kommer att prägla normen mindre. Alla tre förespar dom att kulturkrockar och gruppindelningarna kommer att öka också i framtiden. Någoting som både Ulf och Bengt ser som positivt i och med den annalkande arbetskraftsinvandringen är att dom får lära känna andra kulturer och seden, vilket dom tror kommer att innebära mindre med fördomar och en mera öppen och tolerant arbetsplats. Ulf tror också att en ökad mångfald kan leda till att man lär sig arbeta och se problem ur flera och nya och annorlunda vinklar.

Alla min tre informanter med eritreanskt ursprung ser ljus på framtiden i fråga om både arbetsklimat och mångfald. De pekar alla tre på att det under den tid som de har arbetat har blivit bättre i fråga om arbetsklimat och fördomar. Så här svara David på frågan om framtiden

Carl: Tror du personalen går en sämre eller bättre miljö till mötes i framtiden med stress och konkurrens? David: Dom går ah det blir ju hela tiden bättre och bättre så att det blir väl bättre alltså [Carl: du tror det blir bättre alltså?] Jao absolut jag behöver ju bara kolla tillbaks hur det såg ut när jag började jobba här och det har ju inte blivit sämre med tiden i alla fall och det tror jag inte att det kommer att bli framöver heller.

Ingen av informanterna ser heller på den stundande arbetskraftsinvandringen med oro. Man målar snarare upp en bild av en mera avspänd och fördomsfri arbetsplats för mig. Rent produktionsmässigt tror ingen av informanterna på någon förändring.

Diskussion

Jag kommer i den här delen att diskutera och analysera kontentan av vad jag har kommit fram till under arbetets gång.

Då jag påbörjade min studie hade jag ingen föräning om hur den skulle utforma sig. Jag har under arbetets gång stött på många utmaningar. En svårighet som jag upplevde med arbetet var att komprimera och presenter mina informanter åsikter och synpunkter, då jag använder mig av två olika grupper. Något som också uppenbarade sig för mig under studien gång var hur känsligt och tabubelagt det är att uttala sig om invandrare och mångkultur. I Sverige finns en det sedan en tid tillbaka en kultur som befästs av media där det anses som politiskt inkorrekt och moraliskt fel att uttala sin negativt om invandrare och mångkultur. Detta märker jag inte minst då mina informanter från majoritetsgruppen inte ville svara på vissa av mina frågor medan minidisken stod på inspelning.

Ett syfte med mitt arbete var att undersöka hur samarbetet, kommunikationen och trivseln i integrerade arbetslag där människor med olika bakgrund möts fungerar? Det finns naturligtvis inget definitivt svar på dom frågorna. Någoting som alla mina informanter tycks hålla med om är att det beror på hur man är själv som person. Samuel och David upplever deras arbetsplats som en kulturell smältdegel där alla håller ihop med alla medan Ulf och Karim upplever deras arbetsplatser som etniskt segregerade. Någoting som slog mig var hur totalt olika de beskrev sina arbetsplatser i fråga om rivalitet och konkurrens mellan de anställda. Båda Karim och Ulf upplever att det råder hög konkurrens mellan de anställda i fråga om skiftbonus och så vidare, medan Samuel och David inte kände någon press på sig att prestera bättre än deras arbetskamrater. Rivalitet och hög konkurrens kan vara en orsak till segregering på arbetsplatserna. Samuel och Davids arbetsplats verkar vara ett lyckat exempel på en mångkulturell arbetsplats där kommunikationen, samarbetet och trivseln är bra. Och kanske är nyckeln till en lyckad integration på arbetsplatsen mindre konkurrens och prestige mellan de anställda. Alla mina informanter anser också att språket är en vital del för att integrationen ska lyckas. Det verkar inte som att det spelar någon roll ifall man bryter kraftigt på något annat språk bara man kan göra sig förstådd.

Ingen av mina informanter från minoritetsgruppen upplever sig som svenskar. Giddens menar att minoritetsgrupper upplever sig i många fall som annorlunda gentemot majoritetsgrupper vilket ofta leder till avskiljning från varandra.⁹¹ Detta påstående kan dock inte appliceras på mina eritreanska informanter då de enligt egen åsikt har integrerats med majoritetsgruppen på deras respektive arbetsplatser. Jag tror dock att situationen hade sätt annorlunda ut om informanter i fråga hade haft flera av deras landsmän på samma jobb. Karim och Ulf beskriver kolonier av etnisk homogena grupper som håller ihop på arbetsplatserna och det verkar vara när det kommer flera personer av samma etniska ursprung som segregering uppstår. Det är också detta scenario som Ulf och Bengt fruktar att det kan bli en realitet på deras jobb.

⁹¹ Giddens, (Lund, 1998), s. 249

Ett annat syfte med mitt arbete var att undersöka vilka problem som individen kan tänkas ställas inför under socialiseringen till det nya arbetet? Precis som på min fråga innan finns det på den här frågan inget definitivt svar utan det står i kontext till tid och rum. Goffman menar att stigma uppstår när en individ uppfattas som normbrytande på en eller flera punkter och hotar den kollektiva enhetens identitet och att ett stigma är inte permanent utan kontextbundet det vill säga förändras över tid och rum.⁹² Att komma som ensam eritrean till en arbetsplats dominerad av svenskar kommer troligtvis inte vara lätt. Något som både Karim och David har personliga upplevelser av är att dom på deras föregående arbetsplatser fick stå som representanter för alla invandrare och personifiera den udda typen. Bengt och Örjan menar dock på att det inte spelar någon roll ifall det kommer personer av utländsk härkomst så länge de gör som de blir tillsagda. Sociologen Richard Jenkins menar att identitet är ofta något som finns hos betraktarens ögon och inte våra egna. Hur vi uppfattas av andra formar till stor del den uppfattning vi har om oss själva. Vidare anser Jenkins att sociala identiteter är en ständigt pågående dynamisk process det vill säga att vara tysk 1995 är inte samma sak som att vara tysk 2009.⁹³ Precis som Jenkins tror jag att de nyanställda från Eritrea kan komma att bli betraktade som udda och annorlunda i början när de kommer. För att det skall kunna fungera och utvecklas mångkulturella arbetsplatser med välmående personal som samarbetar över gränserna tror jag att det måste finnas en genuin vilja till detta. Eller som uttrycket säger ”*If there is a will there is a way*”. Jag tror att den viljan är ganska svag bland personal och ledningar på många företag. Men jag antar att bara tiden kan ge svar på mina frågor.

⁹² Goffman, (Stockholm, 2004) s. 54

⁹³ Jenkins, (London, 1996) s. 221

Arbetslöshetens utanförskap

Författad av Carlaxel Andersson

Inledning

Arbetslöshet är ett mycket dagsaktuellt ämne och inte minst en politiskt brännhet fråga som så gott som dagligen berörs av media i nyhetssändningar eller debattartiklar i dagspressen. Utan tvekan kan man säga att fenomenet arbetslöshet berör människor på många olika plan. De som drabbas av den blir inte enbart påverkade själva utan det får ofta konsekvenser för närstående och familjemedlemmar. Sammantaget kan arbetslöshet åskådas som ett socialt, ekonomisk och politiskt fenomen. Dessa perspektiv samspelar med varandra i viss mån men i denna uppsats är det främst den sociala aspekten som jag ska undersöka. Eftersom det främst är människor som enskilda individer som råkar ut för arbetslöshet anser jag detta vara en av de mest fundamentala glapp som måste utforskas.

I ett samhälle som allt mer börjat fokusera på individens hälsa och välbefinnande är avsaknaden av ett arbete och arbetslöshetens inverkan på den personliga identiteten ett intressant fenomen. Samtidigt som arbetsmarknaden blivit tuffare och ställer mer krav på individen har ett nytt sjukdomspanorama blottat sig med utbrändhet och olika typer av depressioner som följd. Sökandet efter identitet och mening i tillvaron är viktig och studier visar att vårt förvärvsarbete spelar en central roll för byggandet av den personliga identiteten. Exempelvis Marie Aurells studie om lokalvårdare, där hon visar hur yrket och arbetsplatsen inverkar och upprätthåller en yrkesidentitet.⁹⁴ Hur människor hanterar förlusten av ett yrke blir således en intressant fråga att undersöka.

Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka vad lång arbetslöshet betyder för identiteten. Främst är jag intresserad av att undersöka hur arbetslösa personer upplever sin arbetslöshet och hur de anser att detta påverkat dem. Jag har haft tillgång till fyra informanter och av rimliga skäl kan mina resultat inte sträcka bortom vad dessa berättat för mig.

Avgränsningar

Arbetslöshet och identitet är ett väldigt stort fält som inrymmer mer än jag skulle ha möjlighet att ta upp i denna uppsats. Det går att problematisera mera genom att fördjupa sig i exempelvis ålder och etnicitet hos den arbetslöse. Andra faktorer som ekonomi, utbildning och yrkeslivshistoria eller kanske till och med klass skulle också vara intressanta ingångar för att närma sig arbetslöshet och identitet. I denna studie har jag dock enbart valt att fokusera på långtidsarbetslösa personer, det vill säga människor som varit arbetslösa längre än ett år. Jag vill i denna uppsats närma mig

⁹⁴ Marie Aurell, *Arbete och identitet - Om hur städare blir städare* (Linköpings universitet, 2001)

arbetslösheten allmänt och kommer främst att fokusera på vad avsaknaden av ett arbete betyder, samt hur normer formar identitet och upplevelsen att vara arbetslös.

Tidigare forskning

Den tidigare forskningen om arbetslöshet kan delas upp i två kategorier. Dels finns den forskningen som bedrevs på 1930-talet under den ekonomiska depressionen och dels den moderna forskningen som i princip vuxit fram under 1990-talet då arbetslösheten åter var på stigande. Forskningen som bedrevs på 1930-talet var ofta av kvalitativ typ och baserades på ett i många fall etnologiskt fältarbete med observationer och intervjuer. Forskarna var ute tillsammans med de arbetslösa och upplevde dagarna med dem och kom på så vis väldigt nära sitt fält.⁹⁵

Den moderna arbetslöshetsforskningen fick ett kraftigt uppsving i Sverige åter under 90-talet då den öppna arbetslösheten steg från låga 2 % vid 1990 till över 9 % i mitten av 1993.⁹⁶ Dock så hade den kvalitativa forskningen inte längre samma roll utan kvantitativ statistikanalys var det främsta sättet att utforska arbetslöshetens konsekvenser hos människor. Leif Roland Jönsson.⁹⁷ efterlyser i sin doktorsavhandling fler kvalitativa studier med inriktning mot modern arbetslöshet. Han påpekar ”/.../att den moderna forskningen till största delen bygger på enkät- och registerdata och analyserna handlar ofta om sofistikerade statistiska samband mellan olika variabler där de arbetslösa ibland reduceras till blodlösa tal”.⁹⁸ Människorna bakom dessa diagram och statistiska data glöms lätt bort och forskaren får en onödig distans till det objekt som studeras. Den som var först att påpeka detta var Mattias Strandh som i sin doktorsavhandling om arbetslöshet från år 2000 skriver att kvantitativa dataanalyser av register och statistik ofta genererar en bild av arbetslöshetens konsekvenser som väldigt mörka. Han ifrågasätter dock dessa resultat då kvalitativa undersökningar ofta finner bevis på motsatsen, nämligen att hur arbetslöshet upplevs är en väldigt subjektiv erfarenhet. Många mår inte alls illa utan reder sig relativt väl.⁹⁹ Han talar även om en eländesdiskurs (Discourse of misery) som blir synonym med arbetslöshet. Den får liv av de kvantitativa resultaten och sprids i den offentliga debatten och genom starka rubriceringar i media. Det är viktigt för forskare att förhålla sig neutral till denna eländesdiskurs, den sätter gärna agendan för vad man förväntas finna när arbetslöshetsforskning bedrivs.

Det har alltid förkommit en diskussion om arbetslösheten men hur denna har tagit form har också varierat.

De senaste tvåhundra åren har debatten varit av såväl filosofisk som ekonomisk och moralistisk karaktär. Mycket har handlat om individen är ansvarig för sin arbetslöshet eller om det är samhällets organisering som är orsaken.¹⁰⁰ I äldre tider var arbetslöshet främst ett individuellt

⁹⁵ Mattias Strandh, *Varying Unemployment Experiences? The economy and mental well-being* (Umeå, 2000), s. 5 ff

⁹⁶ Ibid. s. 2 baserad på SCB's definition.

⁹⁷ Leif Roland Jönsson, *Arbetslöshet, ekonomi och skam : om att vara arbetslös i dagens Sverige*, (Lund 2003)

⁹⁸ Ibid. s. 28

⁹⁹ Strandh, (Umeå, 2000), s. 17

¹⁰⁰ Rolf Ohlsson, Jonas Olofsson, *Arbetslöshetens dilemma* (Stockholm, 1998), s. 12

problem som berodde på arbetsovilja, inkompetens eller obenägenhet att flytta dit jobben fanns. Lösningen fanns därmed hela tiden framför den arbetslöse som själv kunde förändra sin situation och därmed var ytterst ansvarig.

Arbetslöshet som sysslolöshet har genom historien haft starka moralistiska inslag. Exempelvis så var varje människa tvungen att arbeta i det förindustriella samhället. Så sent som 1930-talets Sverige anordnades arbetsläger eller förvaringsplatser för arbetslösa ungdomar där de skulle fostras till arbetare.¹⁰¹

Arbetslöshet är i allra högsta grad en viktig definitionsfråga. Beroende på hur arbetslöshet definieras så kommer antalet arbetslösa människor variera. I dagens politiska debatt är det vanligt att definitionen av arbetslöshet och vem som ska kallas för arbetslös varierar. Varje sida vill visa upp en så passande verklighetsbeskrivning som möjligt för väljaren som ofta får svårt att förstå vad som läggs i begreppet arbetslöshet. Rolf Ohlsson och Jonas Olofsson skriver i boken *Arbetslöshetens dilemma* att arbetslöshet är ett definitionsmässigt tillstånd på arbetsmarknaden där mer arbetskraft finns tillgänglig än vad som efterfrågas. En förutsättning för att vi ska kunna tala om en arbetsmarknad är att det finns människor som är redo att sälja sig själva som arbetskraft, det vill i korthet säga, arbeta för en lön. Denna moderna form av arbetsmarknad uppkom med den agrara revolutionen på landsbygden. Mindre arbetskraft eftersöktes inom jordbruket samtidigt som befolkningsstillväxten ökade i mitten av 1700-talet. Jordlösa proletärer sökte sig till städerna där de kunde sälja sig själva som arbetskraft och få en lön i ersättning.¹⁰²

Arbetslöshet kan i sin mest grundläggande form beskrivas som när en person inte säljer sig på arbetsmarknaden. Sedan kan det kompliceras med hur gammal en person bör vara för att tillräknas som arbetskraft, om studier, arbetsmarknadspolitiska åtgärder eller andra sysselsättningar ska räknas som bifallna undantag och hur sjukdom, handikapp och förtidspension ska relateras till begreppet. Statistiska centralbyrån, SCB, definierar öppet arbetslösa i sin statistik som personer i åldern 16 - 64 år utan arbete under referensveckan då mätning gjordes, men de ska ha sökt arbete under de senaste fyra veckorna, och varit tillgängliga som arbetskraft då mätningen gjordes. Även personer som fått arbete inom tre månader men inte kunnat påbörja arbetet då mätning gjordes räknas som arbetslösa. Heltidsstuderande som sökt arbete räknas dock inte som arbetslösa. Arbetslöshetsantalet blir andelen procent arbetslösa av antalet personer i arbetskraften.¹⁰³ SCB räknar studerande, pensionärer, hemarbetande, värnpliktiga eller långvarigt sjuka samt deltagare i de arbetsmarknadspolitiska program som räknas som studier, t.ex. arbetspraktik och arbetsmarknadsutbildning som varken i eller utanför arbetskraften. Dessa ryms således inte i arbetslöshetsstatistiken.

Arbetslösheten i Sverige har inte helt följt den internationella konjunkturen, utan kan fram till 1990-talet beskrivas som en framgång. När nästan alla andra europeiska länder blev hårt drabbade av stigande arbetslöshet under 1970- och 1980-talet så behöll Sverige sin låga arbetslöshetsnivå.

¹⁰¹ Ohlsson, & Olofsson, (Stockholm, 1998), s. 139

¹⁰² Ibid. s. 10

¹⁰³ Statistiska centralbyrån, (http://www.scb.se/templates/Standard____131801.asp, 2006-04-18)

Det visade sig också att när väl arbetslösheten steg blev det vårt att få ner siffrorna igen.¹⁰⁴ Idag är arbetslösheten fortfarande en het politisk fråga men samtliga partier är överens om att den i dagsläget är för hög.

Behovet av kvalitativa studier rörande arbetslöshet kvarstår alltså som relevant och är ett effektivt sätt att följa hur arbetslöshetens sociala innebörder förändras över tid i takt med samhället.

Metod

Grundad teori, en kvalitativ forskningsmetod

Grundad teori är en metod för att analysera och studera ett kvalitativt material systematiskt. Det är en metod som genererar en teori på en empirisk grund som fastställs i och med att forskaren flera gånger prövar sina resultat under arbetets gång. Dels ger detta forskaren relativt lösa tyglar att tolka sitt material men samtidigt ger själva kodningsprocessen som är lite speciell en bra stadga åt forskaren. Alan Bryman skriver att grundad teori till skillnad från andra induktiva metoder så genererar tydliga teoribildningar och inte bara empiriska generaliseringar.¹⁰⁵ Metoden passar utmärkt till att studera fenomen av olika slag samt bearbeta kvalitativa textmaterial såsom intervjuer, biografier eller fältobservationer. Jag har anpassat intervjuerna på vad föregående informant lämnat för uppgifter. På detta sätt har jag kunnat anpassa mitt informationssökande och kunnat fördjupa mig i områden som jag från början inte kunde veta skulle vara intressanta och betydelsefulla. Således är grundad teori väldigt effektiv när ett fenomen ska studeras från väldigt öppna utgångspunkter, det informanterna berättar styr åt vilket håll forskningen går.

Intervjuer

Jag har använt mig av en arbetsmarknadspolitisk åtgärd som ett sammanhang för att komma i kontakt med långtidsarbetslösa personer. De blir skickade till en sådan åtgärd för att uppfylla aktivitetsgarantin. Chefen för denna arbetslöshetsåtgärd har hjälpt mig att finna personer som varit intresserade att berätta om sin arbetslöshet för mig. Hon har då fungerat som en *Gatekeeper* eller Grindvakt.¹⁰⁶ Jag kan inte vara säker på hur urvalet av informanter har skett men mina önskemål gällande kön har i alla fall uppfyllts. Utöver det är genomsnittsåldern något högre än jag önskade från början. Intervjuerna genomfördes på plats i åtgärdens lokaler och kunde utföras i enskilda rum där de arbetslösa kunde tala förtroligt. Jag använde mig av semistrukturerade intervjuer och kunde därför koncentrera mig extra mycket i speciella delar som informanterna ville tala om. Jag nyttjade intervjuguider vid samtliga intervjuer men de omarbetades mellan samtliga intervjuer. I enighet med GT så anpassades kommande intervju efter resultaten från den förra för att föra insamlandet av information framåt.

¹⁰⁴ Strandh, (Umeå, 2000), s. 1

¹⁰⁵ Bryman, (Malmö, 2002), s. 23

¹⁰⁶ Ibid. s. 282

De fyra intervjuerna spelades in, transkriberades och kodades enligt GT. Eva Fägerborg skriver i boken *Etnologiskt fältarbete* att bandinspelade intervjuer har högre värde som källa än en direkt nedtecknad intervju, eftersom forskaren dels kan gå tillbaka till materialet men också få med samtliga ord informanten säger och registrera pauser, och känslouttryck som skratt och gråt.¹⁰⁷ Genom kodning lyckades jag urskilja ett mindre antal huvudsakliga kategorier och teman. Jag började med att stryka under fenomen och händelser som informanterna berättat om i intervjuerna. Sedan sorterades det understrukna materialet i olika grupper beroende på innehåll. Efter det startade en process där själva betydelsen av fenomenet skulle klargöras. Detta gjordes genom att ställa ett antal frågor till materialet. När detta var klart hade jag fått fram koder från varje intervju. Koderna kategoriserades senare och bildade tillsammans kategorier av uppmärksammade fenomen. Dessa fenomen finns sedan beskrivna och illustrerade med citat från intervjuerna.

Observation

Innan jag sökte informanter gjorde jag en observation på en arbetsförmedling i en mellanstor stad. I observationen ingick ett introduktionsmöte för nyinskrivna arbetslösa personer. Observationen var i cirka två timmar och inkluderade väntan på att mötet skulle börja i ett väntrum tillsammans med de andra, samt mötets genomförande. Observationen gav mig flera idéer och ingångar till mina intervjuer. Dock så var inte de observerade den kategori av arbetslösa som jag ville rikta studien åt. Jag hade tillstånd från arbetsförmedlingen att genomföra en observation men de som närvarade på mötet hade inte någon aning om att jag var där som observatör. Det gick enkelt att föra fältanteckningar under mötet eftersom det passade in i situationen på ett naturligt sätt.

Etiska reflektioner

Inom all forskning är det viktigt skydda sina informanter och försökspersoner. Forskning kan skada och orsaka obehag för deltagarna. I min studie har jag haft etiska tillvägagångssätt i informationsinsamlande och hanterandet av det. Jag har utgått från *Vetenskapsrådets individskydd*¹⁰⁸ för att i största mån värna om mina informanternas integritet. Eftersom arbetslöshet kan vara ett känsligt ämne att diskutera och berätta om så är samtliga informanter anonyma samt platser och orter censurerade för att ingen möjlighet ska ges någon att spåra informanterna. Detta är ett av de viktigare kraven som ställs av vetenskapsrådet. Vidare har samtliga informanter informerats om studiens syfte i förväg och godkänt sin medverkan. Jag har varit extra noggrann med att informera om rätten till att avbryta medverkan i studien även efter intervjutillfället. Allt insamlat forskningsmaterial har enbart använts till denna studie och får ej användas i annat syfte. Materialet är även konfidentiellt och kan inte granskas av någon annan person.

¹⁰⁷ Eva Fägerborg, i *Etnologiskt fältarbete* (Lund, 1999) s. 69-70 (Red.) Lars Kaijser & Magnus Öhlander

¹⁰⁸ Vetenskapsrådet, (<http://www.vr.se/publikationer/sida.jsp?resourceId=12>, 2006-04-20)

Min observation genomfördes som både dold och öppen. Jag hade fått tillstånd att bedriva observation av anläggningschefen på det möte jag närvarade. Dock så visste inte de människor som observerades att jag var där som observatör. I och med det så bröt jag mot riktlinjen om deltagarnas samtycke. Dock kan det vara svårt att alls genomföra fullständiga observationer om samtliga medverkande måste informeras och godkänna sin medverkan. I och med att ingen som observerades led någon som helst skada av mitt förfarande så tycker jag att observationen ändå var berättigad.

Informanterna

Kvinna 58 år. Hon har lång arbetslivserfarenhet från bankarbete, när hon slutade arbetet på bank arbetade hon bland annat i kök och i en kiosk. Hon har ingen högskoleutbildning utan realexamen.

Kvinna 55 år. Hon har tidigare arbetat med administration, Hon har arbetat som sekreterare och har administrationsutbildning.

Man 48 år. Han är högskoleutbildad ekonom och har arbetat som det tills han blev arbetslös.

Man 38år. Han har flera utbildningar, i botten är han pedagog, med inriktning till förskolelärare/lärare. Han är även examinerad mediavetare. Han har arbetat med småjobb innan han började studera men aldrig länge på någon speciell arbetsplats. Han har bland annat arbetat som; kanslist, ritare på kommunkontor, bildlärare elevassistent, lärarassistent, lärarvikarie.

Teori

Jenkins och social identitet

Vad menas med social identitet och vad är en social identitet? Richard Jenkins¹⁰⁹ förklarar det som i ett minimum, på vilket det sätt individer och kollektiv är urskilda och relationen mellan andra individer och/eller kollektiv ser ut. Det handlar om igenkännande av likheter och olikheter. Det är en dynamisk process som pågår hela tiden mellan alla parter. På detta sätt formas den sociala identiteten i ett samspel mellan individen och omgivningen. Jenkins skriver också att identitet är ofta något som finns hos betraktarens ögon och inte våra egna. Hur vi uppfattas av andra formar till stor del den uppfattning vi har om oss själva. I vardags situationer blir vår identitet och position ständigt testad, ifrågasatt och befast. Det är samspelet som är nyckeln. Jenkins skriver även om kollektiva identiteter och hur människor föds in i dem blir förskansade i dessa med diverse ritualer. Exempel på kollektiva identiteter är kvinnor och män, judar och kristna, svarta och vita. Vi lär oss att bli ett med vår tillhörighet och känna ingen den kollektiva gruppens likheter samt urskilja olikheter gentemot andra grupper. Att bli arbetslös är att tillskrivas tillhörighet till gruppen ”arbetslösa”. Vad tillhörigheten innebär kan variera i olika kulturella sammanhang och över olika tidsperioder. En konsekvens av arbetslöshet kan vara stigmatisering som diskuteras i nästa avsnitt.

¹⁰⁹ Jenkins, (London, 1996)

Erving Goffman och stigmatisering

Erving Goffmans stämplingsteori¹¹⁰ om social utstötning av människor är av relevans för analysresultaten. Han kallar den för stigmatisering, en process där det omgivande samhället vänder sig bort från dem som kraftigt avviker från normen. Ett *stigma* kan uppstå om en individ betraktas vara behäftad med en egenskap som blir djupt misskrediterande för individen. Det drag som utgör stigmat sätter sin prägel så starkt på personen att de kan börja tro att de själva är upphovet till stigmat. Goffman menar att stigmatisering uppstår när en person uppfattas som stötande eller störande eller kanske rent av hotande. Ofta är detta förknippat med ett eller flera normbrott av varierande slag. Ett stigma är således inte permanent utan kontextbundet. Det är de som stigmatiserar som avgör vilka egenskaper som är misskreditabla. Exempelvis kan en högskoleutbildning vara en negativ merit på en arbetsplats där samtliga andra saknar högre utbildning och personen vill då hålla den informationen hemlig. Men på en annan arbetsplats i en annan situation kan en person som saknar högskoleutbildning när alla andra har det uppfattas sin avsaknad som misskreditabel. Det är alltså sammanhanget och omgivningen som avgör vad som är stigmatiserande och inte egenskapen i sig. Sociala grupper skapar avvikelser genom att ställa upp regler för accepterat beteende. De som sedan stämplar den avvikande blir då en slags väktare som upprätthåller normsystemen. Detta är även ett utövande av makt, eftersom vissa får möjligheten att stämpla andra som sjuka och friska, normala och avvikande eller förnuftiga och vansinniga. Samhället strävar också hela tiden efter att alla ska vara det ena av dessa alternativ. Sjuka botas på sjukhus eller institutioner, brottslingar rehabiliteras av kriminalvården och allmänt avvikande personer uppmanas att falla in i ledet och bli ”normala”.

En individ kan efterhand införliva den stigmatiserande identiteten som sin egen. Att bygga sin identitet runt arbetslöshet kan vara stigmatiserande i dagens samhälle där den arbetande människan ses som norm och en bekräftelse på en individs duglighet.

Resultat

Arbetslöshetens negativa konsekvenser

Denna kategori berör de effekter arbetslöshet och då främst brist på sysselsättning kan medföra. Det mesta från samtalen handlade om att arbetslöshet inte var något direkt önskvärt. Tvärt om fanns det mycket negativa saker som kom upp. Nedan kommer jag visa de huvudsaker som informanterna belyste.

Informanterna beskriver hur den stora mängd tid som uppstår inte kan fyllas med någon vettig aktivitet i brist på pengar. Samtliga informanter berättade att deras ekonomiska handlingsutrymme försämrades i samband med att de blev arbetslösa.

¹¹⁰ Goffman, (Stockholm, 2004)

Intervjuaren, Hur har din tillvaro förändrats sedan du blev arbetslös Man 38, Ekonomin vart ju sämre jag hade rätt så låg a-kassa och e där var nog den största biten. Allting är ju, har ju med pengar att göra.

Den ekonomiska faktorn gör att de arbetslösa kan tvingas leva på en lägre levnadsstandard och under försämrade livsvillkor som en direkt följd av arbetslösheten. Arbetslöshet kan också få direkta konsekvenser för en individs självbild. Kvinna 58 beskrev långtidsarbetslöshet och synonymt med ordet *hopplöshet* i form av att bli bekräftad.

Kvinna 58, Ja det är ju... uppskattning att man gör nåt vettigt, att du utför nånting, det här att, för ju längre tid arbetslös man desto mer sjunker ju självförtroendet.

Informanterna har delade meningar om hur tråkigt det är att vara arbetslös. Mycket tycks avgöras av personliga egenskaper och hur pass bra man kan organisera sin nya "fritid". Dock så tycks det föreligga så att de som tyckt bäst om/varit mest fäst vid den arbetsrutin som tidigare fanns mår sämre.

Kvinna 58, Ja det tror jag för här känner du att du gör nåt som nån förhoppningsvis kan ha användning för som åtgärd så tror jag att det här är det vettigaste som finns. Du gör nånting å så lämnar du ifrån dig det där/.../

Kvinna 58, beskriver hur hennes tid på åtgärden upplevs som meningsfull. Det blir som en jobbsimulering, men för att det verkligen ska fungera så måste arbetssimuleringen verkligen innehålla meningsfulla och produktiva uppgifter. Det rådde dock delade meningar om hur tiden på åtgärden var meningsfull och viktig.

Man 48, /.../vi är ju alla berörda av vad vi håller på med här (på åtgärden) och väldigt många upplever det som fullkomligt meningslöst och andra tycker det är väldigt trevligt för att de får nåt att göra va? Men då kommer olika personligheter fram och till uttryck, så att vissa av oss kan klara oss fullkomligt på egen hand och är kapabla till att vara hemma, och vara fullkomligt upptagna hemma istället för att gå nånstans och vara upptagna med något som vi inte kan relatera till, till att börja med.

Informanten menar att han skulle kunna göra andra saker som är mer viktiga för honom någon annanstans än på åtgärden. Han berättar också att många tycker det är trevligt att vara där, men målar upp en bild av att det råder splittring i uppfattningen mellan de arbetslösa som går på åtgärden.

Det som saknas mest är den tidliga ordning ett arbete skapade i vardagen. Att organisera sin tid i arbetstid och ledighet var viktigt. Även förlusten av de sociala relationerna och den umgängeskrets som fanns på arbetsplatsen tycks ha inverkat. Utan dessa ordningar som tidigare rådde blir den arbetslöse lätt uttråkad och deprimerad. Att ha ett arbete är troligen lika nyttigt för den arbetande som för arbetets sak. Att känna sig tillfreds med sig själv och kunna bekräfta för sig själv att man är nyttig är viktigt. Att få nej på sina ansökningar blir en bekräftelse på att man inte duger till uppgiften.

Stigmatisering

Man 38, Nu tycker jag det är mycket hårdare, tuffare attityd även mot arbetslösa, just det här med att man utpekas som arbetslös i samhället, som nån sorts paria.

Informanten menar att det finns en negativ attityd mot de arbetslösa som blivit starkare de senaste decennierna. Dessutom blir arbetslösa utmålade som en typ av människor som andra bör hålla sig undan ifrån.

Denna kategori står för det utanförskap och den stigmatisering de arbetslösa upplever finns mot dem. De arbetslösa känner att det är skamligt att berätta för andra att de är utan arbete och är arbetslösa. De bemöts då med en misstro som främst tar två vägar. Antingen betraktas den arbetslöse som en lat som inte vill ha något jobb, (den föreställningen utvecklas mer i avsnittet *Fördomar mot arbetslösa*), eller så möts de med föreställningar att de inte är dugliga för att sköta ett arbete. De är helt enkelt inte lika ”lämpade” som arbetskraft som de med arbete. I bägge fallen finns det förutfattade meningar om den arbetslöse som har mycket gemensamt med ett osynligt stigma.

Kvinna 55, //...// Däremot kan jag ju säga att när jag säger att jag är arbetssökande, kan jag märka en viss attitydförändring. Intervjuaren, Åt vilket håll? Kvinna 55, Ja, lite åt den här lägre nivån. Intervjuaren, Omgivningen ser negativt på den? Kvinna 55, Ja lite så där att man hamnat utanför.

Kvinna 55, beskriver att hon bemöts på ett annorlunda sätt än normalt när hon uppger för arbetsgivare att hon är arbetslös. Hon menar att hennes arbetslöshet inverkar negativt på den bild arbetsgivaren får av henne.

Intervjuaren, Vad är det för uttryck? (syntsätt från allmänheten) Man 48, Dom kanske är att man ska skaffa sig ett..., finns väl en attityd som kommer igen men ibland är den inte särskilt uttalad, men det är ungefär så här att man är ganska usel som inte kan fixa ett jobb. Och allting handlar om att bara man i grund och botten är aktiv så får man ett jobb. Å det upplever jag inte alls att det är. Och det är många med mig som håller med mig på den synpunkten att det, är sant så det finns liten nedlåtande attityd innerst inne även om den inte uttrycks alltid i ord och hur tydligt som helst heller va?

Man 48, berättar om den rådande attityd han upplever finns mot arbetslösa i allmänhet i samhället. Han menar att omgivningen inte tror de försöker tillräckligt mycket och att de arbetslösa ges skulden för sin arbetslöshet.

Personerna avviker från normen som påtalar att en arbetsför person ska ha ett arbete och/eller en egen försörjning. Detta leder till att de personer som har ett jobb och en egen försörjning kan positionera sig som bättre människor i samhället, de framstår som mer anpassade och mer kompetenta samhällsmedborgare. Den arbetslöse upplever dock inte att detta stigma verkar hela tiden utan situationen är näst intill avgörande. I grupp med andra arbetslösa försvinner stigmat mer och skammen tycks vara mindre påtaglig. Någon entydigt svar för när stigmat blir som störst har jag inte fått. Dock tycks skammen bli som störst när en person blir tvungen att presentera sig som arbetslös. Detta kan bero på att vid ett möte positionerar de båda personerna sig. Genom

grundläggande information om var man kommer ifrån, var man bor och vad man jobbar med så placerar och placeras man in i en social kategori. I denna positionering är det troligtvis en fördel att hamna så bra till som möjligt i de flesta fall och att vara arbetslös blir då en klart negativ nackdel. I familjära förhållanden och i närmare vänskap så tycks inte stigmat vara lika verkande, detta kan bero på att personen identifieras mindre med sitt yrke och mer för andra egenskaper.

Fördomar om arbetslösa

Denna kategori handlar om den syn och attityd som de arbetslösa upplever finns mot dem. Den är även relaterad till den ovanstående kategorin om stigmatisering och hur informanterna förväntar sig bli bemötta. De arbetslösa känner att alla har en uppfattning om arbetslöshet som tenderar till att bli fördomsfull. Alla arbetslösa buntas gärna ihop till en homogen grupp som definieras av att de står utanför arbetsmarknaden. Den ”allmänna uppfattningen” säger att alla kan få ett arbete om de försöker tillräckligt. Därav blir de arbetslösa antingen ointresserade av att skaffa arbete eller oförmögna att handla på ett kraftfullt sätt och blir därför betraktade som odugliga.

Man 38, /.../ jag tycker att eh fokus ligger just på att problemet är inte arbetslöshet utan dom arbetslösa känns det som (skratt) Det verkar som att man resonerar som att de här människorna som är arbetslösa inte vill någonting.

Man 38 beskriver här hur han känner att hans situation som arbetslös blir något som han själv ska stå till svars för. Han menar dessutom att det är människor högre upp i samhällshierarkin som politiker som företräder dessa uppfattningar, både från höger och vänsterhåll.

Kvinna 58, Jag har ju hört andra, dom tycker att ”det är ju klar du får ett jobb om du bara vill” å sådär, men det har faktiskt inte jag upplevt så mycket.

Kvinna 58 anser också att det finns en attityd som ger den arbetslöse skulden. Det är arbetslösa som inte anstränger sig tillräckligt utan är kräsna. Hon berättar vidare om hur arbetslöshet bemöttes när hon var ung.

Kvinna 55, Ja förr var det bara såna som inte ville jobba som var arbetslösa det var den allmänna uppfattningen tror jag. För då var det så att ville man så kunde man få ett jobb, även om du inte fick drömyrket så att säga/.../

Kvinna 58 menar att förr, när hon var ung så fanns det jobb för dem som ville arbeta och då blev arbetslöshet synonymt med lättja. Ett mer eller mindre aktivt val från den arbetslöses sida. Denna uppfattning tror Kvinna 58 och flera av de andra informanterna fortfarande finns kvar mot dem. Det Kvinna 58 beskriver bekräftas och utvecklas av Man 38 som säger att man ska göra rätt för sig själv och försörja sig själv om man är förmögen till det. Han berättar;

Man 38,/.../ man värdesätter arbetet, det är den arbetande människan som värdesätts. Det är den som drar stråt till stacken är det, det Lutheranska, det här att man ska jobba och slita och verkligen göra skäl för sig. Och ska man ska klara sig själv och det är individen i centrum. Därför är det lite genant att man har hamnat utanför.

Man 38 beskriver här väldigt tydligt det han anser är normen för en människa i dagens samhälle. En människa bör ha ett jobb och ett arbete att sysselsätta sig med. Man ska vara duglig och klara sig själv och det hela blir väldigt individualistiskt och ett eget ansvar för sitt eget liv. Arbetslösheten blir då ett kvitto på att man inte uppfyller dessa normer.

Stress och hälsorelaterade problem hos de arbetslösa

Denna kategori handlar om de olustkänslor eller hälsorisker som de arbetslösa känner att de utsätts för. Flera upplevde en stark oro över att de inte hade kontroll över sin tillvaro och att de inte visste hur framtiden skulle bli. På frågan om kvinna 55 saknade ett arbete svarade hon så här,

Kvinna 55, Ja just, det gör jag ju, för jag vet ju att allting tar ju slut och projekten och det här som är bra som jag är på just nu, det tar ju slut och sen är det den här oron, vad händer sen?
Kvinna 55, Jag kanske måste börja förstå att det (arbetslöshet) är inte så enkelt som jag kanske försökt gjort det. /.../Rädslan är att jag kanske måste fortsätta gå så här.

Kvinna 55 beskriver att hon tycker det går bra att vara på åtgärden även om det inte är ett riktigt arbete. Men samtidigt beskriver hon en oro över att inte veta vad framtiden innebär. Hon säger dessutom att hon är rädd för att fortsätta att vara arbetslös.

Man 38 kände sig väldigt stressad över att vara arbetslös. Han förklarade detta med att han aldrig lyckats etablera sig på arbetsmarknaden och att hans meritlista därför fick ett stort hål.

Man 38, Ja jag ska säga dig att, det har jag sagt också till andra parter att jag får ju inte stressa, heter det, men jag känner mig jättestressad. Eh jag hade inte alls planerat att det skulle gå så här utan jag hade tänkt mig göra karriär. Självklart så ser man ju att det blir som ett hål i meritlistan, man har ju gått hemma och så även nu då att inte kunna ta ett arbete för att man inte vet hur mycket man klarar av.

Man 38 beskriver hur han blir stressad av att inte uppnått det han känner att han borde vid sin ålder. Det blir som ett misslyckande att följa det biografiska schemat. Just Man 38 var tidigare sjukskriven för stress och har hindrats att ta ett arbete på grund av sjukdomen. Han beskriver vidare att just sjukdom och arbetslöshet väcker arbetsgivarnas uppmärksamhet och han känner att hans lämplighet som arbetskraft blir ifrågasatt.

En lång arbetslöshet betraktas alltså som mer negativ för personen i arbetsgivares ögon än en kort tid. När en person varit arbetslös länge kan misstankar om anledningen uppstå, är det för att personen haft otur, är lat eller är det för att han helst enkelt bedömts som olämplig av många andra arbetsgivare innan?

Arbetslöshet kan vara en stor källa för psykisk och mental ohälsa och det finns många anledningar som kan få en arbetslös person att må dåligt.

Arbetslöshet är inte farligt

Denna kategori blir en motkategori mot de övriga. Det visar att det alla upplever inte arbetslöshet lika negativt utan att man kan må ganska bra samtidigt. Dock vill jag påpeka att samtliga informanter längtar efter ett fast jobb. Det betyder att alla hellre ville arbeta med något istället för

att vara arbetslösa. Det som skilde de informanter som trivdes med sin arbetslöshet var att de klarade av att hantera den nya "fritid" de fått, de fyllde den med andra aktiviteter som de inte kunnat ägna sig åt som förvärvsarbete. Det kan dessutom ha varit något de längtat efter. Det är osäkert vilken ekonomisk situation dessa personer hade i förhållande till de som inte trivdes som arbetslösa, men även dessa personers arbetslöshet hade fått ekonomiska konsekvenser.

Man 48, Jag skulle väl kunna säga, om man ser rent till proportionerligt så att säga, summan pengar man har att tillgå är naturligtvis mindre. Det säger sig självt, men det är också relativt enkelt att anpassa sin ekonomi efter sin nya situation.

Man 48 som tidigare arbetat som ekonom menar att det är mer eller mindre självklart att privatekonomin försämras när en person går ut i arbetslöshet men att det samtidigt går att anpassa sig till den nya situationen och därmed lättare hantera bortfallet av pengar bättre. Just denna anpassning kan till den nya ekonomiska situationen kan avlasta den övriga frustrationen och göra tillvaron enklare för den arbetslöse.

En annan tolkning till varför dessa personer trivs med att vara arbetslösa kan vara att de kanske inte haft lika starka band till sitt arbete eller i alla fall inte identifierat sig lika starkt med arbetet eller haft någon uppskattning och kärlek till det.

Man 48, Ö så att det jag upplever inte mig mindre värd eller nånting för att jag inte har ett jobb. Många identifierar sig tydligen så fullkomligt med sina jobb så de är ingenting om de inte har sitt jobb, det är det dom är helt enkelt.

Man 48 beskrev även beskrev arbetsklimatet i hans tidigare arbetsliv som otrevligt och ansåg att det var lugnare att vara arbetslös. Att bli arbetslös behövde inte heller bara vara negativt utan en möjlighet att omskola sig eller i alla fall byta yrke.

Man 48, Det är ett ganska rätt spel som man håller på med i det vanliga arbetslivet faktiskt, och det är ganska, det är det som är behagligt, det sköna i alltihopa att kliva av. Allting ska bara rulla på, det ska gå fortare och fortare på nåt vis och man ska prestera mera helst.

Flera informanter har uttryckt att de finner sig i situationen som arbetslös relativt väl men inte lika starkt som Man 48. Det finns tecken på att en del informanter menar att det börjar ske en normalisering av arbetslöshet. Kvinna 55 berättar,

Kvinna 55, Mm, ja mina nära vänner dom tycker "å vad kul att du är på arkivdata", för det tycker jag är faktiskt rätt roligt så att dom tycker inget och mina barn till exempel säger inte, "mamma arbetslös" utan det där finns inte. Vi pratar inte så mycket om det, utan det är andra saker när vi träffas.

Kvinna 55 beskriver hennes arbetslöshet som något som inte är centralt i hennes liv och att bemötandet från hennes närmaste inte får någon konsekvens av arbetslösheten. Det betraktas som något som inte är helt ovanligt. Just den inställning som den arbetslöse och dess närmaste omgivning intar till arbetslöshet som fenomen tycks ha stor inverkan på hur personen väljer att hantera sin situation. Ju mer normaliserad arbetslösheten blir desto mindre allvarligt blir

det att drabbas av den. Detta leder till att den arbetslöse faktiskt kan acceptera sig själv som arbetslös och trivas med det.

Systemkritik

Denna kategori uppkom efter att tre informanter starkt uttrycker en systemkritik. Den riktas främst mot AMS arbetsmetoder. Här har informanterna klagat på att AMS hårt styr de arbetslösa och mer eller mindre tvingar dem att lyda om de inte ska bli avstänga från A-kassan. De upplever att denna hårda kontrollutövning gör dem livegna och tvingade att lyda.

Kvinna 55, /.../ ja det känns sådär tss meningslöst liksom, eftersom det inte är ett jobb och jag inte påverka min lön och jag kan inte påverka nånting, utan jag står ju där jag står på nåt sätt inför alla regler och bestämmelser.

Man 48, Som nu är man är helt bunden till de här bestämmelserna och reglerna. Det är inte det att det är illvilja från arbetsförmedlingens i sitt myndighetsutövande heller utan de är så illa tvungna att göra det. Men även en enkel kallelse till ett möte på arbetsförmedlingen föranleds av en tilläggstext där man, som är formulerad som ett litet hot om man inte finner sig så kan man riskera att bli av med sitt, sin A-kassa och så vidare va. Så det finns ju där i bakgrunden.

Det som de arbetslösa tvingas göra känner de är onödiga saker som framstår som meningslösa. Exempelvis att söka fem jobb i månaden när det inte finns fem lämpliga jobb att söka är något som flera reagerat mot.

Man 38, Dom som är inskrivna i aktivitetsgarantin har ju ett krav på sig att man ska söka fem jobb i månaden, tror jag att det är, och det har väl hänt att man har diskuterat lite gran om hur det har gått på jobbfronten då men ofta har det varit en ganska ironisk, sarkastisk jargong eh att det här är ju liksom nånting som inte funkar, man söker jobb som man vet att man inte kommer få ändå. Och såna grejor att e det funkar inte riktigt med e den här (...) det är ett krav asså är det ju.

En person uttryckte sitt missnöje med att tvingas delta i en arbetsmarkandspolitisk åtgärd. Han ansåg att han kunde använda tiden till, för honom mer värdefulla saker. Andra har dock uttryckt stor uppskattning att få delta i en åtgärd som låter de arbetslösa utföra ett meningsfullt arbete.

Relationen med AMS har också beskrivits i andra perspektiv. Ett ofrivilligt beroende/bundenhet har lyfts fram. De säger att de inte är fria på något sätt utan tvingade att uppfylla kraven som ställs på dem. Dessa hårda tag som flera av informanterna beskriver det som, leder till en undran om AMS misstror de arbetslösa.

När AMS utövar makt och kontroll mot de arbetslösa blir det också enkelt för de arbetslösa att skylla sitt tillstånd på AMS. Om de känner att de inte kan handla fritt på eget bevåg så kan problemen flyttas till AMS istället. Sammantaget leder denna situation till en ökad risk för frustration hos en arbetslöse som redan befinner sig i en frustrerande situation.

Slutdiskussion

Arbete som norm

I det samhälle vi lever i arbetar de flesta med någon sysselsättning. Vårt samhälle bygger dessutom på flitighet hos medborgaren och genom arbeten av alla dess olika slag går samhället runt. ”Arbetet” blir själva kuggarna i samhällsmaskineriet, det som skapar kontakter och interaktioner människor emellan. Att arbeta och dra sitt strå till stacken blir en självklar norm vi växer upp med och som internaliseras på ett tidigt stadium. De allra flesta människor är inställda på att skaffa ett yrke och ägna sitt liv åt något meningsfullt. För många kommer de arbetsproduktiva åren vara de allra viktigaste i livet. Detta gör arbetet till en väldigt stark norm. Kombinerat med den lutheranska och kristna uppfattningen om att en människa ska ”arbeta i sitt anletes svett” och göra sig nyttig, göra rätt för sig själv och visionen om det goda arbetet och tron på att sysslöshet och dagdriveri är fördärvande så blidas en mycket stark norm om hur en människa ska lägga upp sitt liv. Arbete är stark samhällsnorm. Arbetslöshet blir därför en stark avvikelse, samtidigt som arbetslöshet är ett vanligt inslag i vardagen. Att det är vanligt förekommande gör att avvikelsen ändå inte upplevs som lika chockande och att tillståndet kan normaliseras.

Samhället är ett socialt system. Detta sociala system upprätthålls med normer som visar vad som är rätt och vad som är fel. I interaktionen med andra människor framträder normerna om vad som är accepterat och vad som inte är det. På det sättet urskiljd de som följer systemet och de som inte gör det. De som inte följer systemets regler misskrediteras och kan stigmatiseras. Det blir ett naturligt sätt att avskräcka andra från att följa samma väg samt hålla det avvikande på avstånd. En person som betraktas som lyckad agerar för vad som är korrekt inom normernas gränser och en misslyckad person är någon som inte klarat det samma. Arbetar gör de flesta människor och kan betraktas som lyckade. Idagens samhälle är ett intressant och välbetalt jobb något av det mest värdefulla en person kan inneha. Att vara utanför arbetsmarknaden är ett misslyckande. (En person som inte behöver arbeta därför att den ändå kan försörja sig själv betraktas dock inte på samma sätt, utan är eftersträvansvärd)

Därför, kan man säga att det negativa som ligger i avvikelsen är att en arbetslös person är misslyckad, ett bevis för att en person inte lyckas följa det biografiska schema som normen förväntar av oss. Arbetslösheten blir ett tecken på att personen innehar en eller flera brister som inte gör denna lämplig/önskvärd att delta i samhällsmaskineriets verkan. Vad dessa brister sedan är går inte att urskilja men arbetslösheten blir en indikation på att de existerar.

Varierande upplevelser

Hur människor som hamnar i arbetslöshet reagerar på den samma var som väntat väldigt olika. Precis som Strandh¹¹¹ skriver i sin doktorsavhandling så har senare forskningsrön gällande

¹¹¹ Strandh, (Umeå, 2000)

arbetslöshetens verkningar varit väldigt alarmerande och bör ifrågasättas. Nu är denna lilla studie inte tillförlitlig på samma sätt som en mer omfattande studie men dess resultat kan fortfarande tas i betänkande. Min studie visar att människors inställning till att vara arbetslös varierar ganska mycket och något enhetligt mönster mot depression och förtvivlan kunde jag inte urskilja. Det mest gemensamma som informanterna hade var en frustration som riktades mot AMS och själva regelverket som arbetslösa måste följa för att få ekonomisk ersättning. I övrigt fanns det dem som trivdes relativt bra som arbetslösa och dem som mådde sämre av det. En tes till att de blir så här är hur hårt styrd av rådande samhällsnormer den arbetslöse personen är. Om den arbetslöse internaliserat normerna som den själv bryter mot genom att vara arbetslös så kan det vara en stark orsak till dåligt välbefinnande. Samtidigt kan känslan av stigmatisering från omgivningen öka också. En person som inte införlivat samma normsystem kan troligen ha svårare att uppfatta vilket fel han/hon begår i och med att vara arbetslös. För att den arbetslöse ska veta att den bryter mot en norm så måste någon, likt en slags väktare, påtala detta för den felande. Detta skapar en situation där omgivningen stämplar avvikande individer. Goffman, skriver att den avvikande hela tiden känner sig osäker på vad omgivningen verkligen tycker och tänker om honom. Även om bemötandet är bra finns en misstänksamhet och rädsla att ändå vara ifrågasatt.¹¹² På ett liknande sätt har flera informanter beskrivit sin stigmatisering som arbetslösa. Det har sällan varit uttalat eller särskilt tydligt men fortfarande har en oro hos den arbetslöse infunnit sig. Eftersom arbetslöshet inte är ett synligt stigma så måste omgivningen på något sätt först få vetskap om det för att personen ska kunna bli diskrediterad. Det gör att de arbetslösa inte gärna skyltar med sina tillkortakommanden för allmänheten. Så länge det hålls hemligt riskerar de inte att bli utpekade och stämplade. Här finner vi nog en av anledningarna till arbetslöshetens förknippande med skam. Goffman skriver att människor vid möten med andra brukar vi vara snabba på att ta reda på grundläggande information om den andre, såsom socioekonomisk ställning, självuppfattning och pålitlighet. Det hjälper oss att på ett grundläggande sätt kategorisera människor och kunna förutse vad man kan förvänta sig av situationen.¹¹³ Att bli kategoriserad som arbetslös är inte något positivt och därför kan den arbetslöse lätt dra sig undan, eller i alla fall ikläda sig en bättre roll än arbetslös. För även om en person är arbetslös så betyder inte det att personen behöver vara iklädd den rollen på heltid. Enligt Goffman blir individen en skådespelare och världens hans teaterscen. Individen har en uppsättning roller som han kan välja att spela ut i passande situationer. Att inta rollen som arbetslös i behov av hjälp kan vara bra på arbetsförmedlingen för att få ett bättre utgångsläge hos en handläggare. Att vara allt annat än hjälplös och arbetslös kan vara viktigt när individen rör sig i det sociala rummet och knyter nya kontakter. Att presentera sig som arbetslös är av förklarliga skäl knappast det mest optimala utgångsläget i alla situationer.

De arbetslösa kände att risken för att bli stigmatiserad var överhängande, men i vilken utsträckning stigmatiseringen verkligen pågick och var ett faktum var svårare att bestämma

¹¹² Goffman, (Stockholm, 2004), s. 23

¹¹³ Erving Goffman, *Jaget och maskerna – En studie i vardagslivets dramatik* (Stockholm, 2000), s. 11

utifrån intervjuerna. Min uppfattning är att de arbetslösa upplever sig som diskrediterade och känner oro för att bli stigmatiserade snarare än att det faktiskt pågick en mer eller mindre systematisk stigmatisering från omgivningens sida. De arbetslösa tog som redan nämnt också till vissa försiktighetsåtgärder för att inte behöva skylta med sin arbetslöshet. Det väcker frågan hur omfattande det reella misstycket mot arbetslösa människor är.

Arbetslöshet och social identitet

Richard Jenkins skriver att upprätthållandet av den sociala identiteten är en dynamisk process som sker i ett spel med omgivningen. Vare sig vi vill det eller ej så ligger den personliga identitetens främst i betraktarens ögon. Den arbetslöses egen upplevelse av arbetslöshet skapas i samspelet med omgivningen och den arbetslöses identitet utsätts ständigt för ett prövande och befästande i vardagslivet med allt det kan innebära för en arbetslös person. De varierande upplevelserna av arbetslöshetens konsekvenser spelar alltså en viktig roll för hur individens identitet influeras. I och med att människor ofta definieras utefter sin arbetslöshet och tillskrivs egenskaper enbart på grund av sin arbetslöshet så borde detta inverka på att individen börjar definiera även sig själv utefter arbetslösheten som främsta karaktärsdrag.

Ordet *arbetslös* blir här intressant och har fler bottnar än betydelsen av att en person sakar arbete. Elisabeth Näsman och Christina von Gerber skriver att ordet *arbetslös* kan likställas med ord som *hjämlös*, *orkeslös* och *värdelös*. De menar att termen *lös* pekar på en brist av något slag och termen *arbetslös* därmed blir stigmatiserande redan där i och med att en persons komplexa identitet betraktas utifrån en avsaknad av något.¹¹⁴

¹¹⁴ Elisabeth Näsman & Christina von Gerber, i *Jobbigt!*, (1998, Stockholm) s.43-44, (Red), Margareta Winberg

Utmattningsfenomenen

Författad av Anna Svensson

Inledning

Jag ska i min studie belysa några aspekter av utbränning i och kring individen. Långtidssjukskrivningar är i dag omfattande och många sjukskrivningar är relaterade till utmattningssyndrom. I Folkhälsopolitiska rapporten år 2005 diskuteras hälsa och dess betydelse för samhället;

Hälsan har inte bara stor betydelse för enskilda människor utan också för samhällsekonomin. Studier visar att hälsa påverkar samhällsekonomin mer än vad ekonomin påverkar hälsan. /.../ Hälsa ger högre tillväxt genom högre produktivitet hos arbetskraften, fler produktiva år, bättre inlärningsförmåga, större kreativitet och bättre möjligheter att klara förändringar. Minskad ohälsa innebär att en större andel av samhällets resurser kan användas produktivt.¹¹⁵

Av det ovannämnda citatet kan man få en bild av hur ohälsa inverkar på den enskilda individen. Vad utbränning beror på och orsakas av finns det olika exempel på, en del anser att det är arbetsrelaterat, en del att det är individrelaterat och en del på en kombination av individ och omgivning. Utmattningsrelaterade sjukdomar innefattar flera dimensioner och är inte alldeles enkla att diagnostisera och behandla. Vilket synsätt man än intar är det viktigt att studera fenomenet utbränning eller som man i dag kallar utmattningssyndrom.

Syfte

Jag vill med min studie undersöka hur individens identitet och livsvillkor förändras i vardagslivet utifrån utmattningsperspektiv. Vad händer, vilka för och nackdelar uppstår kring en persons identitet när en roll måste omdefinieras eller måste skifta karaktär?

Bakgrund

Redan på 1930-talet började man använda begreppet stress i medicinska sammanhang och som beskrev organismens svar på belastning. Vissa soldater som kom hem efter första världskriget (utan några fysiska åkommor) kunde inte fungera normalt. Avvikandet berodde på irritabilitet, kraftlöshet, ökad uttröttbarhet och koncentrationssvårigheter som kom att beskrivas med ”Shellchock Syndrom”. Syndromet fick ytterligare sällskap av några andra syndrom beroende på vilken bakgrund man tillskrev dessa. Ett samhällsintresse väcktes och man började leta efter effektiva behandlingsmetoder för traumatiska stresstillstånd. På 1950-60 talet var problemet omfattande i USA efter Vietnam och Koreakrigen. Vilket krävde mer forskning som resulterade i att det på 1980-talet kom en definition av tillståndet, på svenska kallat Post-traumatiskt

¹¹⁵ Statens folkhälsoinstitut, *Folkhälsopolitisk rapport 2005*, (http://www.fhi.se/upload/ar2005/rapporter/r20055fhprbok_kap10_0511.pdf, 2005), s. 7

stressyndrom. I och med denna definition fick man diagnostiska kriterier och en beskrivning av syndromet, vilket ledde till att man upptäckte att det inte bara var soldater som drabbades av detta tillstånd. Detta resulterade i att man började titta på långvarig stress kring vardaglig belastning.¹¹⁶

I början av 1980-talet kom begreppet att aktualiseras i Sverige som till att börja med möttes med skepsis. Efterhand som forskning och mätverktyg utvecklades har begreppet blivit mer accepterat. Det har kommit att bli en metafor för att förstå och förklara den nya sjukdomsbild som växt fram.

Hög arbetsbelastning som blivit ganska vanligt under senaste decenniet sammankopplas ofta med utbränning. I studien *Utbränning i Sverige – en populationsstudie* anges, att enligt Stockholms läns landstings arbetshälsorapport från 1999 är det omkring 60 procent som känner av och anger att de har för mycket att göra på sina arbetsplatser. Enligt studien kan detta bero på de omorganiseringar som varit genomgående i många verksamheter. Omorganisation skapar mindre anpassade arbetsuppgifter, kunskapskraven ökas samt konflikter. Survey undersökningar indikerar på att psykisk ohälsa fått ökad spridning under senaste decenniet. Förändringen av ohälsa och förändring mot mer målstyrning förefaller hänga samman.¹¹⁷

Metod

Min studie tog sin början med dolda observationer för att få en bild av och material till att vidareutveckla min studie. Dessa har utförts på försäkringskassan och på ett webbforum för utbrända. Observationerna har givit mig vägledning till att utveckla förståelse och frågeställningar. Jag har också utfört både öppna och deltagande observationer i syfte att finna informanter. Dessa har utförts dels på webbforumet och hos en facklig organisation som anordnar forum för sina långtidssjukskrivna medlemmar.

Mitt forskningsområde är av känslig art och befinner sig inom sekretesslagarna till viss mån, vilket kan vara en begränsning i studien. Som forskare måste jag vara medveten på att sådant kan uppstå och vara beredd på att finna nya infallsvinklar. Mina observationer gav mig några informanter men inte tillräckligt många för att kunna utföra en studie på. Detta ledde mig in på att studera utbrändhet även från andra perspektiv inom samhället.

Studien byggde initialt således på tre olika områden: de utbrändas perspektiv, ett vårdperspektiv samt ett organisations- och näringslivs perspektiv. Jag genomförde intervjuer utifrån samtliga tre perspektiv med totalt fyra informanter. På grund av orsaker som jag redogör för i avsnittet Metodreflektioner, utslöt jag emellertid analysen som fokuserade på organisations- och näringslivsperspektivet från den slutgiltiga resultatredovisningen. Jag ska här därför enbart redogöra för de informanter och intervjuer som omfattas av analysen i uppsatsen.

¹¹⁶ Solveig Klingberg Larsson, *Stressutlösta utmattningsreaktioner och utbrändhet*, (Stockholm, 2000), s. 5-8.

¹¹⁷ Arbetslivsinstitutet, Lennart Hallsten, Katalin Bellaagh & Klas Gustafsson, *Utbränning i Sverige* (http://ebib.arbetslivsinstitutet.se/ah/2002/ah2002_06.pdf), s. 6-7

För att avgränsa studien valde jag att intervjua två personer som befinner sig eller har befunnit sig i ”det utbrända livet”. En av de intervjuade hade erfarenhet av utbränning även om han initialt valts för att representera organisationsperspektivet. De delar av intervjun som berör erfarenheten av utbränning ingår i analysen som presenteras i denna uppsats. För ett vårdperspektiv har jag intervjuat en person.

Min studie bygger på mina fyra intervjuer och jag har använt mig av semistrukturerade. Vissa intervjuer har bandats, vissa är genomförda med anteckningsmetod och en av mina intervjuer är utförd per telefon. Övergripande frågeställningar har varit hur informanten tolkar utbrändhet, vilken betydelse sjukdomen kan ha för identitet och livsvillkor, hur utomstående kan se på sjukdomen, hur samhällets instanser som försäkringskassan, företagshälsovården och läkare fungerar/fungerat. När jag intervjuade personalchefen förändrade jag mina frågor för jag var intresserad av företagets policy kring utbrändhet. Frågor jag ställde var bland annat hur företaget profilerade sig både utåt och inåt, vad företaget förväntade sig av de anställda och vad de anställda kunde förvänta sig av företaget. Jag frågade även om hur företaget såg på sjukskrivningar respektive utbrändhet.

Alla intervjuer har transkriberats och kodats genom markeringar och kommentarer kring det som jag funnit intressant i materialet. Därefter har jag sorterat mitt material utifrån GT analysprocedurer som beskrivits i det inledande kapitlet i denna antologi. Mina begrepp som jag fått fram är underrubriker till mina kategorier. Analysen styrs av kategorierna och vice versa. I presentationen använder jag mig av citat ur intervjuerna för att tydliggöra analysen.

Metodreflektioner

Under arbetets gång har det uppstått problematik kring och för att utföra studien. Mina intervjuer har utförts på olika sätt, det har uppstått problem kring åtkomst av informanter och i analysen har det uppkommit problem kring de tre perspektiven.

I mina intervjuer har jag använt mig av bandinspelning och anteckningsmetod. Jag upplever en klar fördel med att spela in intervjuer eftersom de blir mer utförliga och informanternas egna uttryck kommer fram i ett mycket klarare ljus. När man för anteckningar i en intervju så försvinner den exakthet som formuleras av informanten. För att så långt som möjligt undvika detta problem har jag i direkt anslutning efter intervjuerna transkriberat in dem i min dator. Trots det känner jag att jag inte lyckats fånga allt. En av mina intervjuer är utförd per telefon. Jag upplever dock inte någon skillnad mellan telefonintervjun och de personliga intervjuerna. Det kan bero på att min telefoninformant var väldigt öppen och gav långa innehållsrika svar. Jag kan tänka mig att en telefonintervju med en person som inte har en sådan förmåga kan leda till att intervjun upplevs som torftig och brist på innehåll, vilket kanske till och med blir oseriöst så att det inte går att använda sig av den.

När jag påbörjade min studie hade jag som mål att enbart intervjua utbrända personer. Jag fick tänka om på denna punkt eftersom jag hade svårt att få tillträde till fält där jag kunde få träffa utbrända personer, vilket resulterade i tre perspektiv. För att kunna arbeta med mina tre olika områden och få informanter har jag utnyttjat spontana möjligheter som har styrt valet av

informanter.¹¹⁸ Att arbeta med tre perspektiv utifrån GT kräver en större omfattning än vad som har varit möjligt både i tid och tillgång till informanter. Det är fullt möjligt att arbeta med grundad teori vars poäng är att samla och utveckla idéer med utgångspunkt av empiriskt data (intervjuer, observationer och dylikt).¹¹⁹

Att fånga ett större djup i kategorierna som kan skapa en ny förståelse till det som analyseras, blir däremot svårare på en liten studie med flera perspektiv.¹²⁰ Denna problematik har visat sig i analysen. Det finns en dialektisk relation mellan individ- och vårdperspektivet, de ger mening och innebörd till varandra. Studiens tredje infallsvinkel näringsliv och organisationsperspektiv visade på en motpol till de andra perspektiven. Ska man i en studie analysera och diskutera en motpol krävs enligt min bedömning en mycket mer omfattande studie kring perspektivet än vad som varit möjligt. Detta för att få en mer ingående bild. Min analys visar att det är ett viktigt perspektiv att studera men i denna studie skapar den bara förvirring och frågor varför analysen av näringsliv/organisationsperspektiv utesluts ur studiens resultatredovisning.

Det finns dock en fördel att arbeta med GT eftersom den ger forskaren möjlighet att tolka sitt material om och om igen under arbetets gång, vilket gör att även forskaren blir en del i analysen. En strategi, där urval, data, bearbetning och analys används växelvis och vävs ihop till en enhet.¹²¹ Med GT som analysverktyg uppstår en kunskapsprocess, både med materialet och med forskaren, där möjligheterna styr resultatet.¹²² Samtidigt ger detta att analysen inte visar informanternas personliga åsikter utan en bild av en möjlig tolkning kring fenomenet eller en känsla av återkommande viktiga faktorer som inverkar.¹²³

Etik

informant presentation

En studie kring utbrändhet kan vara av känslig karaktär, varför jag valt att avidentifiera mina informanter så långt som möjligt. Samtidigt måste man ge en förklarande bild av vilka olika personer som bidrar till studien.¹²⁴ Studien är utförd från Stockholm i norr till Lund i söder. Mina informanter har alla gemensamt att de är i 40-årsålder och alla har de på olika sätt erfarenhet av utbrändhet. Jag har valt att ge mina informanter namn efter Disney figurer.

Kajsa är ensamstående och har arbetat både som egen företagare och inom friskvården. Hon har varit sjukskriven sedan januari 2004 men inte förrän mitten av 2005 fick hon en definitiv diagnos Utbränd. Kajsa bidrar i mitt individperspektiv.

¹¹⁸ Hammersley & Atkinson, (London, 2003), kap. 3

¹¹⁹ Guvå & Hylander, (Stockholm, 2003), s. 5.

¹²⁰ Ibid. s. 41

¹²¹ Ibid. s. 11.

¹²² Ibid. s. 104

¹²³ Ibid. s. 83-85

¹²⁴ Jag har redogjort för varför näringsliv/organisationsperspektivet uteslutits. Därför väljer jag att inte lyfta fram och presentera Mimmi eftersom intervjun med henne helt uteslutits ur analys och resultat diskussionen.

Kalle är ensamstående och arbetar inom det kyrkliga. Han gick sjukskriven för vad som kallades en krissituation, men enligt honom handlade det om så nära man kunde komma utbränd utan att helt vara där. Hans sjukdomsbild visar också på klart samband med utbrändhet, vilket gör honom representativ i denna studie. Kalle har bidragit i både individ- och näringsliv/organisationsperspektivet.

Musse har familj, fru och två barn. Han arbetar som allmänläkare inom landstingsvården och representera vårdperspektiv i analysen.

Etiska reflektioner

I mina citat i analysen finns flera hopp inlagda eller så har jag skrivit x, detta beror till stor del på avidentifiering och ibland för att någon säger något på olika ställen i intervjun men som hänger ihop med mitt begrepp i kategorin. Mina informanter har alla blivit informerade om de etiska principer en forskare bör förhålla sig till.¹²⁵ Att de har rätt att avbryta sin medverkan, att de har rätt till att så långt det går bli avidentifierade, att ingen annan förutom min handledare, min studiegrupp och jag själv kommer att se helheten av personerna och att de har rätt att få läsa materialet innan det lämnas in i slutgiltig form.

I mina intervjuer har jag använt mig av semistrukturerade frågor, vilket är viktigt när man studerar och intervjuar företeelser av känslig art. Jag har arbetat utifrån övergripande teman i mina frågor, vilket har gett mig möjlighet att anpassa frågor under intervjuns gång. Det ger möjligheter till lyhördhet i intervjusituationen, det vill säga att känna av känsligheten i temat, ämnet eller frågan. Har man inte exakta frågor kan man som intervjuare styra samtalet bort från att den intervjuade ska känna olust och obehag, eller med andra ord helt enkelt anpassa intervjun utifrån informantens känslor och som är en av forskarens plikt att försöka sträva efter.¹²⁶

Forskning och Teorier

Olika synsätt kring sjukdom och hälsa

När man läser det inledande kapitlet i *The sociology of Health and Illness Reader* lyfter författarna fram det moderna samhället (industrisamhället) som karaktäriseras av säkerhet, stabilitet och vetenskap. Det fanns klara gränser mellan olika sociala hierarkier. Traditionella mönster som man växte upp i styrde ens öde, livet var förutsägbart, säkert och mer tryggt. I kontrast till dagens mer osäkra och föränderliga samhälle vilket skapar mindre trygghet.¹²⁷ Samma resonemang visar Bauman på i *Arbete, konsumtion och fattigdom* som beskrivs i det inledande kapitlet. I boken om *Hälsa som livsmening* skriver Roger Qvarsell; "Det är en ofta upprepad tanke att vetenskapen alltmer har fått spela den

¹²⁵ Vetenskapsrådet, (<http://www.vr.se/publikationer/sida.jsp?resourceId=12>, 2006-04-23), s.5

¹²⁶ Hammersley & Atkinson, (London, 2003), s. 282 ff.

¹²⁷ Sarah Nettleton & Ulla Gustafsson, (ed), *The Sociology of Health and Illness Reader*, (Oxford, 2002), s. 6-7.

roll i människornas sökande efter ett begripligt sammanhang i tillvaron som religionen tidigare haft".¹²⁸ Många av bokens bidrag ger också inblick i vilken betydelse "den nya religionen Hälsa" har och hur den påverkar oss. I början av boken får vi en bild av hälsans moral och dessa gemensamma värden som ger samhället en viss inriktning och i slutet av boken får vi en del av hälsans moral som individens ansvar samtidigt som vi inte själva kan avgöra om man är frisk eller ej.¹²⁹ Boken visar på det komplexa i att vi ska själva styra och välja våra sätt att leva för att uppnå hälsa, samtidigt styrs vi av samhällets auktoriteter som har legitimiteten att avgöra om individen är sjuk eller frisk. Här kan man åter koppla den osäkerhet som belystes ovan i det senmoderna samhälle vi lever i nu, jämfört med det moderna samhället där allt hade en plats en funktion och en förklaring. Begreppet hälsa kan i detta sammanhang stå som synonym till individen, identiteten och arbete. Jag påstår inte att det är just detta som orsakar de nya utmattningsrelaterade sjukdomarna utan vill snarare bara väcka tanken att tittar man närmare på hur det moderna samhället (som inte ligger så långt bak i tiden, många människor som är yrkesverksamma i dag har vuxit upp i det moderna samhället) har förändrats till det senmoderna.

I rapporten *Den höga sjukfrånvaron – sanning och konsekvens* diskuteras problematik kring sjukförsäkringssystemen mellan Nederländerna, Tyskland, Finland och Sverige i första hand men även andra europeiska länder nämns emellanåt. I en ESO-studie ingick en analysering av sjuksystemens funktionssätt mellan ovanstående länder.¹³⁰ Analysen visade på att de två länder som hade låg sjukfrånvaro hade;

en mer effektiv utformning av organisationen kring sjukförsäkringen i Finland och Tyskland. I Finland måste exempelvis den anställda anmäla sig som sjuk till arbetsgivarens företagshälsovård i regel redan första dagen. I Tyskland arbetar försäkringsgivaren för att förebygga sjukfrånvaro på arbetsplatsen. /.../ Sålunda "arbetar" försäkringsorganisationen redan tidigt i fallen och inte minst i förebyggande syfte. I Sverige finns ingen nära koppling mellan den sjukskrivande läkaren och försäkringen.¹³¹

Rapporten behandlar även viktiga aktörer kring sjukdom och sjukskrivning som hälso- och sjukvård, försäkringskassan, arbetsgivaren och individen själv samt att mötet mellan läkaren och patienten är avgörande. Tyskland tas upp som ett exempel på hur deras sjukförsäkringssystemet har riktlinjer för vissa frekvent förekommande diagnoser till exempel vad som är en normal sjukskrivningsperiod eller praxis kring just den specifika diagnosen.¹³²

Fredrik Svenaeus tar upp sjukdom som ett flerdimensionellt fenomen och han beskriver vikten av att se "hela människan" för att förstå sjukdomspanoramata. Dimensionerna han framför som viktiga för att bestämma sjukdomens natur är; 1) upplevelsedimensionen, hur patienten själv upplever att han/hon mår (illness), 2) att förstå sjukdomen med den medicinska vetenskapens

¹²⁸ Roger Qvarsell, Sten Philipson & Nils Uddenberg, (red), *Hälsa som livsmening*, (Natur & Kultur, Stockholm, 1989) s.114

¹²⁹ Philipson & Uddenberg, (red), (Stockholm, 1989)

¹³⁰ Statens folkhälsoinstitut, red. Christer Hogstedt et al, *Den höga sjukfrånvaron – sanning och konsekvens*, (<http://www.fhi.se/upload/PDF/2004/rapporter/R200415denhogasjukfranvaron.pdf>, 2004), s 22

¹³¹ Ibid. s. 22

¹³² Ibid. s. 23.

möjligheter (disease) och 3) som är sammankopplad till ovannämnda nämligen de kulturella föreställningarna.¹³³ ”Påverkan från kulturen kan ta formen av ett tolkningsmönster, men den kan också verka på en mer direkt orsaksmässig grund”¹³⁴ Dessutom påpekar Svenaeus ett flertal gånger i boken att läkaren måste tolka patienten när han/hon söker vård, vilket inte alltid är så lätt.¹³⁵

Tidigare forskning och teoretiska referensramar

Utbränning har i forskning sammankopplats med och uppfattats som arbetsorsakat problem, men detta har på senare tid ifrågasatts. Andra forskare menar på att utbränning även förekommer utanför arbetslivet som till exempel bland studenter, inom familjer och bland arbetslösa.¹³⁶

När man gör en studie kring utbrändhet blir man nästan tvungen att börja med att ta del av Christina Maslachs forskning kring utbrändhet. Hon är en amerikansk forskare och en av de ledande när det gäller utbränning och dess processer i uppkomst, förlopp, möjligheter till förebyggande och lösningar kring problemet utbränning. I sin bok *utbränd* skriver hon;

ett syndrom med emotionell utmattning, depersonalisation och nedsatt personlig prestation som kan förekomma hos individer som ”arbetar med människor” på något sätt. Det är en reaktion på den kroniska emotionella påfrestningen i att ha mycket att göra med andra människor, särskilt om de har bekymmer och problem. Man kan säga att det är ett slags arbetsstress. Det har delvis samma skadeverkningar som andra stressreaktioner, men det unika med utbränning är att stressens upphov ligger i den *sociala* interaktionen mellan hjälparen och den hjälpta.¹³⁷

Maslach definierar tre aspekter av syndromet, emotionell utmattning, depersonalisation och nedsatt personlig prestation. Hon menar att emotionell påfrestning är kärnan i syndromet och beskrivs som ’avtrubbad medkänsla’.¹³⁸ Denna påfrestning resulterar i depersonalisation som är ett sätt att förhålla sig; ”sköld som skyddar mot trycket av alltför nära kontakter med andra, men den kan bli så effektiv att inga känslor tränger igenom. Ökad saklighet medför lätt en kyligt likgiltig attityd till andras behov och ett hänsynslöst åsidosättande av deras känslor”.¹³⁹ Detta i sin tur leder till att negativa känslor mot andra människor och deras krav uppstår, vilket som leder till att individen vill stänga in sig själv eller stänga ut andra människor. Vidare utvecklas de negativa känslorna till att även omfatta individen själv, man får en känsla av otillräcklighet vilket är den tredje aspekten, nedsatt personlig prestation.

En annan diskussion som författaren vill bringa klarhet i är att man gärna tillskriver utmattning som att den orsakas av människor, antingen individen själv eller personer i individens omgivning. Maslach skriver att ställer man sig vem frågor får man vem svar. Hon tycker istället att man ska

¹³³ Fredrik Svenaeus, *Sjukdomens mening*, (Stockholm, 2003), kap. 1 – Sjukdomens olika dimensioner

¹³⁴ Svenaeus, (Stockholm, 2003), s. 40.

¹³⁵ Ibid. s. 116 ff

¹³⁶ Arbetslivsinstitutet, (http://ebib.arbetslivsinstitutet.se/ah/2002/ah2002_06.pdf), s.7 ff

¹³⁷ Christina Maslach, *Utbränd-En bok om omsorgens pris*, (Stockholm, 1985), s. 12.

¹³⁸ Ibid. s. 12 ff

¹³⁹ Ibid. s. 13.

ställa vad frågor som leder svaren till andra riktningar som till exempel.¹⁴⁰ ”Vi skulle väl aldrig drömma om att undersöka gurkors personlighet för att ta reda på varför de förvandlats till sura inläggningar i stället för att analysera den ättika de dränkts i!”¹⁴¹

I Johan Asplunds diskussion om sin teori *social responsivitet* finns en del i boken som berör utbränning. Hans definition lyder;

Utbränning uppstår när den sociala responsiviteten bortfaller, vänds till sin motsats och blir till asocial responslöshet./.../ Utbränning är en process som sker i viss mening utanför individen. Varje gensvar har en emotionell karaktär eller ton. När gensvaren upphör, upphör också emotionaliteten – inte först den ena och sedan den andra utan samtidigt, ouppslösligt.¹⁴²

Asplund menar att socialitet står för samhällelighet och att responsivitet kommer från ordet respons och innebär svar, gensvar eller ansvar. Asplund identifierar en individ som både social och asocial samt både responsiv och responslös. Han menar att människan från början responderade urskillningslöst och när begränsningar införs hämmar de responsiviteten. Asplund tar även upp stimuli och menar att stimuli är det responsen väcker och en respons uppstår i en stimuli. För att tydliggöra vad han menar med detta diskuterar han leken och menar på att leken är just att respondera. En lek mellan två personer kan inte vara en lek om personerna inte svarar på varandra.¹⁴³

Lennart Hallsten, en av författarna i studien *Utbränning i Sverige – en populationsstudie*, har skrivit flera böcker om utbränning och i dessa har han utvecklat ett förslag som ett alternativ till Maslach. Hennes definition utgår enligt honom från upplevelse dimension medan Hallsten vill rikta in sig på dimensionen kring processorientering. Orienteringen tar sin bas i kris, det vill säga krisens inledningsskede, drivkraften i krisen och dess förlopp. Författarna skriver om denna process;

Utbränning antas således vara en krisprocess som sammanhänger inte bara med upplevelser av utsatthet och besvärliga omständigheter utan även av varaktiga hinder för att nå betydelsefulla personliga mål. Övergången till ”utbrändhet” tycks ofta ske efter en kritisk händelse, som framkallar en påfallande uppgivenhet, energilöshet och tillbakadragenhet./.../ Utbränning antas uppstå när en person av långvariga stressorer hotas och hindras i sitt utförande av en roll som är central för personens identitet.¹⁴⁴

Författarna menar att utbränningsprocesserna grunder finns både hos individen och omgivningen. De menar att de är något som alltid har funnits men först i nutid uppmärksammats på grund av att vi idag har mer målstyrda arbetsuppgifter men kanske inte tillgång till medel

¹⁴⁰ Ibid. s13 ff

¹⁴¹ Maslach, (Stockholm, 1985), s. 20

¹⁴² Asplund, (Göteborg, 1987), del 2 s. 150

¹⁴³ Ibid. del 1. kap 1-7

¹⁴⁴ Arbetslivsinstitutet, (http://ebib.arbetslivsinstitutet.se/ah/2002/ah2002_06.pdf), s. 12

(pengar, personal, teknik). Ett av studiens många resultat var att det framkom starka skillnader i utbränning mellan de som varit med om omorganisation eller inte.¹⁴⁵

Det finns ytterligare en intressant forskning som jag vill nämna, Pia Åsbrings studie *Osäkra 'sjukdomar' – dilemman och möjligheter*¹⁴⁶ som behandlar ämnena kring kronisk trötthetssyndrom (KTS) och fibromyalgi. I Åsbrings resultat finner jag många kopplingar till min analys och den problematik som uppdragas.

Åsbrings studie tar upp konsekvenser i biografiska brott som avser personens identitet som förbunden med de olika sociala och kulturella grupptillhörigheten. Och där brottet uppstår i anspråk eller motstånd till sin egen definition av sig själv i förhållandet mellan då, nu och framtiden. Biografiska brott kan enkelt förklaras med identitetsförlust Att anpassa sig till sin nya livssituation beskriver Åsbring kan vara relaterad till hur kraftigt det biografiska brottet är. Hon lyfter också fram vad den sjukdomsdrabbade personen får för positiva konsekvenser för identiteten genom erfarenheten av sjukdomen som till exempel att man omvärderar vissa delar av det liv man levtt tidigare kring hantering av detta. Resultaten i hennes studier visar också på en relativt hög potential för stigma och dess processer. Dessa processer var i första hand relaterade till andras moraliska omdömen kring kvinnorna i studien och psykologiseringen av deras besvär samt diagnosernas karaktär. Studien visar vikten av en tidig diagnos eftersom det ger en legitimitet vilka är viktiga delar i och kring stigmatiseringsprocesserna. I dessa finns även de självstigmatiserande processerna inbyggda, en diagnos kan ge ett meningsskapande kring sjukdomens dilemma. Dessutom inverkar den på förmågan till anpassning av den nya situationen.

Åsbrings studie innefattar även ett läkarperspektiv som präglas av den vetenskapssyn (positivistisk) som är rådande inom medicinsk verksamhet och som leder till, när det inte finns något objektivt som kan indikera sjukdom, att det uppstår tvivel och ifrågasättande av patienten, till exempel om patienten bara utnyttjar sjukrollen. Också arbetsmoralen kan bli ifrågasatt som i sin tur kan leda till just de rättigheter som sjukrollen ger. Diskussionen sammanfaller med problematik kring begreppen *illness* (individupplevd sjukdom) och *disease* (objektifierad sjukdom). Åsbring visar också hur läkarna kunde kategorisera patienterna i moraliska termer som till exempel överambitiösa, krävande, medikaliserande och sjukdomsfixerade. Två typer av kategoriseringar framträder i studien, den första kopplad till dålig moralisk karaktär såsom arbetsskygg eller lat. Den andra kategorin infattar psykiska problem som ger negativa associationer kring psyksiska sjukdomar. Åsbring får även fram i sin studie läkarnas frustration och hjälplöshet mot dessa patienter, när deras yrkesroll just står för kunskap och att kunna hjälpa med konkreta åtgärder. Osäkerheten leder till påvisandet av brister inom medicinvetenskapen. Detta i sin tur leder till ett ifrågasättande kring läkarens professionella identitet. Detta var ett större problem kring de yngre läkarna jämfört med de äldre och visar på vikten av den erfarenhetsbaserade kunskapen som viktig i kombination med den medicinska. Vidare

¹⁴⁵ Arbetslivsinstitutet, (http://ebib.arbetslivsinstitutet.se/ah/2002/ah2002_06.pdf), s. 11 ff

¹⁴⁶ Pia Åsbring, *Osäkra 'sjukdomar' - dilemman och möjligheter*, (Stockholm, 2003),

framkommer att olika läkare tolkar symtom olika och olika patienters situation har olika referenser, vilket gör att det blir svårt att veta från gång till gång hur man ska handskas med patienten. Ett problem som framstår är att det inte finns helhetssyn på patienter med KTS utan man fokuserar på enskilda aspekter. Hur man ser på sjukdomen påverkar också hur vårdprocessen kommer att utvecklas. Åsbring lyfter fram exemplet att; Kvinnorna ansåg utifrån sin definition av situation var mycket påfrestande medan läkarna kunde i samma situation göra definitionen att det går att leva med sjukdomen och att de inte är av akut behov av vård.

Vid flera tillfällen under min studie har en behandling som benämns KBT (kognitiv beteendeterapi) kommit upp. Kognitiv psykoterapi bygger på modellen att individens föreställningsvärld är i fokus där terapeuten tillsammans med patienten identifierar och undersöker denna värld som leder vidare till att finna förhållningssätt till patientens upplevelser kring situationen och eller de processer som stör.¹⁴⁷

Tillit är ett viktigt tema i min analys och ett ord som vi tar förgivet. För att få en bild av begreppet, vill jag lyfta fram Anthony Giddens diskussion kring tillit i *Modernitetens följder*. I sin bok visar han på hur komplext tillit är. Man kan säga att tillit bygger på ömsesidigt engagemang och respons och handlar om länken mellan förtroende, förlitan eller tillförsikt. I vardagslivet erbjuder tillit trygghet och pålitlighet till abstrakta system och mellan individer dess redlighet eller kärlek. Vidare menar Giddens på att i dagens samhälle kan vi inte vara säkra på att kunskapen inte kommer att förändras vilket leder till att tillit framträder där kunskap saknas.¹⁴⁸

Resultat

I min analys presenterar jag två perspektivet, ett individperspektiv och ett vårdperspektiv. I mitt första perspektiv framkommer kategorierna Utbrändhet, Tillit, Normer och värderingar samt Förändring. I vårdperspektivet framträder kategorierna Kontroll, Tillit och Ståndtagande.

Analys av perspektivet identitet

Perspektivet identitet visar resultaten av min analys utifrån mina utbrända informanter. De kategorier som framkommit i denna del av studien är Utbrändhet, Tillit, Normer och värderingar samt Förändring. Dessa kategorier är inbördes beroende av varandra mer eller mindre. Det mest specifika kring utmattningssyndrom som framkommer i min analys är att det leder till någon form av biografiska brott och att man på nytt måste lära sig förhålla sig till sig själv och omvärlden.

utbrändhet

Orsaker som ligger till grund i kategorin utbrändhet enligt mina informanter är alltför tidsstressande och ansträngande arbetsuppgifter samt att de har flera olika arbetsuppgifter

¹⁴⁷ Giacomo d'Elia, *Kognitiv Psykoterapi – Ett samarbetsprojekt med patienten*, (Nordstedts Tryckeri, 2000), s. 8

¹⁴⁸ Anthony Giddens, *Modernitetens följder*, (Cambridge, 1990)

samtidigt. Dessutom ska man ha förmågan att känna och visa inlevelse till andra människor i sin omgivning. När man hamnar i en emotionell utmattning uppstår en kognitiv oförmåga och relationer till omgivningen blir problematisk. Detta leder till att man tappar koncentration, vilket resulterar bland annat i att man inte orkar genomföra sina arbetsuppgifter på ett korrekt och effektivt sätt. Frustration uppstår och man blir lätt oense med andra personer. En form av förlamning uppstår i att tänka och ta emot sinnesintryck, man förlorar förmågan att minnas och klara av vanliga saker. Man känner en enorm hjälplöshet och tappar självförtroende. Kalle beskriver sin utbrändhet;

jaa, det är den här upplevelsen av att absolut inte klara av nån ting, att va fullständig hjälplös i en situation. Alltså man kan inte mobilisera tankar å krafter och energi till egentligen nånting. /.../ Jaa, det innebär ju att hela ens vanliga liv, det som man är van att leva, försvinner. Man saknar förmåga att att leva det. Så att bli utbränd betyder ju för en person, att att hela livet stannar upp, egentligen.

Tillit

Tillit handlar om stöd, kunskap, rätt till behandling, förtroende och bekräftelse. Dessa blir viktiga för en sjukskriven person och de blir mer och mer viktigt ju längre tid man mår dåligt eller går sjukskriven.

I min undersökning framkommer två distinkta skillnader mellan mina informanternas tilltro. Mina utmattningsdrabbade informanter känner båda en tillit till de sociala välfärdssystemen. Båda har tron på att sjukvården ska hjälpa dem och att de blir hjälpta. De förlitar sig på att samhällets ekonomiska och sociala stöd fungerar, det vill säga att om man blir sjuk har man rätt till sjukersättning och rätt till behandling. Informanterna förväntar sig att kunskap ska finnas inom vården och framför allt hos läkarna vilka man litar på. Kalle säger;

Ja alltså utan den här psykologen skulle jag nog inte vet jag inte riktigt hur jag skulle kommit /.../ Och lika dant läkaren på företagshälsovården mycket bra och mycket tillmötes gående och eh både med semester eh och sen så semestern eller semester säger jag men med sjukskrivning och fick så småningom också hjälp med den antidepressiva medicin

Kalle har haft ett starkt stöd från arbetsgivaren, ett effektivt nätsystem för att få tillgång och hjälp av och från olika delar i samhället. Han kunde återgå (trots att han inte var helt frisk) till arbetet efter tre veckor. Han får en snabb återgång till arbetet medan min andra utbrända informant har en långsam återgångsprocess. Kajsa ramlade ihop i januari 2004 och inte förrän september 2005 får hon diagnosen utmattningssyndrom. Under hela tiden har hon varit sjukskriven, hon har aktivt försökt leta efter material om hennes problem och själv söka olika möjliga rehabiliteringar. Läkarna har förstått att hon mått dåligt att det varit stressrelaterat och de har fortsatt sjukskriva henne men de har inte lyckats hjälpa henne under denna tid med rehabiliteringsåtgärder. Bekräftelse och rehabiliteringshjälp är viktiga för den utbrända individen. Att någon förstår vad det handlar om och man känner en säkerhet i att andra tror på att man mår dåligt eller är sjuk. Kajsa uttryckte;

Fick remiss till en stressrehabilitering. Jag blev så väl omhändertagen för första gången var det någon som förstod vad det handlade om och det fanns kunskap. Det var som en Aha upplevelse. Jag fick gå på ett bedömningsamtal för att komma med i en Rahab grupp. Nu fick jag diagnosen Utmattningsyndrom.

Normer och värderingar

Normer och värderingar kan man beskriva som åsikter och attityder om hur vi bör förhålla oss till och handla efter i olika situationer.¹⁴⁹ De framkommer i min analys som betydelsefulla aspekter kring utmattning, tillit och arbete. Mina informanter tolkar att normen i samhället påtalar att individen ska arbeta och försörja sig själv. Vara självständig, aktiv och engagerad både i sig själv och i arbetet samt lita till samhällets system. Kan man inte uppfylla dessa förväntningar definieras man som avvikande.

Man kan inte förstå att det är så handikappande Jag som alltid har varit den som biter ihop och försöker komma på hur jag ska lösa problemet och inte kunna

De viktigaste hjälpmedlen till normaliseringen som jag finner i analysen är den sociala och ekonomiska bekräftelsen. Att få en diagnos ger individen en viss normalisering. Det förklarar tillståndet och ger vissa rättigheter samt en giltig anledning att frångå det normala arbetande tillståndet. Rättigheten som innebär att man har rätt till behandling och tryggheten som i sin tur betyder att man har rätt till sjukersättning tills man kan arbeta igen. Att få tillgång till olika rehabiliteringsåtgärder blir således en viktig del i normaliseringsprocessen. Lika så är rätten till ekonomiskt stöd en viktig del. Kajsa beskriver sin situation kring social och ekonomisk rätt och trygghet i det svenska välfärdsystemet.

F-kassan har erbjudit mig nu att om jag drar tillbaka min överklagan kan de betala ut från sept. Det innebär för mig sju månader utan någon ersättning. För mig handlar det om utpressning och köpsläende. Advokaten jag varit i kontakt med säger att det kan ta mycket lång tid innan länsrätten beslutar i mitt ärende och det är inte alls säkert att jag vinner. För att jag ska kunna gå vidare till arbetsträning och kunna fortsätta mitt tillfrisknande känner jag mig tvingad till att anta f-kassans erbjudande. För att kunna få arbetsträna måste jag vara inskriven hos f-kassan vilket jag inte är nu eftersom mitt ärende ligger på länsrätten. Arbetsträning skulle betyda mycket, jag har en långsamförbättring och vill komma ut. Arbetsträning skulle påverka den sociala biten och det påverkar tillfrisknande

Förändring

En individs liv består av många olika delar, dessa delar skulle man kunna benämna som roller, till exempel hemmarollen, arbetsrollen och kompisrollen samtidigt är ingen av dessa fristående, de går in i varandra växelvis. Genom hela livet lär man sig att förhålla sig till de olika rollerna och tillsammans bildar de en helhet.

En process från en identitet till en ny identitet framkommer i min analys av utmattningsdrabbade individer. Mina informanter har och lägger en stor betydelse i yrke och

¹⁴⁹ Lars Bergström, *Grundbok i värdeteori*, (Stockholm, 2004), s. 8

arbete. Identiteten i yrket är stark, ett sätt att leva och de har svårt att tänka sig en annan tillvaro. De tycker också att deras arbeten är roliga och aldrig tråkiga, dessutom vill de ha mycket omkring sig.

-Jag är en aktiv, positiv person. Jag är ute och rör mig mycket, äter sund. Man är lever ett friskvårdsliv. /.../Arbete ganska kul jag har sett till att alltid arbeta där jag trivs, har jag inte trivts så har jag slutat. Arbete har varit ett sett att leva /.../ jag vill göra ett bra arbete, inget slarv/.../. Jag försökte arbeta lite ideellt ville komma igång jag delade bland annat ut tidningar det blev för mycket. Återigen 180 svårt att styra det är väl min läggning.

Utifrån mina informanter kan man säga när arbetet förändras och ger alltför ansträngande arbetsuppgifter uppstår emotionell utmattning och kognitiv oförmåga. I min analys har detta visat sig i form av att man blir disorienterad och tappar självinsikt vilket leder till biografiska brott. Utmattningssyndromet tar form och just identitetsförlusten är ett av dess utmärkande drag.

En förhandling med sig själv börjar, en förändringsprocess där man på nytt måste börja förhålla sig till sig själv och omvärlden. Att förändra och förhålla sig till sitt arbete och dess betydelse blir således en viktig del i att återfå orientering (kontroll) och självinsikt. Mina informanter skiljer sig åt på denna punkt men båda beskriver en förändring i sin föreställning kring arbete och identitet.

-Ae det vet jag inte om jag har det är väl mer att jag insett nödvändigheten av det /.../arbetet är ju en väldigt viktig del av mitt liv för att så att säga det mest centrala i mitt liv det är där jag lägger all min kraft egentligen /.../-Ehm jag är försiktigare med mig själv, eh jag är, jag har mindre dåligt samvete av att ta det lugnt eller att ta ut de ledigheter eller de möjligheter till ledighet som finns i mitt arbete de

- Arbete har varit ett sett att leva men nu skulle det enbart vara för att försörja mig men trivas måste jag. Arbetet är ingen identitet längre men jag vill göra ett bra arbete inget slarv. /.../ Förlorat väldigt mycket identitet. Försöker hitta identitet utan attributer. Har blivit mer jag tack vare kognitiv terapin.

Analys av perspektivet Vården

Perspektivet vården i min studie visar resultaten utifrån min informant som arbetar inom vårdsektorn. Kategorierna som jag fått fram i denna del är Kontroll, Tillit och Ståndtagande. Min studie visar på autonomi och auktoritet som vården har. Den bottnar i förtroendet till den medicinska vetenskapen som råder i samhället och till professionens kunskap. Vårdsektorns självständighet i att diagnostisera och bestämma behandlingsåtgärder. Vårdens auktoritet i att professionen har medicinsk vetenskaplig kunskap som skapar kontroll.

Kontroll

Expertsystemens kontrollegenskaper ligger i professionens autonomi och auktoritet. Självständigheten att diagnostisera och bestämma behandlingsåtgärder, auktoriteten genom att professionen har medicinsk vetenskaplig kunskap som skapar förtroende både inom och utanför vården. Studien visar på att i diagnostiseringen finns en inbyggd legitimitet vilket kan leda till

kategorisering av patienter. Musses beskrivning av utmattningssyndrom ger en bild kring kategorisering i definition av diagnosen.

/.../ jag tror att dom här personerna måste lära känna sig själva på nåt sätt så att den här samtalsterapin på nåt sätt eller den här personen dom får förtroende för o kan diskutera med tillsammans så kommer dom fram till varför den här personen har hamnat där eller om man kan se ett mönster i hur man gör i arbetet eller hemma så man försätter sig om man hamnar i stress o man inte kan så att säga påverka att komma ur man tar på sig en massa saker det där hinner jag nog och det där nog Ställer krav på sig själv att det där borde jag fast Så man kanske kan visa på en helt orimlig situation som kanske ingen kan klara av eh å när dom får den medvetenheten eh om hur det har blivit så och hur dom kanske kan hantera annorlunda så så tror jag att dom blir annorlunda eh dels att dom inte vill hamna där igen men också att dom blir tvungna att lära känna sig själv lite grann i i processen

Tillit

I min analys framkommer problematik kring att det skapas en mängd specialiseringar och i det fler valmöjligheter. I min studie framkommer vikten av att markera sin egen profession. I det skapas konkurrens och det uppstår konflikter, som till exempel vem bör handskas med problemet? Läkare och läkevetenskapens kunskap och hjälp är viktigt för att en individ ska bli frisk igen. Specialist professionerna behövs i olika grad, vid olika diagnoser, men varje profession har sin uppgift i arbetet med individen. När jag frågade Musse om de fick någon utbildning i stresshantering svarade han att de inte fick det, vidare sa han så här;

/.../ det ligger väl det stagnerar väl i andra yrkesgrupper som psykologer och terapeuter, kuratorer och så så att jag tror, att kanske mer på ett samarbete än att vi skulle ta upp den delen i vår utbildning som redan är väldigt lång på det ytterligare men det skulle kunna funka bättre även om inte vi är utbildade i det så kanske vi samarbeta närmare med andra yrkesgrupper som är mer kompetenta på just det och det skulle vi kunna dra lärdom av och utnyttja i våra samtal men just i våran utbildning finns det inte nåt sånt

Detta illustrerar hur fördelningen mellan och inom varje specialisering formas redan i utbildningsskedet och som ger varje specialist gren en självständighet. Det ger legitimitet till deras kunskap som inte behöver ifrågasättas. Vårinstansen ges kontroll att tala om för patienten hur han/hon ska bli frisk och vilka behandlingar denne ska genomgå.

/.../Samtalsterapin på nåt sätt eller den här personen dom får förtroende för o kan diskutera med tillsammans /.../ ända vägen att komma vidare att att dom på nåt sätt fick lära känna sig själva och sina begränsningar hur dom skulle vara för att komma tillbaks och inte hamna i samma spår igen så att säga

Ståndtagande

Samtidigt som det framkommer samarbete mellan professionerna lyser ett revirtänkande mellan olika expertsystem i samhället fram, det vill säga vem bör och hur bör man handskas med problemet. I konkurrensen om resurser skapar professionerna sig ett eget rum genom att markera åtskillnad. Fragmentariseringen leder till flera motsättningar, bland annat skapas en mängd

specialiseringar och i det fler valmöjligheter. Detta kan leda till ifrågasättande av läkarens auktoritet, läkarens makt och läkarens autonomi. För att vidmakthålla dessa markerar man sin egen profession gentemot andra. I min studie framkommer att en förändring av samhällets stödinstitutioner borde ske eftersom de inte fungerar som de borde. Musse tycker inte att helheten kring samhällets stödinstitutioner fungerar som den skulle kunna göra. Min informant efterlyser bättre samarbete både inom vården och andra organisationer i vårdsektorn.

Problematiken mellan olika instansers fungerande stöd har pendlat och förändrats rätt så mycket. Så att i en period hade mycket försäkringskassan en bättre förståelse för att folk mätte så här pass dåligt att de inte kunde jobba. Dom acceptera att det ändå var en form av åkomma, sjukdom som dom ändå kunde få var sjukskriven för. När vården sen fick lite större förståelse att dom finns har å andra sidan försäkringskassan svängt istället med att sparkar ut så många som möjligt. Man tillåter liksom inte folk att vara sjuka på samma sätt utan nu är det mer ekonomi börjar misstro folk istället.

Ett sätt att komma ifrån det här problemet är enligt Musse att lyfta fram företagshälsovården som är mer involverad och jobbar mot företagen med att engagera arbetsgivare, patienten och försäkringskassan.

Resultat diskussion

Mina resultat kan förstås och förklaras med hjälp av Åsbrings studie. Jag känner att min studie visar på samma problematik som hennes. Jag tycker också att hennes resultat belyser många aspekter i min studie. I min diskussion ska jag försöka belysa mina frågeställningar som ligger till grund för min studie. Vad händer, vilka för och nackdelar uppstår kring en persons identitet när en roll krackelerar, när en roll måste omdefinieras eller måste skifta karaktär?

Varför blir det så? Maslach menar på att utbränning förekommer hos individer som arbetar med människor och är en reaktion på emotionella påfrestningar. Individen skapar en dörr för att stänga när det är fullt, vilket leder till att man blir avtrubbad mot omvärlden.¹⁵⁰ Asplund menar på att utbränning är ett resultat av att responsivitet faller bort, där gensvar har en emotionell karaktär.¹⁵¹ Stimuli är pulsen till svar och gensvar som skapar en mening och innebörd, utan den finns bara det abstrakta.¹⁵² Hallsten menar på att utbränning hänger samman med kritisk händelse som uppstår genom långvarig stress och handlar om varaktiga hinder för betydelsefulla personliga mål, upplevelser av utsatthet och besvärliga omständigheter. Detta resulterar i uppgivenhet, energilöshet och tillbakadragning.¹⁵³

I studien framkommer kategoriseringar av patienter, likaså visar Åsbrings studie på hur läkarna kunde kategorisera patienterna, där framkommer två typer av kategoriseringar, den första kopplad till dålig moralisk karaktär. Den andra kategorin infattar psykiska problem som ger

¹⁵⁰ Maslach, (Stockholm, 1985), s.12 ff.

¹⁵¹ Asplund, (Göteborg, 1987), s. 150

¹⁵² Ibid. s. 52-81

¹⁵³ Arbetslivsinstitutet, (http://ebib.arbetslivsinstitutet.se/ah/2002/ah2002_06.pdf, 2002), s 12

negativa associationer kring psyksiska sjukdomar¹⁵⁴, vilket kan ses utifrån Goffmans stigmatteorier, som togs upp i det inledande kapitlet, att vissa grupper, i det här fallet läkarna, blir då en slags väktare som upprätthåller normsystem. Detta är även ett utövande av makt, eftersom vissa får möjligheten att stämpla andra som sjuka och friska, normala och avvikande eller förnuftiga och vansinniga. Samhället strävar också hela tiden efter att alla ska vara det ena av dessa alternativ. Vårdinstansen ges legitimiteten att tala om hur patienten ska bli frisk och vilka behandlingar som är bra.

Åsbring's studie som visar på att hur man ser på sjukdomen påverkar också hur vårdprocessen kommer att utvecklas.¹⁵⁵ Hon tar upp ett disease perspektiv som baseras på de vetenskapliga kunskaperna om sjukdom medan illness utgår från det vardagliga. Samma situation kan alltså definieras olika.¹⁵⁶ Denna problematik framkommer även i den här studien. Det finns i båda mina perspektiv osäkerhet kring utmattningssyndrom. Hur man definierar kan påverka processen att bli frisk, vilket framgår av mina två utbrända informanter. Åsbring får fram i sin studie läkarnas frustration och hjälplöshet mot dessa patienter, när deras yrkesroll just står för kunskap och att kunna hjälpa med konkreta åtgärder, vilket kan leda till ifrågasättande av läkarens auktoritet, läkarens makt och läkarens autonomi.¹⁵⁷ Min studie visar på att denna problematik finns utifrån både patient och läkarperspektivet. I individperspektivet framkommer detta genom att ifrågasätta läkarnas kunskap. I vårdperspektivet visar det sig i problematiken vilken specialist gren ska ta hand om dessa patienter. I båda fallen är tillit en viktig del, tillit till systemen, tillit till sin egen medicinska kompetens och tillit till omgivning. Giddens menar att i vardagslivet erbjuder tillit trygghet och pålitlighet till abstrakta system.¹⁵⁸ Men i dagens samhälle kan vi inte vara säkra på att kunskapen inte kommer att förändras vilket leder till att tillit framträder där kunskap saknas.¹⁵⁹ Musses reflektioner mot ett mer samarbete kan man koppla till Fredrik Svenaeus som tar upp sjukdom som ett flerdimensionellt fenomen och han beskriver vikten av att se "hela människan". Illness och disease är båda viktiga för att förstå och för att kunna diagnostisera. Förutom de två framhäver han vikten av en tredje aspekt nämligen de kulturella föreställningarna.¹⁶⁰ I rapporten *Den höga sjukfrånvaron – sanning och konsekvens* diskuteras samma tanke som Musse har kring sjukförsäkringssystem. Där framkommer att i "Sverige finns ingen nära koppling mellan den sjukeskrivande läkaren och försäkringen".¹⁶¹

Berger och Luckmann menar på att när vi kommer i kontakt med andra världar som till exempel Dagens, skola eller arbetsliv tar vi till oss deras tolkningar och handlingar av den sociala

¹⁵⁴ Åsbring, (Stockholm, 2003), s.44 ff.

¹⁵⁵ Ibid. s. 66

¹⁵⁶ Ibid. s. 63 ff

¹⁵⁷ Ibid. S. 55 ff

¹⁵⁸ Giddens, (Cambridge, 1990), s. 40

¹⁵⁹ Ibid. s. 44

¹⁶⁰ Svenaeus, (Stockholm, 2003), kap. 1 – Sjukdomens olika dimensioner

¹⁶¹ Statens folkhälsoinstitut, red. Christer Hogstedt et al, *Den höga sjukfrånvaron-sanning och konsekvens*, (<http://www.fhi.se/upload/PDF/2004/rapporter/R200415denhogasjukfranvaron.pdf>, 2004), s 22

världen utan att i frågesätta.¹⁶² Enligt Jenkins skapas en individs självuppfattning i processen från primär till sekundär socialisation i den pågående sociala interaktionen, där individen definierar och redefinierar sig själv och andra genom livet.¹⁶³ I denna process skapas också hur man tolkar tillit, normer och värderingar. Den signifikante andres bild ligger som en referensram som individen utgår ifrån, men den tolkas också utifrån samhällets referensramar. Här skulle man kunna säga att man passivt tar till sig det som framdukas. I diffusa situationer som till exempel utbränning som tillhör kategorin ”osäkra sjukdomar” och deras dilemman framträder just dessa processer.

Ett nyfött barn kan man säga är fullständigt hjälplös vilket jag kopplar i hop med mina informanternas beskrivning av situationen som utbränd. Det finns dock skillnad mellan dessa, en utbränd individ har ett verbalt ordförråd, vilket inte en nyfödd har. Likaså har man kunskap om och uppfattningar kring omgivningen. Den utbrände har svårt att förhålla sig till och tolka dessa, vilket gör att han/hon upplever en form av förlamning i att tänka och ta emot sinnesintryck samt förmågan att minnas och klara av vanliga saker.

Med Asplunds resonemang skulle kunna säga att den utbrända personen befinner sig i en abstrakt värld. Han menar att när vi stiger ur och inte deltar i vardagslivet befinner vi oss i en abstrakt verklighet.¹⁶⁴ När man befinner sig i en abstrakt socialitet blir man också en abstrakt varelse, det vill säga ingen konkret person. Vidare menar han att i det abstrakta blir känslorna innehållslösa.¹⁶⁵ Både Asplund och Maslach diskuterar vikten av feedback och den förre menar att utan feedback blir känslor innehållslösa.¹⁶⁶ Maslach menar att feedback handlar om att bli sedd och däri ligger uppskattning och uppmuntran.¹⁶⁷ I just fallet kring utbrändhet skulle jag vilja säga att känslorna definitivt inte är innehållslösa utan högst levande men det sker ingen respons eller feedback på dem utifrån. Identitetsförlusten är ett faktum och man får börja om på nytt med att försöka förstå och internalisera de nya tolkningarna av och omkring omvärlden.

Att skapa sig nya tolkningsramar (normer och värderingar) vilka inte längre är en självklarhet i hur man ska förhålla sig till dem. De genomgår mikroskopiska granskningar och blir ifrågasatta. Det är lite som Sennet säger;

Hur kan man avgöra vad som är av bestående värde hos en själv i ett samhälle utan tålmod, ett samhälle helt inriktad på det omedelbara nuet? Hur kan långsiktiga mål uppnås i en ekonomi där man mår om kortsiktiga värden? Hur kan ömsesidigt lojalitet och ömsesidigt engagemang vidmakthållas i organisationer som ständigt splittras eller ideligen omstruktureras?¹⁶⁸

Åsbrings studie visar på hur viktigt det är att få hjälp och vikten av en tidig diagnos. Det ger legitimitet och i den finns viktiga aspekter kring stigmatiseringsprocesserna som inverkar i

¹⁶² Berger & Luckmann, (Falun, 1998), s. 154 ff

¹⁶³ Jenkins, (Stockholm, 1996), s. 19 ff

¹⁶⁴ Asplund, (Göteborg, 1987), s. 134

¹⁶⁵ Ibid. s. 170 ff

¹⁶⁶ Ibid. s. 171

¹⁶⁷ Maslach, (Stockholm, 1985), s. 32

¹⁶⁸ Sennet, (Stockholm, 1999), s. 19

identitetsskapandet. Diagnosen kan också ge ett meningsskapande kring sjukdomens dilemma som dessutom inverkar på förmågan till anpassning i den nya situationen.¹⁶⁹ Samtidigt finns här en koppling till Asplunds abstrakta värld som enligt honom är de abstrakta varelserna utan känslor och man är bara en varelse i ett abstrakt samhälle.¹⁷⁰ I kontrast till detta visar min analys att utbrända inte alls är bara en samhällsvarelse utan i hög grad söker sig till andra för att få stimuli och respons.¹⁷¹ I sökandet finns tilliten som bygger på ömsesidigt engagemang och respons vilket handlar om länken mellan förtroende, förlitan eller tillförsikt.¹⁷² För att kunna förhålla sig till och skapa nya tolkningar är man beroende av alla olika delar i samhället för att komma vidare. Detta kan man koppla till Åsbring's studie som visar på att hur man ser på sjukdomen påverkar också hur vårdprocessen kommer att utvecklas.¹⁷³

Sammanfattande diskussion

Vad händer när man drabbas av utmattningsrelaterade sjukdomar, vilka för och nackdelar uppstår kring en persons identitet när en roll måste omdefinieras eller måste skifta karaktär?

Om vi skriver om Maslachs, Hallbergs och Asplunds tre definitioner till en helhet skulle det kanske kunna se ut så här. Utbränning hänger samman med en kritisk händelse som karaktäriseras av avsaknad av stimuli och respons som ger mening och innebörd. Detta leder till uppgivenhet och energilöshet som resulterar i emotionella påfrestningar. Man stänger dörren mot omvärlden och kvar finns bara det abstrakta. Individen är nu tillbaka i den lilla människans värld.

Kanske kan man relatera det nya sjukdomspanoramats med att samhället har gått från den moderna epoken till ett senmodernt samhälle, men människors moraliska och normativa värderingar inte följt samma höga tempo. Vi orkar inte hänga med i utvecklingen, blir mindre kreativa och vi förlorar kompetens.¹⁷⁴ Den mänskliga världen är en produkt av henne, men detta glöms oftast bort och individen upplever världen som sammansmält med den naturliga världen.¹⁷⁵ Vi ska själva styra och välja våra sätt att leva, samtidigt styrs vi av samhällets auktoriteter. Hela mitt resonemang skapar funderingar kring var samhället, organisationer och individer befinner sig, i en modern- eller i en senmodern epok, kanske har vi en fot i båda epokerna? När vi diskuterar utbränning/utmattning måste vi kanske både blicka tillbaka och framåt för att hitta och förhålla oss till nuet (gränslandet).

I både analysen och i diskussionen har nackdelar framstått ganska klart, man blir förvirrade, tappar tillit till omvärlden och man vet inte hur man ska förhålla sig till normer och värderingar. Nackdelen är identitetsförlusten. Fördelen som jag kan tolka den är att i hela processen lär man

¹⁶⁹ Åsbring, (Stockholm, 2003), s. 53 ff

¹⁷⁰ Asplund, (Göteborg, 1987), s 171

¹⁷¹ Ibid. s. 150 ff.

¹⁷² Giddens, (Cambridge, 1999), s. 39 ff.

¹⁷³ Åsbring, (Stockholm, 2003), s. 64 ff

¹⁷⁴ Statens folkhälsoinstitut, *Folkhälsopolitisk rapport 2005*,

(http://www.fhi.se/upload/ar2005/rapporter/r20055fhprbok_kap10_0511.pdf, 2005), s. 7

¹⁷⁵ Jenkins, (Stockholm, 1996, s. 107 ff

sig se möjligheter och man finner andra livsvillkor som är viktigare än till exempel arbetet och pengar.¹⁷⁶ En helt ny uppsättning av referensramar som också stämmer in i den nya senmoderna epok vi nu lever i.

¹⁷⁶ Åsbring, (Stockholm, 2003), s. 38 ff.

Unga mäns identitetskapande

Författad av Sara Olsson

Inledning

Arbetslösheten bland ungdomar har idag ökat och ungdomarna bor kvar längre tid i föräldrahemmet än vad de gjort tidigare, även familjebildandet kommer senare. Tidigare var övergången till vuxenlivet en kort etablering på ett fåtal år, men idag så kan denna etablering för vissa ungdomar uppgå till ett flertal år som varierar med inslag av arbete, utbildning och andra aktiviteter. Denna tidigare korta övergång till vuxenlivet har idag mer blivit något av en självständig fas i livet.¹⁷⁷ Denna övergångsfas från barn till vuxen, ungdomstiden, är en del i skapandet av ens identitet. Samtliga informanter i studien befinner sig i denna fas i livet. I studien intresserar jag mig för vad som har haft betydelse för dessa unga män i deras val av utbildning och yrke. Att ha/få en utbildning och ett yrke är en stor del av vuxenblivandet och skapandet av sin identitet.

Syfte och frågeställning

Syftet med detta projekt är att undersöka vad som har betydelse för unga män i deras val av utbildning och vilken betydelse detta har för deras identitetskapande. Tonvikten ligger på val av gymnasieutbildning och om den har följts av en eftergymnasial utbildning. Jag har arbetat utifrån frågeställningen; Vilken betydelse har inställning till utbildning och arbete för unga mäns identitetskapande?

Metod

Studien bygger på observationer och intervjuer. I första fasen gjorde jag observationer för att få uppslag till mina intervjufrågor. Jag genomförde observationerna på olika platser i centrum i en mellanstor stad i Sverige. Observationerna betraktas som dolda eftersom de personerna jag observerade inte visste att jag observerade dem. När man är dold observatör kan man tänkas bryta mot två etiska regler. Personerna man observerar kan inte ge sitt samtycke till att bli observerade och man kränker deltagarens rätt till ett privatliv.¹⁷⁸ Jag tror dock inte att de jag observerat kommit till någon skada, eftersom jag inte studerat enskilda individer och att jag befann mig i en offentlig miljö. Observationerna gav mig fler funderingar än vad jag först trodde att de skulle, jag fick även olika idéer till mina intervjufrågor. I andra fasen gjorde jag fem stycken semistrukturerade intervjuer. Denna intervjuform innebär att man inte har klara frågor utan ett

¹⁷⁷ Tapio Salonen, *Ungas ekonomi och etablering. En studie om förändrade villkor från 1970-talet till 2000-talets inledning.* (2003) <http://www.ungdomsstyrelsen.se>, s.15

¹⁷⁸ Bryman, (Malmö, 2001), s. 281

flertal teman som man vill beröra.¹⁷⁹ När jag gjorde mina intervjuer använde jag mig av en intervjuguide. Intervjun blev mer styrd av mina informanter än av mig och det blev lätt att följa med och anpassa frågorna efter diskussionen. När man arbetar med grundad teori kan man i förväg inte avgöra hur många intervjuer man ska göra, det är först när man uppnått mättnad som man slutar. Att uppnå mättnad innebär att man inte längre får in något nytt innehåll av sina intervjuer.¹⁸⁰ Detta projekt var inte tillräckligt stort för att jag skulle kunna uppnå mättnad, men jag tycker att jag fått fram mycket och bra information genom mina fem intervjuer. Jag valde att dela upp mina informanter i tre grupper efter utbildningsnivå och ålder, en yngre med gymnasieexamen, en med universitetsutbildning och en äldre med gymnasieexamen. Det som framför allt är intressant är vad de har gemensamt inom grupperna och var det finns en tydlig skillnad.

Jag har valt att undersöka ur ett könsperspektiv eftersom tidsramen för arbetet är begränsad. Jag ville fokusera på en jämförelse mellan åldrar och utbildning, inte mellan kön. Jag valde ett manligt perspektiv framför ett kvinnligt för att jag tyckte att det skulle vara intressantare att försöka se det ur ett perspektiv jag inte själv har.

Alla intervjuer spelades in för att senare kunna transkriberas. Jag har försökt att transkribera så ordagrant som möjligt med undantag för några ställen där det varit svårt att höra vad som sades. De transkriberade intervjuerna har jag sedan analyserat med hjälp av grundad teori, för att kunna urskilja likheter och skillnader. Man genomför en tolkningsprocess av materialet som kallas för kodning. Koden tas fram ur texten och gör att det blir lättare att urskilja mönster och relationer mellan begrepp. På så sätt kan man arbeta vetenskapligt med sitt material.¹⁸¹

Jag har delat in mina informanter i tre olika grupper som jag har analyserat var för sig. De två universitetsutbildade, Göran och Per, är en grupp, de tre andra killarna har jag delat in i två olika grupper. Detta därför att den ena av de gymnasieutbildade killarna, Nils, är flera år äldre än de andra två, Erik och Anders, och skiljer sig på flera sätt från dem. De flesta av intervjuerna har genomförts hemma hos dem som jag intervjuat men två av intervjuerna har gjorts hemma hos mig. De flesta av informanterna har varit öppna under intervjuerna, med undantag för lite nervositet och tveksamhet ibland från någon av dem, det tror jag kan ha berott på att de inte blivit intervjuade på liknande sätt tidigare. Mina resultat bygger på intervjuerna, observationen har fungerat som underlag till intervjuerna. Jag har ändrat i citaten jag tagit från mina informanter så att de skulle bli mer läsbara men utan att ändra innebörden.

Etiska ställningstaganden

I mitt projekt har etiska riktlinjer varit vägledande.¹⁸² I mina intervjuer har jag valt att vända mig till informanter som är mer eller mindre bekanta med mig. Detta innebär att jag måste ta hänsyn

¹⁷⁹ Bryman, (Malmö, 2001), s.301

¹⁸⁰ Guvå och Hylander, (Stockholm, 2003), s.36 ff

¹⁸¹ Ibid. s.37

¹⁸² Vetenskapsrådet, (<http://www.vr.se/publikationer/sida.jsp?resourceId=12>, 2006-04-20), s.5

till att de å ena sidan kan vara mer öppna med mig än mot en obekant och att de å andra sidan kan ha vinklat sina svar utifrån vad de vet eller tror sig veta om mig. När jag kontaktade informanterna och frågade om de ville delta informerade jag dem om vad studien handlade om och vilken roll de skulle spela. Innan varje intervju informerade jag dem om att de när som helst kunde välja att inte längre delta i studien, att de inte behövde svara på alla frågor och att de när som helst fick avsluta intervjun. Jag informerade dem också om att de skulle förbli helt anonyma.

Jag har försökt aidentifiera mina informanter så långt som möjligt. Jag har get dem fiktiva namn, för att deras identiteter ska skyddas. Namnen är påhittade av mig och har ingen koppling till informanterna.

I kvalitativa studier kan det hända att man undersöker ämnen som är känsliga för informanterna. Om så är fallet måste man ta särskild hänsyn till hur man utformar frågorna, genomför intervjun och sedan presenterar materialet. I den här undersökningen har jag dock inte berört några områden som jag bedömer som känsliga, eller som på andra sätt skulle kunna skada informanterna.

Presentation av informanterna

Jag har intervjuat tre män som bara har gått gymnasiet och två män som har en universitetsutbildning.

Erik är runt tjugo år och har gymnasieexamen. Nu jobbar han på särskola som personlig assistent till en pojke.

Anders är i samma ålder som Erik och har gymnasieexamen. Han jobbar som rotskyddsmålare.

Nils är närmare trettio och har gymnasieexamen. Han har haft en rad olika arbeten sedan han slutade gymnasiet men nu säljer han annonser, media och reklam åt bland annat kvällspressen.

Per är strax över tjugofem och har studerat på universitet. Han har nyligen blivit klar med en examen men ännu inte fått något arbete.

Göran är mellan tjugofem och trettio, han har studerat på universitet och efter examen började han jobba på samma företag som han jobbar på nu.

Tidigare forskning

I boken *Krogig väg till vuxen* har fyra forskare redovisat sin forskning om fritid, massmedia, skola, och arbete. Per Nilsson skriver att den höga arbetslösheten som finns idag bland ungdomar på flera sätt kan bidra till att försena deras vuxenblivande. Att vara vuxen förknippar ungdomar med att kunna försörja sig, att man har en egen bostad och lever ett självständigt liv. Hög arbetslöshet bidrar till att möjligheten till egen försörjning och bostad försvåras. Svårigheten till försörjning leder till att ungdomar tar de arbeten som finns att få, vilka oftast har lägre löner och sämre karriärmöjligheter än *vuxnas* arbeten. Därför kallar ungdomar det arbete de försörjer sig på för *just nu* medan de hoppas på att kunna skaffa sig andra arbeten i framtiden. Rädslan för att inte kunna komma in på arbetsmarknaden leder till att ungdomar utbildar sig allt högre och bor hemma högre upp i åldrarna. På grund av att inträdet på arbetsmarknaden ses som ett viktigt steg i

vuxenblivandet ser flera av beslutsfattarna i vårt samhälle ungdomsarbetslöshet som ett allvarligt problem.¹⁸³

Bengt Börjeson skriver om identitetsskapandets villkor, ungdomsåren är en passage mellan barndom och vuxenliv. ”Ungdomsåren har en egen identitetskaraktär men är samtidigt ett arbete på att individens identitet i grundläggande bemärkelse.”¹⁸⁴ När man är barn vill man vara som sin förälder/föräldrar. I ungdomsåren så måste man omstrukturera detta på grund av att en vuxens identitet är; jag är inte du, jag är mig själv. Förhållandet till föräldrarna måste förändras under ungdomsåren så att man är redo för att inträda i vuxenlivet.¹⁸⁵

I boken *Ny tid nya tankar?, Ungdomars värderingar och framtidstro*, presenterar socialstyrelsen en av sina utredningar som har varit av intresse för denna studie. Man har undersökt vad människor anser ger deras liv mest mening. Familj och vänner är det som ger livet mest mening oavsett ålder, men ju äldre man blir desto viktigare blir familjen. Det som är mest betydande efter familj och vänner är fritiden. För personer i 25-årsåldern är det familj och arbete som är i fokus. Det är inte bara åldern som avgör vad man värderar mest, det finns skillnader mellan könen också. Männan anser att fritid och arbete är viktigare än vad kvinnor gör.¹⁸⁶

En analys av ungas etablering och egen försörjning är en rapport från ungdomsstyrelsen. När man studerar vid högskola får man studiestöd. Det består av en bidragsdel och ett lån som man kan välja att ta. Studielånet ska betalas tillbaka på 25 år eller innan man fyllt 60 år, oberoende av den studerandes inkomst och ålder. Detta missgynnar de som väljer en lång utbildning med dålig löneutveckling. Mellan 1990 och 2002 har konsumentprisindex stigit med 20 procent mer än nivån på studiemedlet. I rapporten tas även arbetslöshetsåtgärder för unga upp. Bristen av arbetstillfällen är en orsak till ungdomars fördröjda etablering på arbetsmarknaden. Det har aldrig tidigare funnits en så hög utbildningsnivå bland de unga. Eftersom det är svårt att ta sig in på arbetsmarknaden anser ungdomsstyrelsen att prao och APU är viktigt för de unga därför att de då får kontakter och arbetslivserfarenhet.¹⁸⁷

Teorier

Berger och Luckmanns socialisationsteori samt Jenkins teori om sociala identiteter och identitetsformering är av relevans för mitt projekt och de resultat jag fått fram. Eftersom vi presenterar dessa i antologins inledande kapitel, kommer jag inte att återge dem här. I stället knyter jag tillbaka till dem i den avslutande diskussionen i uppsatsen.¹⁸⁸

¹⁸³ Ungdomsstyrelsen, *Krokig väg till vuxen*, (Stockholm, 1996) s.15 ff

¹⁸⁴ Ibid. s. 101

¹⁸⁵ Ibid. s.101

¹⁸⁶ Ungdomsstyrelsen, *Ny tid nya tankar? Ungdomars värderingar och framtidstro*, (Stockholm, 1998), s.36 ff

¹⁸⁷ Ungdomsstyrelsen, *En analys av ungas etablering och egen försörjning*, (Stockholm, 2005), s.154 ff

<http://www.ungdomsstyrelsen.se/butiksadmin/showDoc/4028e59507f9e5040107f9e535760002/wwwFOKUS05.pdf>

¹⁸⁸ Berger och Luckmann, (Stockholm, 1998)

Jenkins, (London, 2004)

Utöver de teorier som presenteras gemensamt är också en av Goffmans teorier i boken *Jaget och maskerna* av relevans. I boken diskuterar Goffman interaktion mellan två eller fler individer som har begränsad kännedom om varandra och hur de försöker förmedla och bedöma intryck av varandra. Han beskriver inledningsvis hur individer som träffas söker information om varandra för att se hur de ska bete sig för att få en önskad reaktion. Informationen om de andra bidrar till att definiera situationen och vad de har att vänta sig av varandra.¹⁸⁹

När man interagerar med någon man inte träffat tidigare så kan man jämföra utseende och beteenden med individer man känner sedan tidigare. En annan möjlighet är att använda sig av en oprövad schablonuppfattning om personen utifrån de ledtrådar man fått från dennes uppträdande. När man träffat personen mer än en gång kan man börja göra bedömningar baserade på sina erfarenheter av personen i fråga. Oavsett situationen kan man dock i slutändan aldrig göra annat än att agera utifrån sina slutsatser om personen.¹⁹⁰

Goffman skriver också ur ett annat perspektiv, individen som presenterar sig och vill ge ett visst, för individen positivt intryck. Omdömet som andra gör av individen baserar de till stor del på sin uppfattning av situationen och det intryck individen gör genom sina handlingar, det vill säga genom sin självpresentation. Det är därför viktigt för den som vill göra intrycket att agera så att situationen stämmer över ens med den bild av sig själv som individen vill förmedla. Genom att anpassa sina handlingar efter sin omgivning kan individen påverka hur hon eller han blir betraktad och uppfattad av andra.¹⁹¹

Goffmans teori är intressant för denna studie då flera av informanterna pratar om andras reaktioner på deras val av utbildning och yrke och hur de i vissa fall tillskrivs egenskaper på grund av dessa val.

Resultat

Intressen och utbildning

Erik och Anders fritidsintresse skiljer sig mycket från de övriga killarnas intressen. De började båda idrotta redan när de var små och de håller fortfarande på med samma idrott. De andra killarna har större spridning på sina intressen. De gav som exempel: umgås med vänner, läsa böcker, se på film och olika fysiska aktiviteter. Erik och Anders idrottsintressen har påverkat deras val av gymnasieutbildning, medan de andra valde efter ämnesintressen det vill säga vad de varit intresserade av att studera.

Både Erik och Anders har varit intresserade av och aktiva i idrott sedan de var små. Idrotten tar upp mycket av deras tid och de har båda valt att gå idrottsgymnasium som låter dem hålla på med sina respektive idrotter på skoltid. De säger också att de valde ett program som höll ett lågt tempo för att de ville få mer tid över för idrotten. Genom att välja gymnasieprogram efter vad

¹⁸⁹ Goffman, (Stockholm, 2004), s. 11 ff.

¹⁹⁰ Ibid. s. 11 ff.

¹⁹¹ Ibid. s. 12 ff.

som passar bäst med idrottsintresset ger de större plats åt idrotten än studier i framtiden. De identifierar sig mer med sin idrott än sitt valda program.

Intervjuare: Varför valde du just barn och fritid när du skulle välja till gymnasiet?

Anders: Man har ju hört att det var en lite lugnare linje samtidigt som jag gick fotbollsgymnasiet så kände jag att jag ville ha det lite lugnare i skolan, lite lugnare lästempo eftersom jag tränade rätt mycket då tyckte jag att det var bättre och satsa på att lägga ner lite energi och läsa lite mindre och det blev lite mindre eftersom jag hade ganska mycket poäng via fotbollsgymnasiet.

Per och Göran har många olika och skilda intressen, till exempel läser de litteratur, tränar, träffar vänner, ser på film med mera. Görans arbete kräver just nu mycket av hans tid. På frågan om vad han gör på fritiden svarade han lite skämtsamt ”*Vilken fritid, jag jobbar ju bara.*” De har båda gått ett naturvetenskapligt gymnasieprogram med teknisk inriktning och har valt sin utbildning efter vad dom har varit intresserade av. De har också valt att läsa civilingenjörsutbildningar på universitetet båda två. De ger ett intryck av att deras ambitionsnivå har varit hög genom både gymnasiet och universitetet och de verkar ha haft ett intresse för ämnena de studerat. De hade en klar idé om att gymnasiestudierna skulle leda vidare till framtida studier och arbeten. På frågan om vilken den största anledningen till att han valt att utbilda sig vidare svarade Per:

Det är för att jag vill ha ett kvalificerat, stimulerande yrke. Jag har svårt att tänka mig att stå på ett lager de närmaste 45 åren och skyffla stålblock eller springa och hämta grejer eller nånting det verkar väldigt tröst i längden.

Per reflekterar mer än de andra över sin arbetssituation och sin framtid. Han ger intryck av att se sitt arbetsliv som en viktig del av sin identitet och vill att det skall vara stimulerande. Han går längre än de övriga i sitt resonemang om arbete i framtiden. Pers resonemang visar att han ser sin arbetssituation som en stor och viktig del av sin framtid och att det är något han har tänkt på och planerat inför.

Nils är intresserad av idrott och ser det ofta på tv. Han och hans sambo tillbringar mycket tid tillsammans och gör många olika saker, de har också en hund som tar upp mycket av deras tid. På gymnasiet gick han elprogrammet med inriktningen el och kylteknik. Han har många olika arbeten sedan han tog studenten, från personlig assistent inom psykiatri till telefonförsäljare. Nu jobbar han som försäljare av annonser, media och reklam åt bland andra kvällspresen. Nils tycker att han har ett bekymmersfritt liv. Han lever mer för dagen än till exempel Göran och Per och väljer att ändra sin livssituation när han inte längre trivs med den.

Vikten av utbildning

Både Erik och Anders säger att dom tycker att det är viktigt att de trivs med vad de gör nu och att det inte är nödvändigt att man utbildar sig vidare. De ser vidare utbildning som ett sätt att få tillgång till en viss typ av arbete.

Intervjuare: Tycker du att det är viktigt att man har en hög utbildning?
 Anders: Viktigt är det väl inte men det kan vara, för mig är det inte viktigt, jag tycker att det är viktigare att man kanske är nöjd trivs själv med det man gör. Det är inte direkt så att jag har valt det här yrket heller som jag har nu men jag tycker att det är helt okej.

För Erik och Anders är det viktigt att de skall trivas för att arbetet skall vara bra i stället för att de måste ha ett visst arbete för att trivas.

Nils tycker inte att det är viktigt för honom med en högre utbildning men förstår att det är viktigt för andra som vill ha ett specifikt yrke som kräver utbildning. Han tycker att det är en personlig utmaning att se vad han kan få för arbete utan relevant utbildning.

[...] Om man känner att jag verkligen vill vara läkare eller civilingenjör, då måste man ha den utbildningen men jag tycker inte generellt sett att det är viktigt med en utbildning. Personligen så tycker jag tvärt om kanske, jag tänker ibland att jag skulle vilja testa mig själv, vad kan jag få för arbete utan någon som helst relevant utbildning det ser jag som en större utmaning. Hur långt kan jag gå på att bara vara mig själv. [...]

Varken Erik eller Anders har valt att studera vidare direkt efter gymnasiet men Erik har planer på att studera vidare i framtiden. Han ville i första hand satsa på idrotten och har inte bestämt sig för vad han skulle vilja studera men planerar att göra det inom två år. Erik anser att han behöver en utbildning för att kunna få ett *bättre* arbete där han kan tjäna mer pengar. Hans bild av sig själv den närmaste tiden och om några år skiljer sig åt, han är nöjd för tillfället men känner att han senare vill ändra på sin situation. Anders däremot har inga planer på att läsa vidare och säger att han trivs bra med sitt nuvarande jobb och är nöjd med sin inkomst.

Nils: *”Jag skulle aldrig sätta mig i skolbänken och läsa något allmänt och sen skjuta från höften. Då vill jag veta att det här ska jag hålla på med och det här vet jag att jag kommer få ett arbete inom annars så skulle jag inte göra det, jag tycker inte att det är värt de pengarna.”* Nils ser på utbildning som ett redskap för att få ett specifikt arbete, som ett eventuellt krav för att få ett arbete han vill ha, inte som en möjlighet att söka fler arbeten. Nils är nöjd så länge han har ett arbete han trivs med och ser därför i nuläget ingen anledning att utbilda sig vidare. *”[...] alla kan inte vara civilingenjörer, utan det måste finnas människor som gör andra saker också.”*

Varför en högre utbildning

Per ser det som mycket viktigt för honom själv att ha en högre utbildning så att han kan få ett stimulerande arbete där han kan utvecklas.

Intervjuare: Vilken är största anledningen till att du utbildar dig?
 Per: Det är för att jag vill ha ett kvalificerat och stimulerande yrke. Jag har svårt att tänka mig att stå på ett lager de närmaste 45 åren och skyffla stålbalkar eller springa och hämta grejer eller nånting det verkar väldigt trist i längden. Intervjuare: Hur viktigt är det för dig med en hög utbildning? Per: Mycket viktigt, eftersom med hänsyn till förra frågan att jag vill ha ett jobb där jag kan utvecklas och tänka lite.

Göran säger att han inte tycker att det på något sätt är bättre att ha mycket utbildning än att inte ha en utbildning men lägger också till att han tycker att det är vanligare med ett ”*vidare perspektiv*” hos folk med mer utbildning. Även om Göran menar att det inte finns något egenvärde i en högre utbildning lägger han också en viss värdering i att ha ”*vidare perspektiv*” genom en utbildning.

Koppling mellan utbildning och arbete

Både Anders och Erik valde sitt gymnasieprogram med idrotten i åtanke snarare än vad de ville jobba med i framtiden. Båda ser universitets eller högskoleutbildning som något man gör när man har intresse för ämnet och vet att man vill jobba med det. För dem själva är det viktigare att de jobbar med något de trivs med än att det har med deras utbildning att göra.

Intervjuare: Tycker du att det är viktigt att jobba med det du har utbildning till?

Anders: Eftersom jag har gått barn och fritid och jobbar som målare jobbar jag inte direkt med det jag är utbildad till, så det är väl inte så viktigt. [...] När jag valde barn och fritid förut det var ju mer på grund av något annat än att jag var intresserad av att läsa barn och fritid främst för att det skulle vara lite lugnare som sagt.

Erik menar också att det inte är så viktigt att det finns en klar koppling mellan ens utbildning och ens arbete eftersom man inte vet om man kommer att ändra sig efter sin utbildning och vilja ha ett annat arbete.

Göran och Per svarade mycket olika på frågan hur viktigt det är att få arbeta med det dom har utbildat sig till. Per tyckte att det var viktigt att hans arbete är kopplat till hans utbildning, annars tycker han att han skulle ha slösat bort många år av sitt liv och mycket pengar, som han inte skulle få ut något av. Göran, å andra sidan, ser det inte som ett krav att hans arbete är kopplat direkt till hans utbildning men han vill gärna ha nytta av sin utbildning i sitt arbete. Göran: ”[...] *jag har ju utbildat mig lite grann inom det området jag är intresserad av och jag vill jobba med det jag är intresserad av. Men jag har ju fler intressen än det jag har utbildat mig till*”

Det är inte så viktigt för Nils att ha ett arbete kopplat till utbildning, men han säger att en utbildning alltid är bra att ha i bagaget, ”*men samtidigt så känner jag att om jag ska utbilda mig till något så vill jag veta om att det här är något som jag vill göra och det här vet jag att jag kommer att ha ett jobb i.*” Det viktiga för Nils är inte att hans arbete är kopplat till hans utbildning men för att han ska kunna tänka sig att utbilda sig vidare vill han vara säker på att det leder till ett arbete han vill ha.

Viktigt med ett arbete

Något som alla informanter tyckte var viktigt med ett arbete var att man skulle trivas på sin arbetsplats och med sitt arbete. Det fanns en stor skillnad i vad de utan högre utbildning och de med universitetsutbildning svarade utöver trivseln. Nils som är äldre och har längre arbetslivserfarenhet än Erik och Anders har till viss del lite mer gemensamt med de två universitetsutbildade.

Både Anders och Erik anser att det finns många saker som är viktigt med ett arbete men nämner särskilt några, bland annat att man måste trivas, ha roligt, ha en bra arbetsgrupp med god sammanhållning, ha ett visst intresse för det man jobbar med och att man tjänar pengar så att man klarar sig.

Intervjuare: Vad tycker du är det viktigaste med ett arbete?

Erik: Jag tycker det är viktigast att man trivs och att man har roligt och att arbetsgruppen är väldigt bra. Sen är det förstås, alla vill tjäna så mycket pengar som möjligt men jag tycker nog det är viktigast att man har en bra sammanhållning i arbetsgruppen.

Per och Göran är båda överens om att man måste trivas på sitt arbete eftersom man tillbringar så stor del av sin tid där. De tycker också att det är viktigt att man har ett intresse för det man jobbar med, annars tror de att det är svårt att trivas. Per: *”Det viktigaste är att jag är intresserad av jobbet för att jag har svårt att tänka mig hur man kan trivas på ett jobb som man inte är intresserad av [...] däribland inkluderar det ju att man tjänar pengar.”* Det är också viktigt för Göran att arbetet innebär utmaningar och att han får ta ansvar. Han vill inte att det skall vara för lätt och bli rutin för det skulle innebära att det blev tråkigt och svårt för honom att trivas. Göran ser sitt arbete som en viktig del i livet och därför får arbetet inte bli tråkigt och enformigt utan låta honom utvecklas inom det.

Det Nils tycker är viktigast med sitt arbete är att han trivs och får *adekvat* lön för sitt arbete. Han säger även att: *”Jag behöver inte komma överens med alla på mitt jobb men däremot så vill jag att alla ska respektera alla för den personen som man är.”* Nils tycker att man ska känna att man vill gå till arbetet och inte må dåligt när man kommer på morgonen. Han ser precis som Anders och Erik trivseln som den viktigaste egenskapen med sitt arbete men liksom Göran känner han att hans arbete inte får sakna vissa egenskaper för att han skall kunna orka med det i längden. För Nils är ömsesidig respekt viktig del av hans liv precis som utmaningen för Göran.

Arbete och föräldrar

Vi diskuterade vad de själva trodde hade kunnat påverka dem när de valt utbildning och jobb. Alla informanter kände mestadels att de hade gjort sina val själva men att de kan ha blivit påverkade, i så fall mest av sina familjer. Endast en av informanterna nämner att de närmaste vännerna också kan ha haft betydelse i hans val.

Anders svarade: *”Själv så tycker jag att jag valde ganska mycket själv men annars är det väl föräldrar som kan påverka.”* Även Erik svarade att han trodde att föräldrarna var de som kunnat påverka mest men han anser också att han valt själv. Däremot har han känt påtryckningar för att han ska studera vidare.

Intervjuare: Tror du deras arbeten har påverkat dig i ditt val?

Göran: Påverkat absolut det lär det göra men sedan är det frågan hur mycket det har påverkat.

De har ju båda andra typer av jobb än vad jag har.

Både Göran och Per anser att det har spelat roll för dem vad deras närmaste har tyckt men att dom har fått positiv respons på sina val. De säger att det i första hand är familjen som har

påverkat dem. Göran vet inte hur mycket han har blivit påverkad men menar att han till viss del säkert har blivit det.

Intervjuare: är det viktigt för dig vad de andra tycker om din utbildning och ditt yrkesval?

Per: Till viss del är det väl lite viktigt att närmaste familj och så där accepterar vad jag gör men på det stora hela så tycker jag att jag gör vad jag vill göra och tycker dom andra inte om det så synd för dom.

Per säger att han lyssnar på vad nära vänner och flickvän säger men han påpekar att han föredrar att fatta sina egna beslut. ”*Det beror lite på vad det gäller, tycker dom att något är väldigt korkat så går jag väl och funderar över hur smart det är att välja det för dom har ju ändå mer erfarenhet än mig [...]*” så sa Per om vad hans föräldrars åsikter har för betydelse för honom.

Intervjuare: Vad tycker din omgivning om din utbildning och ditt arbete?

Göran: de är positivt inställda och även till arbetet, att ändå ha fått jobb direkt, det verkar vara ett vettigt jobb. Även fast det kanske inte vet vad jag gör för någonting. Men valet av utbildning är mestadels positivt. Det är vissa i ens egen ålder som kan tycka men ingenjör verkar väldigt tråkigt.

Nils skiljer sig lite från de övriga genom att han nämner någon som påverkat honom. Han säger att han har fått influenser från sin pappa när det gäller el-intresset och valet inför gymnasiet, ”*Det ligger lite i generna att skruva och dra kabel*”. Nils tycker att det är väldigt viktigt för honom att ha ett arbete, det spelar inte lika stor roll vad det är så länge han inte går arbetslös. Vad andra tycker om vad han gör spelare inte någon roll. De andra som inte hade nämnt vännerna bland dem som påverkat, har heller inte nämnt att de inte har blivit påverkat av dem.

Intervjuare: Är det viktigt för dig vad de i din omgivning tycker om ditt arbete?

Nils: Nä egentligen inte. När man har bott i Norrbotten i många år, så märker man vilken skillnad det är i mentalitet här nere i södra Sverige. Det jobbet du har här nere är på något sätt förenligt med din status. Jobbar man inom en viss bransch t ex media eller reklam eller datakonsult, då betraktas det som ganska flott. Jag tycker ett jobb är ett jobb sedan vilket jobb man har det har inte så stor betydelse så länge man försörjer sig på det. Så att jag vågar säga nej jag bryr mig inte så mycket om vad folk tycker om mitt arbete faktiskt.

Nils är väl medveten om att hans val av arbete kan påverka hur folk ser på honom och vilka förväntningar dom har på honom. Själv så bedömer han inte någon utifrån vilken bransch dom är i, för honom är det själva arbetet det viktiga, inte vilket arbete det är.

Andras syn på deras val

När jag frågade vad de trodde att andra tyckte om deras olika val så blev de några lite osäkra och andra fundersamma. Jag fick ganska många olika svar på frågorna runt ämnet men de var ofta korta och fåordiga. Det verkar inte vara något som de funderat så mycket över.

Erik tror att andra tycker att det är bra att han har fått ett heltidsarbete eftersom det kan vara svårt att få det idag, speciellt när man inte har någon högre utbildning. Han upplever också att andra tycker att han ska utbilda sig vidare. Anders tror att andra tycker liksom han, att hans

utbildning var slapp. Även han tror att andra tycker att det är bra att han har ett arbete. Han menar dock att han inte uppfattar att någon tycker att han ska utbilda sig vidare.

Göran tycker att han fått positiv respons från sin familj i utbildningsvalet. Han upplever det som att hans familj och äldre personer i omgivningen i regel är positiva, däremot kan yngre göra en annan värdering. Göran tillskrivs av andra olika egenskaper som han förväntas inneha på grund av sin utbildning. ”*Det är vissa i ens egen ålder som kan tycka men ingenjör verkar väldigt tråkigt och man få lite stämpel som ingenjör för att vara på ett visst sätt, men inte mycket.*” Per tror att de flesta accepterar hans val och tycker att de val han gjort varit bra och smarta när det gäller utbildning och yrkesval.

Intervjuare: Hur tror du att din omgivning ser på ditt yrke?

Per: Jag tror att dom tycker att det var ett bra val av yrke, man kan kanske tycka att det var svårt eller tråkigt.

Nils familj tycker enligt honom att han har valt en bra utbildning. Han påpekar dock att de flesta inte tycker att utbildning är så viktigt utan tittar istället på vilket arbete man har.

Kvinnor och män på arbetsmarknaden

De verkar alla vara överens om att det inte är acceptabelt att man behandlar kvinnor och män annorlunda i arbetslivet. De ska anställas utifrån samma kriterier och det borde vara kompetens som går före kön men personen själv är också viktig. Däremot tycker de att det är bra om båda könen är representerade.

Erik tycker att det är bra att det finns både kvinnor och män på hans arbetsplats. Han menar att kvinnor och män är bra på olika saker och om man blandar får man med alla bra egenskaper. Anders arbetar inom ett mansdominerat yrke. Det fungerar bra men han tycker inte att det skulle vara negativt om det började arbeta kvinnor på hans arbetsplats.

När diskussionen kommer till skillnaden mellan kvinnor och män på arbetsplatsen säger Per att han tycker att anställning och lön skall baseras på kompetens och prestation. Han gör ingen skillnad på kvinnor och män utan tycker att alla ska bedömas individuellt och efter samma kriterier. Göran arbetar på ett mindre företag, där han blev anställd direkt efter examen. Det har tidigare bara varit män där men företaget ska nu anställa den första kvinnan, vilket Göran ser som något positivt. Personliga egenskaper är viktigt vid anställning på företaget, eftersom de själva utbildar sina anställda men Göran säger att det självklart måste finnas en viss grundutbildning.

Nils tycker att det är bra om båda könen är representerad på arbetsplatsen. Han ser det självklart att en kvinna ska få arbete om hon lämpar sig bäst för det. En sak som han tycker att man ska tänka på är att det kan finnas flera orsaker till att ett kön dominerar på en arbetsplats, diskriminering måste inte vara den enda. Nils anser att man inte enbart ska gå efter kompetens när man anställer han menar att personlighet också kan vara viktigt.

Nils: [...] den eventuella kritiken jag får beror inte på att jag är kille eller tjej utan det beror helt enkelt på att jag inte gör mitt jobb tillräckligt bra och då måste man förvänta sig kritik. Man kan inte bara lägga sig ner och säga att det här säger du bara till mig för att jag är man eller

kvinnor och det här är ett problem som jag tycker finns idag. [...] slår ifrån sig kritik och hävdar någonting helt annat, gör det till en helt annan fråga än vad det egentligen handlar om.

Arbetets inverkan

Intervjuare: Tycker du att du har förändrats på nått sett sedan du fick ett jobb?

Erik: Eftersom jag jobbar på en särskola med barn med olika handikapp så har man väl fått lite olika värderingar [...].

De värderingar han menar att han har utvecklat genom sitt arbete handlar om att vara tacksam för egenskaper man lätt tar för givet. Erik tycker att han har lärt sig att värdesätta livet mer genom sitt arbete men reflekterar inte över det mycket längre än så. Ander tycker inte att han har förändrats så mycket efter att han slutade skolan och började jobba. Han menar dock att förhållandena med speciellt kompisar är annorlunda nu i jämförelse men hur det var på skolan. ”[...] nu håller man sig till sina kompisar, ens riktiga kompisar i skolan kunde man sitta och surra med de som inte var ens kompisar.” Både Erik och Anders trivs på sina arbetsplatser och vill inte förändra något på dem.

Göran tycker att han förändrats ganska mycket sedan han började arbeta men specificerar sig inte. Per som inte har något arbete när intervjun genomförs, tror att han kommer bli mer ansvarstagande när han får ett arbete, ”[...]eftersom då måste jag ju se till att sköta mitt jobb[...]” Per trivs inte med att inte ha något arbete, han upplever att han blivit lite förslappad eftersom han har så mycket fritid. Eftersom han inte har något arbete måste han hela tiden tänka över sin ekonomi när han ska göra något.

Nils som har arbetat ganska länge tycker att han har förändrats på många sätt. Han anser att han har mognat som människa och lärt sig många olika nya saker genom alla olika arbeten han haft. ”[...]man formas hela tiden av sin omgivning och den arbetsplatsen som man befinner sig på och den arbetsplatsen jag sitter på nu är en väldigt social arbetsplats där vi kommunicerar med varandra och andra[...]” Nils har haft flera arbeten som har varit sociala och som har handlat om människor, till exempel kört taxi och arbetat inom psykiatri. Genom dessa arbeten menar han att han läst sig att kommunicera med andra människor och det är något positivt.

Diskussion

Informanterna menar att det är de själva som har stått för sina beslut om utbildning och arbete. De anser att om det är någon som har påverkat dem i deras val så är det i första hand föräldrarna och i andra hand vänner i de fall de har haft något inflytande.

Detta stämmer väl överens med Berger och Luckmanns socialisationsteori.¹⁹² De menar att det är föräldrarna som är de signifikanta andra. I den primära socialisationen för föräldrarna över sina definitioner av världen till barnen. Därför är det naturligt om det i första hand är föräldrarnas

¹⁹² Se Teoretiska referensramar i den gemensamma delen.

åsikter som har betydelse för dem. Berger och Luckmann menar att vännerna tillhör den sekundära socialisationen som inträder när man börjar identifiera sig med ett samhälle.

Informanterna ger alla intrycket av att vara säkra på sig själva i sina val, detta skulle kunna bero på att den första socialisationsfasen varit *lyckad*, det vill säga att de är trygga i de definitioner av världen som deras föräldrar försett dem med. Om så är fallet är det också rimligt att vännerna inte har samma inflytande över informanterna i deras val av utbildning och arbete.

Nils säger att han blivit influerad av sin far i sitt el-intresse och val av gymnasieprogram men säger också att det inte spelar så stor roll för honom vad andra tycker om vad han gör. Han lägger olika värderingar vid influenser från sina föräldrar och vad andra tycker. Det han får av sina föräldrar verkar han se mer som en del av sig själv medan det som kommer från andra är deras åsikter.

Trots att det inte spelar så stor roll för Nils vad andra tycker om vad han gör upplever han ändå att han blir bedömd av andra utifrån sitt arbete. Han säger att arbete verkar vara förenligt med ens status, framför allt i södra Sverige. Själv anser han att det viktiga är att ha ett arbete och att han själv inte bedömer någon utifrån vilket arbete de har.

Enligt Goffmans resonemang är det inte så konstigt om man blir bedömd utifrån sitt yrke i de fall bedömaren inte känner till så mycket annat om personen. Yrket kan förse bedömaren med en uppsättning uppfattningar om en person han annars inte vet hur han skall bete sig mot eller vilka reaktioner han kan förvänta sig. Detta resonemang överensstämmer med Jenkins resonemang om hur identiteter tillskrivs genom kategorisering. Eftersom Nils inte vill bygga sin uppfattning om en person enbart på dennes yrke måste han hitta fler egenskaper hos personen innan han kan dra några slutsatser om vilka reaktioner han kan förvänta sig.

Göran upplever att jämnåriga ibland stämplar honom utifrån hans utbildning och förväntar sig att han skall vara på ett visst sätt eftersom han är ingenjör. De har då en idé om hur ingenjörer ska vara och tillskriver honom de egenskaperna oavsett om han besitter dem eller ej. Eftersom det anses särskilt viktigt att ha ett arbete i dag är det naturligt att just yrket är den schablon man blir bedömd utifrån av dem som inte känner en närmare. Yrket blir förenligt med de förväntningar andra har på hur man skall vara och därmed också hur man blir bemöt. Yrket ger innehavarna en viss status och för att den skall förändras krävs att andras syn på dem som innehar den förändras.

Arbeten som inte kräver högre utbildning har ofta lägre status och sämre karriärmöjligheter. På grund av den höga ungdomsarbetslösheten tvingas många unga att ta den typen av arbeten. De tenderar att se på sitt arbete som något dom har *just nu* i väntan på sitt vuxenarbete. Informanterna befinner sig i olika stadier av sitt vuxenblivande som det beskrivs i *krokig väg till vuxen*. Nils och Göran verkar ha kommit längre än de övriga medan Erik och Anders, som också är de två yngsta, är i ett tidigare stadium. Per har under studiens gång fått ett arbete, det är ett typiskt *just nu* -arbete och inte vad han tänkte hålla på med på sikt. Han ligger ändå längre fram i sitt vuxenblivande än Erik och Anders då han också har tagit sin universitetsexamen. Både Göran och Nils kan av andra uppfattas som vuxna då de har utbildat sig så långt som de avsåg att göra och även har arbeten som de ser sig fortsätta med på sikt.

I socialstyrelsens rapport *Ny tid nya tankar?* beskrivs det att för människor i tjugofemårsåldern är arbete en central del av deras liv. Tillsammans med familj är det de saker som ger livet mest mening. Enligt undersökningen är arbete och fritid särskilt viktigt för unga män. Informanterna hade det gemensamt att de beskrev arbete som någonting viktigt för dem. Per berättade att han ville ha ett stimulerande och kvalificerat arbete och att han inte kan se sig själv arbeta på till exempel ett lager resten av sitt arbetsliv. När han pratar om arbete ger han intryck av att det är något han ser som en väldigt viktig del av sitt framtida liv. Även Göran ser arbetet som en stor och viktig del av sitt liv och att det därför måste vara stimulerande. Han skämtar om att han inte längre har någon fritid men verkar ändå nöjd med sin situation. Anders och Erik ser för tillfället inte arbetet som en lika viktig del i sitt liv utan prioriterar sin fritid då de kan sysselsätta sig med sin idrott. Informanterna prioriterar olika saker i sina liv men har det gemensamt att de har något som är viktigt för dem och som de vill försäkra sig om att ha i sina liv.

Nils säger att man hela tiden formas av sin omgivning och den arbetsplatsen man befinner sig på. Det ligger väldigt nära det som Richard Jenkins¹⁹³ skriver om i sin bok *Social Identity*. Han menar att bildandet av våra identiteter är kontinuerligt pågående och beror på hur andra ser oss och hur vi tror att de ser på oss. De andra informanterna, däremot, talar lite om andras inverkan på dem och antyder att hur andra ser på dem inte spelar så stor roll för dem. Även Nils pratar om han inte lägger någon särskild vikt vid vad andra tycker om honom. Erik säger dock att han tror att folk omkring tycker att det är bra att han har fått ett heltidsarbete eftersom det kan vara svårt att få tag när man är ung nu för tiden. Göran upplever att andra tycker att han har gjort ett bra val av utbildning och arbete, särskilt äldre och hans familj. Till en början kan det verka som att det är få som ens har en liten inverkan på hur informanterna ser på sig själva men det visar sig ändå att de har uppmärksammat vad andra tycker om val som är viktiga för dem.

¹⁹³ Se Teoretiska referensramar i den gemensamma delen.

Sammanfattande slutdiskussion

Att en individ ska dra sitt strå till stacken är en stark samhällsnorm. En människa ska kunna klara av sin egen försörjning och samtidigt sysselsätta sig med något meningsfullt. Antologins ändamål är att undersöka individers identitet och livsvillkor på dagens arbetsmarknad ur olika synvinklar.

Identitetsskapandet är inte längre en linjär process som den var under industrialismen, utan blir mer en oberäknelig färd som sätter individen i varierande miljöer och inför olika utmaningar och krav. Följden blir att individen tvingas utveckla en flexibilitet och anpassningsförmåga. I dagens personalrekruteringsannonser efterfrågas just dessa egenskaper som exempelvis självständighet, initiativtagande, kreativitet, hög social kompetens, flexibilitet och responsivitet. Beskrivningar som dessa passar in på den önskade arbetaren som har en bred arbetsbakgrund som kan vara flexibel och mångsidig. Dessa nya krav genererar nya förutsättningar för identitetsbyggandet. Individen vandrar mellan olika punkter och får möta varierande platser. När individen inte kan uppfylla dessa nya krav framstår olika former av brott mot en individs linjära identitetsskapande. Hur blir det när en individ av en eller annan anledning får omdefiniera sin situation på arbetsmarknaden?

Den inledande delen, *den föränderliga arbetsmarknaden*, demonstrerar det ovannämnda resonemanget att när arbetsmarknaden dikterar nya krav så ändras förutsättningar för individen, men normen om att arbeta kvarstår. Individen får då omdefiniera sin egen situation i samma takt som arbetsmarknaden förändras. Att vara annorlunda belyses i det *mångkulturella* kapitlet. Att bli klassad som en andraklass medborgare medför att man inte fullt ut känner sig accepterad som en del av samhället. Man får stå som en representant för det som anses som udda och hämmande av det nationella välfärdsbygget. Att omarbete identiteten framkommer i perspektivet arbetslöshet. När en individ tvingas ut i arbetslöshet hamnar den utanför denna färd mellan olika punkter i karriären. Individen blir tvungen att stå ofta hjälplös och känna hur arbetsförmågan blir lidande. Den arbetslöse tvingas omarbete den sociala identiteten och börjar identifiera sig själv som arbetslös med allt det innebär i form av brister och problem. I ett samhälle där ett bra jobb och arbetsamhet är ett kvitto på duglighet kan arbetslösheten blir stigmatiserande. I kapitlet *utmattning* yppar sig identitetsförlust. Personen måste på nytt lära sig att förhålla sig till sin egen definition i förhållandet mellan då, nu och framtid. Man genomgår en process med att skapa sig nya referens- och tolkningsramar, vilka inte längre är självklara. Beroende på vilken feedback omgivningen ger förenklas eller försvåras processen eller sjukdomspanoramats. I delen *unga mäns identitetsskapande* belyses problematiken att få tillträde till vuxenlivet. Det är svårt för unga idag att komma in på arbetsmarknaden, detta har bidragit till att ungdomars vuxenblivande har blivit mer en fas i livet än en övergångsperiod. De senare inträdandet på arbetsmarknaden gör att ungdomar utbildar sig allt mer och tar de arbeten de kan få i väntan på deras *riktiga vuxenarbete*.

Våra bidrag, flexibilitet, utmattning, arbetslöshet, mångkulturellt och utsikter, åskådliggörs flera av de brott som bryter mot den samhälleliga normen *Att dra sitt strå till stacken*

Litteraturlista

Litteratur

- Ambjörnsson Ronny, (Stockholm, 1986)
- Asplund Johan, Det sociala livets elementära former, (Göteborg, 1997)
- Aurell Marie, Arbete och identitet - Om hur städare blir städare (Linköpings universitet, 2001)
- Bauman Zygmunt, Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen, (Göteborg, 1998), s. 22
- Bauman Zygmunt, Vi vantrivs i det postmoderna, (Göteborg, 1999)
- Berger Peter L. & Luckmann Thomas, Kunskapsociologi - Hur individen uppfattar och formar sin vardag, 2:a upplagan. (Stockholm, 1998)
- Beck Ulrich, Risksamhället- på väg mot en ny modernitet, (Göteborg, 2000)
- Bryman Alan, samhällsvetenskapliga metoder, (Malmö, 2002)
- Ciacomo d'Elia, Kognitiv Psykoterapi – Ett samarbetsprojekt med patienten, (Nordstedts Tryckeri, 2000), s. 8
- Fjaestad Björn & Wolvén Lars-Erik (red.) Arbetsliv och samhällsförändringar (Lund 2005)
- Giddens Anthony, Sociology, (Lund, 1998) Sid.249
- Giddens Anthony, Modernitetens följder, (Cambridge, 1990)
- Goffman Erving, Stigma – den avvikandes roll och identitet, 2:a upplagan, (Stockholm, 2001)
- Goffman Ervin, Jaget och maskerna, en studie i vardagslivets dramatik, 4:e upplagan, (Stockholm, 2004) s. 11-12
- Grönlund Anne, Flexibilitetens gränser, (Umeå, 2004)
- Gullveig Alver Bente, Ørjar Øyen, Etik och praktik i forskarens vardag (Lund 1998)
- Guvå Gunilla & Hylander Ingrid, Grundad teori – ett teorigenererande forskningsperspektiv, (Stockholm, 2003)
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul, Ethnography, (London, 2003)
- Jenkins Richard, Social Identity, (London, 1996)
- Jönsson Leif Roland, Arbetslöshet, ekonomi och skam : om att vara arbetslös i dagens Sverige (Lund 2003)
- Kajiser Lars och Öhlander Magnus, (red), Etnologiskt fältarbete, (Lund, 1999), s.73
- Larsson Solveig Klingberg, Stressutlösta utmattningsreaktioner och utbrändhet, (Stockholm, 2000)
- Liedman Sven-Erik, Att se sig själv i andra - Om solidaritet, (Stockholm, 2000)
- Maslach Christina, Utbränd-En bok om omsorgens pris, (Stockholm, 1985)
- Nettleton Sarah & Gustafsson Ulla, (ed), The Sociology of Health and Illness Reader, (Oxford, 2002)
- Ohlsson Rolf, Olofsson, Jonas Arbetslöshetens dilemma (Stockholm 1998) s.12
- Philipson Sten & Uddenberg Nils, (red), Hälsa som livsmening, (Natur & Kultur, Stockholm, 1989)

Sennet Richard, När karaktären krackelerar – människan i den nya ekonomin, (Stockholm, 1999)

97

Strand Mattias, Varying Unemployment Experiences? The economy and mental well-being (Umeå 2000)

Statens folkhälsoinstitut, red. Christer Hogstedt et al, Den höga sjukfrånvaron-sanning och konsekvens,

Svenaues Fredrik, Sjukdomens mening, (Stockholm, 2003), kap. 1 – Sjukdomens olika dimensioner

Ungdomsstyrelsen, *Krokig väg till vuxen*, (Stockholm, 1996)

Ungdomsstyrelsen, *En analys av ungas etablering och egen försörjning*, (Stockholm, 2005)

Åsbring Pia, Osäkra 'sjukdomar' - dilemman och möjligheter, (Stockholm, 2003)

Artiklar

Bygren Magnus, Being Different in the Workplace: Job Mobility into Other Workplaces and Shifts into Unemployment, s. 2

Blalock Hubert, *Towards a theory of minority-group relations*, (New York 2004)

Gouliquer Lynne, Pandora's Box: The Paradox of Flexibility in Today's Workplace, *Current Sociology* Vol. 48 No. 1

Josefson Cristina, Ulla kindenberg, Vi vill delta I samhällsbygget,

http://ebib.arbetslivsinstitutet.se/ovrigt/2005/ovr2005_17.pdf

Hallsten Lennart, mfl, *Utbränning i Sverige*,

(http://ebib.arbetslivsinstitutet.se/ah/2002/ah2002_06.pdf),

Tapio Salonen, *Ungas ekonomi och etablering. En studie om förändrade villkor från 1970-talet till 2000-talets inledning.* (2003) <http://www.ungdomsstyrelsen.se>,

Internet

Arbetslivsinstitutet, (http://ebib.arbetslivsinstitutet.se/aio/2004/aio2004_08.pdf, (2005-11-23)

Arbetslivsinstitutet: http://ebib.arbetslivsinstitutet.se/ah/2002/ah2002_06.pdf

Landorganisationen i Sverige

[http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/F9CB19CC918C26C7C1257155002E2B41/\\$file/Lon efter fodseland.pdf](http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/F9CB19CC918C26C7C1257155002E2B41/$file/Lon%20efter%20fodseland.pdf) 06/ (2005-04-24)

Näringsdepartementet, (<http://www.regeringen.se/content/1/c6/05/28/62/c0ecb152.pdf>, (2006-04-22)

Vetenskapsrådet, (<http://www.vr.se/publikationer/sida.jsp?resourceId=12>), (2006-04-20)

Statistiska centralbyrån, (<http://www.scb.se/statistik/AM/UF0516/2000I02/AM78ST0201.pdf>, (2006-04-22)

Statistiska centralbyrån http://www.scb.se/templates/Standard____131801.asp (2006-04-18)

Statens folkhälsoinstitut, red. Christer Hogstedt et al, *Den höga sjukfrånvaron-sanning och konsekvens*, (<http://www.fhi.se/upload/PDF/2004/rapporter/R200415denhogasjukfranvaron.pdf>, 2004),

Statens folkhälsoinstitut, *Folkhälsopolitisk rapport 2005*,

(http://www.fhi.se/upload/ar2005/rapporter/r20055fhprbok_kap10_0511.pdf, 2005),

98

Hellander Mats, (http://www.ostsam.se/html/data/files/188_Vargen%20kommer!.pdf, 2006-04-28)

Ungdomsstyrelsen, *En analys av ungas etablering och egen försörjning*, (Stockholm, 2005),

<http://www.ungdomsstyrelsen.se/butiksadmin/showDoc/4028e59507f9e5040107f9e535760002/wwwFOKUS05.pdf>

Föreläsningar

Föreläsning med Sofia Lövgren, *Kvalitativ metod I* (Linköpings Universitet, Campus Norrköping, 2004)

Föreläsning med Anna-Liisa Närvinen, *Arbete, klass och konsumtion* (Linköping Universitet, Campus Norrköping, 2006-01-24)

I författarnas ägo

Intervjutranskriptioner med informanter.